

**SOLIDARUMO MOKYKLOS
BALTIJOS ŠALYSE
SOLIDARITY SCHOOLS
IN BALTIC STATES**

Viešoji įstaiga „Humana People to People Baltic“

Leidinį redagavo: Mari-Helene Kaber, Tiina-Katrina Kaber

Sudarė: MLAL (Italija), Amnesty International Sezione Italiana (Italija), Iepala (Ispanija), KATE (Vokietija) Humana Estonia (Estija) ir Humana People to People Latvia (Latvija)

Išvertė: Martyna Bražiūnaitė

Spaudai parengė ir spausdino: UAB SPAUDOS ERDVĖ

TURINYS

IŽANGA / 5

1 skyrius / NELYGYBĖ PASAULYJE / 9

2 skyrius / TARPKULTŪRINIS IR DAUGIAKULTŪRINIS PASAULIS / 27

3 skyrius / MENAI / 43

4 skyrius / IŠSILAVINIMAS IR KRITINIS MAŠTYMAS / 51

5 skyrius / TURIZMO MUGĖ / 59

6 skyrius / KLIMATAS / 69

7 skyrius / KASDIENIS MAISTAS / 77

8 skyrius / VIETINIAI GYVENTOJAI: KULTŪRA IR TEISĖS / 99

9 skyrius / ŽMOGAUS TEISĖS / 113

IŽANGA

Mes dažnai naudojame žodį solidarumas, bet retai kada susimąstome apie tai giliau. Iš tiesų pirmiausia solidarumas reiškia supratimą apie bendrus tikslus ir pareigas. Jausti vienybę su savo draugais, kolegomis ir bendrataučiais yra lengva, bet kartais gali atrodyti sudėtinga solidarizuotis su platesniu pasauliu. Vis dėlto, akivaizdu, kad šiandien pasaulis yra labiau susisaistęs, nei įprastai manoma. Būtent šie kaskart tampresni ryšiai kuria pasaulį, kur esame tarpusavyje vis labiau susiję bendrais interesais ir įsipareigojimais. Būtent dėl to pasaulio tautos ir žmonės turi būti solidarūs ir daugiau stengtis dėl bendrųjų reikalų ir reikalų tų, kuriems blogiau sekasi.

Projektu „Solidarumo mokyklos Baltijos valstybėse“ siekiama sudaryti sąlygas geresniam supratimui apie sudėtingą skirtingų pasaulio šalių ir regionų sąsajų tinklą. Pagrindinė tam naudojama priemonė – visuomenės švietimas vystomojo bendradarbiavimo klausimais. Pateikiamoje medžiagoje naudojamas DARE forumo apibrėžimas:

Visuomenės švietimas vystomojo bendradarbiavimo klausimais yra aktyvus mokymosi procesas, grindžiamas solidarumo, lygybės, įsitraukimo ir bendradarbiavimo vertybėmis. Tai suteikia žmonėms galimybę pereiti nuo svarbiausių tarptautinių vystymosi siekių ir tvaraus žmonijos vystymosi svarbos įsąmoninimo prie asmeninio įsitraukimo ir kompetentingų veiksmų, suvokiant pasaulinių aktualijų priežastis ir pasekmes.

Visuomenės švietimas vystomojo bendradarbiavimo klausimais skatina visus piliečius aktyviai dalyvauti mažinant nelygybę pasaulyje ir kovojant su atskirtimi. Pagrindinis jo tikslas – teisingesnė ir tvaresnė šalių ir tarptautinė politika ekonomikos, socialinių reikalų, aplinkos apsaugos ir žmonių teisių srityse.

Vystomojo bendradarbiavimo švietimo terminas ir apibrėžimas susiklostė istoriškai, jis nėra galutinis. Šiuo metu linkstama apibrėžti globaliojo pilietiško ugdymo terminu.

Susigaudyti šiandieniniame globaliame pasaulyje kur kas lengviau, kai suprantame regionų ryšius, jų ištakas ir poveikį. Tik tada mes galime suvokti savo vaidmenį pasaulyje ir su juo susijusias privilegijas ir atsakomybes. Visuomenės švietimas globalaus vystymosi ir bendradarbiavimo klausimais ne tik padeda suvokti pasaulyje vykstančius dalykus, bet ir suteikia idėjų, kaip asmeniškai kiekvienas gali į tai įsitraukti. Taip, kaip visi pasaulio gyventojai yra vienu ar kitu būdu susiję, taip yra susijusios ir žmogaus teisių ir kultūros, klimato ir švietimo, aplinkos apsaugos ir mitybos temos. Todėl šiame mokomosios medžiagos rinkinyje rasite pagrindinę informaciją, pratimus ir idėjas visomis aukščiau paminėtomis temomis. Mūsų visų pastangos reikalingos kuriant išties darnų pasaulį, kuriame mūsų poreikiai tenkinami nešvaistant planetos resursų. Kviečiame pradėti nuo šios medžiagos, imantis šių užduočių su mokiniais, kurie tikrai prisidės savo pačių patirtimi ir idėjomis prie čia pateikiamų minčių.

Ši mokomoji medžiaga sukurta remiantis penkių Europos vystomojo švietimo srityje aktyvių organizacijų – MLAL, „*Amnesty International*“, IEPALA, KATE ir „*Humana Estonia*“ – surinkta medžiaga. Šios mokomosios medžiagos pratimus peržiūrėjo, duomenis atnaujino ir naują skyrių apie aprūpinimą maistu pridėjo „*HPP Latvia*“.

Projekto koordinatoriai iš Estijos, Latvijos ir Lietuvos tikisi, kad ši medžiaga bus naudinga visų dalykų ir įvairaus amžiaus vaikų mokytojams, ugdan tiems naują pasaulio piliečių kartą Baltijos šalyse. Ši mokomoji medžiaga yra sukurta kaip pratimų knyga, tad galite drąsiai pridėti savo komentarus, kurti naujus pratimus ir pritaikyti šią medžiagą saviems poreikiams. Linkime sėkmės!

Projekto „Solidarumo mokyklos Baltijos valstybėse“ koordinatoriai

1 skyrius

NELYGYBĖ PASAULYJE

Tikslai

Pozityviai ir konstruktyviai ugdyti kritišką suvokimą apie pasaulio situaciją ir jame egzistuojančią nelygybę. Užsiėmimuose bus skatinamas mokinių smalsumas, kūrybingumas, ugdomas gebėjimas kritiškai vertinti informaciją ir teikti naujas idėjas.

Mokomieji tikslai

- Suprasti nelygybės tarp išsivysčiusių ir besivystančių šalių priežastis ir pasekmes, kokios įtakos tai turi mūsų kasdieniam gyvenimui ir ką kiekvienas mūsų gali nuveikti, kad nelygybės mastas mažėtų.
- Suvokti savo, kaip pasaulio piliečių ir atsakingų vartotojų, galią ir savo gyvenimo būdo įtaką pasaulio bendruomenei.
- Suprasti ir priimti bendradarbiavimo, dalyvavimo, solidarumo ir panašias vertybes kaip svarbiausias akistatoje su pasaulyje egzistuojančia nelygybės problema.

Pažintiniai tikslai

Suprasti nelygybės priežastis ir pasekmes, išmokti kritiškai analizuoti informaciją, rūpintis žmonijos problemomis, taip pat problemomis, kurios liečia kiekvieną tiesiogiai, suprasti savo santykį su jomis, išmokti ieškoti sutarimo, kai siūlomos įvairios iniciatyvos ir sprendimai.

Metodologija

Naudojant patirties metodą, siūlomi užsiėmimai, kuriuose mokiniai gali įsijausti į naujus vaidmenis ir emocijas. Taikant abipusio mokymosi metodą mokiniai ir mokytojas keičiasi savo patirtimi ir žiniomis. Galiausiai organizuojamos tiriamosios veiklos, per kurias analizuojamos koncepcijos, kad mokiniai galėtų panaudoti įgytas teorines žinias kasdieniame gyvenime.

Šiame skyriuje aprašomos priemonės:

- informacijos paieška ir analizė;
- tekstų suvokimas;
- lentelių, naujienų ir grafikų duomenų supratimas;
- išraiška žodžiu, raštu ar kitomis meninėmis priemonėmis;
- tekstų rašymas;
- rankdarbiai;
- kūno kalba;
- komandinis darbas.

1 PRATIMAS

KUR MES BUVOME IKI ŠIOL?

Įvertinti ir palyginti savo žinias apie pasaulį ir jame egzistuojančią nelygybę.

A. Taigi, ką jūs galvojate?

Šio užsiėmimo tikslas –sužinoti, koks pasaulėvaizdis mokiniams buvo perteiktas ir kokį jie susiformavo.

- Mokiniai suskirstomi į šešias grupes, kurių kiekviena dirba su viena iš pasaulio dalių – Europa, Afrika, Šiaurės Amerika, Centrinė Amerika, Lotynų Amerika, Azija ir Okeanija. Grupėms išdalijami žurnalai, laikraščiai, knygos, enciklopedijos, žinynai. Jei yra prieiga, mokiniai gali naudotis internetu.
- Iš gautos medžiagos kiekviena grupė parengia savo pasaulio dalies plakatą. Plakate mokiniai pateikia informacinius pranešimus, fotografijas, savo žinias, tai, ką skaitė knygose ar matė televizijoje ir pan.
- Parengusios plakatus, grupės paaiškina, kaip juos padarė, ką įtraukė ir kodėl.
- Visų grupių dalyviai kviečiami į diskusiją: kokios žinios apie skirtingas pasaulio vietas paprastai pateikiamos visuomenės informavimo priemonėse? Kokie vaizdai vyrauja nuotraukose? Kaip skiriasi žinios iš skirtingų informacijos šaltinių? Ar tai atitinka mokinių turimą supratimą apie skirtingus žemynus?

B. Ką aš žinau apie pasaulį?

Šiuo užsiėmimu norima įvertinti mokinių žinias apie pasaulį per klausimų ir atsakymų konkursą.

- Mokiniai paskirstomi po ne didesnes kaip trijų žmonių grupes. Kiekvienai grupei įteikiamas lapas su klausimais (1 priedas), kuriems atsakyti skiriama 10 minučių.
- Kad išsiaiškintų mokinių atsakymus, grupės vadovas pasirenka penkis klausimus, kuriuos užduoda vieną po kito dviem ar trimis mokiniams. Mokiniai atsako, paaiškindami, kuo remiasi. Atsakymai užrašomi ant lentos.

- Galiausiai pristatomi teisingi atsakymai ir pradedama bendra diskusija – kokie atsakymai jus labiausiai nustebino? Kodėl? Kiek šie faktai atitinka jūsų supratimą apie pasaulio šalis ar regionus? Kurie faktai iš klausimų lapo, jūsų nuomone, verčia rimtai susirūpinti? Kurie iš jų liudija apie žmogaus teisių pažeidimus?

C. Kaip nelygybė pasiskirsčiusi pasaulyje? Žaidimas su kėdėmis

Šis užsiėmimas padės aiškiau suvokti pasaulinę nelygybę, apsvarstyti jos priežastis ir suprasti, kas lemia žmonijos vystymąsi.

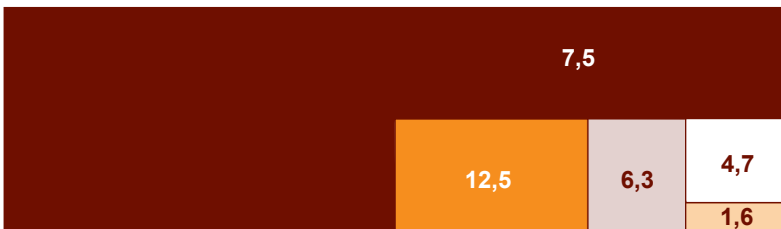
- Klasės kampuose pakabinami regionų pavadinimai – Afrika, Azija ir Okeanija, Lotynų Amerika, Šiaurės ir Centrinė Amerika, Europa. Klasės viduryje sustatomos kėdės ir suskaičiuojami dalyviai. Mokytojas garsiai perskaito, kiek pasaulyje yra gyventojų ir kokį jų skaičių simbolizuos kiekvienas užsiėmimo dalyvis (2priedas). Dalyvių paprašoma pasiskirstyti po pasaulio regionus (plakatus).
- Kai mokiniai pasiskirsto po klasę, gyventojų pasiskirstymas koreguojamas pagal oficialius statistikos duomenis.
- Grupės informuojamos, kad kėdės simbolizuoja pasaulio turta, t. y. bendrąjį kasmet sukuriamą vidaus produktą, išreikštą pinigais. Grupės turi pasiimti tiek kėdžių, kiek jų manymu, tenka turto jų atstovaujama regionui.
- Turto pasiskirstymas tikslinamas. Kiekvieno regiono „gyventojų“ paprašoma pasiimti jam priklausančius išteklius: jis turi atsistoti ir paliesti kiekvieną kėdę, simbolizuojančią jo regiono turta.
- Diskusija: kaip jaučiasi dalyviai, skirtingų kontinentų gyventojai? Kuo svarbus gyventojų skaičius ir turto santykis.

D. Bananų kekė

Šio užsiėmimo tikslas yra toks pats, kaip ir ankstesniojo. Mokiniai paskirstomi į penkias vienodo dalyvių skaičiaus grupes, nuo turtingiausių iki vargšų. Kiekviena grupė simbolizuoja penktadalį žmonijos, t. y. 1,4 mlrd. žmonių.

- Grupės vadovas paima keturis bananus, kurie simbolizuoja pasaulio turta, ir klausia mokinių, kiek bananų atiduoti pačių turtingiausių grupei. Mokiniais atsakius, vadovas atlaužia tris iš keturių bananų, t. y. apie 75 procentus pasaulio turto. Tiek pasaulio turto iš tiesų atitenka vienam penktadaliui turtingiausių planetos žmonių.

- Grupės vadovas vėl klausia mokinių, kiek likusio banano reikia atpjauti pasaulio neturtingiausiems žmonėms. Mokiniams atsakius, mokytojas perpjauna nuo turtingųjų likusį ketvirtadalį pasaulio turto per pusę. Vieną iš dalių jis dar kartą perpjauna pusiau ir, paėmęs vieną atpjautąją pusę, atima nuo jos ketvirtadalį. Ši turto dalis sudaro 1,6 procento visos bananų kekės ir yra skirta penktadaliui pačių neturtingiausių žemės gyventojų. Tai yra 1,4 milijardo žmonių, kurie pragyvena iš mažiau neidolerio per dieną.
- Trys likę gabalėliai – 12,5, 6,3 ir 4,7 procento bananų kekės, simbolizuojančio pasaulio turtą – išdalijami antrajai, trečiajai ir ketvirtajai grupėms, kurių kiekviena simbolizuoja penktadalį žmonijos, t. y. 1,4 mlrd. žmonių.
- Užsiėmime lygiai taip galima pjaustyti duonos kepalą arba lankstyti ir karpyti popieriaus lapą dalimis, kaip parodyta piešinyje:

2 PRATIMAS

DVI PROBLEMOS, TŪKSTANČIAI SPRENDIMŲ...?

A. Problemos piramidė

Supažindinkite su nelygybės pasaulyje tema ir sužinokite, ką mokiniai apie tai mano.

- Nupieškite lentoje apverstą trikampį ir jame užrašykite žodžius „Nelygybė pasaulyje“. Paklauskite mokinių, kas šią situaciją palaiko? Po kiekvieno atsakymo nubrėžkite trikampį remiančią liniją. Visus atsakymus parašykite lentoje, kad trikampis tvirtai „stovėtų“.
- Paklauskite grupės, kokie sprendimai situaciją pataisytų? Kiekvienai mokinių nurodytai nelygybę pasaulyje palaikančiai priežastčiai reikia rasti sprendimą. Juos užrašykite žemiau taip, kad susidarytų toks piešinys:

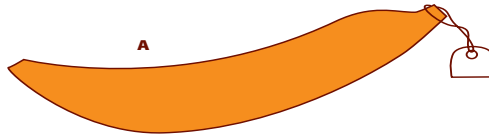

- Ši veikla yra labai panaši į minčių lietu, kur įskaitomi visi atsakymai – net ir keisti ar neįprasti.

B. Netolygus paskirstymas

Šis užsiėmimas padės suprasti, iš ko susideda prekės kaina ir kaip ji išauga keliaudama nuo gamintojo iki mūsų.

- Pirmiausia paprašykite mokinių nueiti į artimiausią kioską, prekybos centrą ar turgų ir sužinoti, kiek kainuoja šviežios daržovės, uogos ir vaisiai, iš kur jie atvežti. Klasėje, remiantis šiais duomenimis, analizuojamas kelias, kurį jie turėjo nukeliauti, kol pasiekė vietos prekybos centro ar turgavietės lentyną. Nagrinėjama, kaip produktų kaina galėtų išaugti kelionėje, atsižvelgiant į pelno siekį kiekvienoje pakopoje: gamintojų, vežėjų (kiek vežėjų reikia konkreitiems produktams atgabenti į parduotuves), eksportuotojų ir importuotojų (jei jie buvo reikalingi).
- Užsiėmimui reikia 6 vaisių, pvz., obuolių, bananų ar kt. Dalyviai paskirstomi į 6 grupes. Kiekviena grupė gauna vieną vaisių.

Ant lapelio, priišto prie vaisiaus užrašomas grupės vaidmuo.

1. Žemdirbiai – dirba žemės ūkyje ir augina bananus.
2. Vietos supirkėjai –superka regiono derlių ir jį sandėliuoja.
3. Vaisių eksporto kompanija – perka vaisius iš sandėlių ir perveža juos į didelius didmeninės prekybos centrus šalies uostuose.
4. Vaisių importo kompanija – perka vaisius iš eksporto kompanijos ir perveža juos į Vakarų šalių prekybos centrus.
5. Didmeninės prekybos įmonės – perka bananus iš importo kompanijos ir parduoda mažmeninės prekybos įmonių prekybininkams.
6. Pardavėjai parduoda bananus tiesioginiams vartotojams savo prekybos vietose.

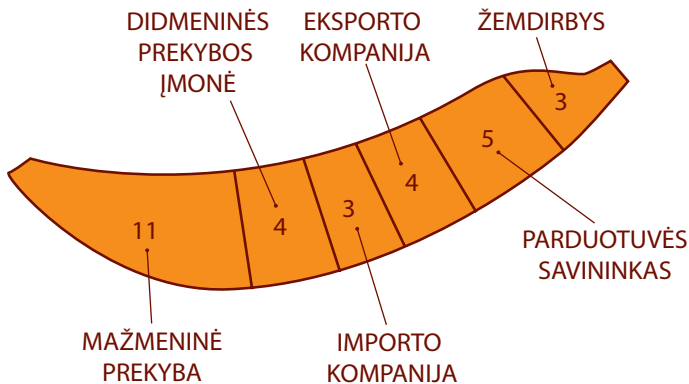
Svarbu, kad grupėms tenkantis vaidmuo būtų joms suprantamas.

- Mokiniams pasakoma, kad obuolys ar bananas kioske ar turguje kainuoja 30 centų, ir klausiama, kokį pelną (išreikštą skirtumu tarp pirkimo ir pardavimo kainos) turėtų gauti kiekviena grupė. Svarbu paskatinti mokinius, kad jie įsijaustų į savo vaidmenis ir siektų kuo didesnės pelno dalies. Grupės, trumpai pasitarusios, turi pasakyti, kokia yra jų kaina. Nurodyti skaičiai užrašomi lentelėje, pvz.:

Žemdirbiai	Vietos supirkėjai	Eksporto kompanija	Importo kompanija	Didmeninės prekybos įmonės	Pardavėjai	Bendra suma
11	7	5	7	6	10	46

Paprastai bendra grupių įkainių suma viršija 30 centų. Tai reiškia, kad už tokią kainą parduoti nepavyks, taigi dėl kainų reikia derėtis iš naujo. Derybos tęsiasi – kiekviena grupė turi dar kartą nurodyti savo indėlį ir paaiškinti, kodėl jai reikalinga būtent tokia pelno dalis. Išskiriama grupė, kuri, daugumos nuomone, gauna per didelį pelną. Po derybų kiekviena grupė turi iš naujo apsispręsti dėl jai tenkančios pelno dalies ir užrašyti ją lentelėje.

- Paprastai po pirmųjų derybų būna viršytas 30 centų limitas. Taigi, tenka derėtis iš naujo. Kad pasiektų savo tikslus, grupės gali bandyti susitarti viena su kita tiesiogiai. Įmanomos ir grupių sąjungos, grasinimai, spaudimas, pvz., streikais ar neperkant konkrečioje vietoje, grupių pasiskirstymas (vienas papirkinėjant, o kitų ne) ir kt.
- Baigus derybas kiekvienos grupės pelno dalis yra peržiūreta keletą kartų. Skaičiai užrašomi lentelėje ir lyginami su realiais duomenimis apie kiekvienos šių grupių teikiamą naudą:

Pradedama diskusija:

- Pokalbis apie jausmus. Kaip jautėtės? Ar kuris nors jautėtės išnaudojamas? Kada? Ar jus suerzino kitos grupės? Ką jautėte, kai kitos grupės reikalavo jūsų sumažinti kainą?
  - Faktų analizė. Ką galvojate apie derybas? Ar visos grupės derėjosi vienodai ilgai? Ar buvo grupių, kurių kainos sutapo? Jei taip, kurios? Ar buvo grupių, kurios kategoriškai atsisakė sumažinti kainą? Ar jautėte įtampą, ar pabaigoje pajutote palengvėjimą?
  - Apibendrinimas. Ar tikrovėje pelnas pasiskirsto teisingai? Kaip manote, ar darbas Pietų šalyse yra apmokamas taip pat, kaip ir Šiaurėje? Koks yra tarptautinių kompanijų vaidmuo šiuose mainuose? Jei Pietuose kainos būtų didesnės, ar dėl to smukėtų gyvenimo lygis Šiaurės šalyse? Kam naudingiausias netolygus pelno pasiskirstymas?
-

3 PRATIMAS

SPRENDIMAS PRIKLAUSO NUO KIEKVIENO

Vienas iš svarbiausių šio skyriaus tikslų – paskatinti mokinius reaguoti į problemas ir jas spręsti. Šiame modulyje daugiausia dėmesio skirkite dalyvavimui, parbrėždami, kad jei kiekvienas esame iš dalies atsakingas už aptariamą problemą, tai kiekvienas turime kažkuo prisidėti jas sprendžiant.

A. Pagrindinis šio užsiėmimo tikslas – paskatinti tapti sąmoningu vartotoju, kritiškai žiūrėti į vartojimą, vartoti tiek, kiek iš tiesų reikia, be reikalo nedidinti ir nedaugini savo poreikių.

- Kiekvienas dalyvis ant popieriaus lapo individualiai užrašo atsakymą į klausimą: kokie yra tavo pagrindiniai poreikiai, be kurių gyvenime neapsieitum? Atliekant šią užduotį pravartu apmąstyti savo įprastą dieną ir užrašyti svarbiausius kasdien naudojamus dalykus, reikalingas paslaugas ir su kokiais asmenimis tai susiję. Dalyvių paprašoma surašyti savo materialinius poreikius į vieną stulpelį, o nematerialinius – į kitą. Tuomet dalyviai turi išdėstyti savo poreikius pagal svarbą.
- Pristatoma situacija: dėl artėjančios katastrofos visi miesto gyventojai turi evakuotis. Jiems leidžiamas savimi pasiimti tik 12 daiktų arba asmenų. Dalyviai surašosavo pasirinkimus.
- Užsiėmimo dalyviams pranešama, kad dėl didelio žmonių, kuriuos reikia evakuoti, skaičiaus, jie iš savo sąrašų turi išbraukti dar 4 dalykus ar asmenis.
- Dalyviai informuojami, kad dėl transporto priemonių stygiaus jiems teks iš savo sąrašų išmest dar 4 dalykus ar asmenis.
- Kai sąrašuose lieka po keturis daiktus (asmenis), paskirstykite dalyvius į grupes po penkis ar šešis ir leiskite jiems padiskutuoti: kaip jie jautėsi, kai jų galimybės arba asmeninis tobulėjimas buvo apribotas realiame gyvenime? Kokios galėtų būti šių apribojimų pasekmės jų gyvenimams?
- Po 10 minučių diskusijų grupėse pakvieskite visus kartu priimti išvadų, kurios atskleistų ryšius tarp žaidybinės ir realios situacijų.

Šaltinis: Colectivo No Violencia y Educacion.

B. Ką gi, po galais, tas solidarumas reiškia?

Pagrindinis šio užsiėmimo tikslas – išsiaiškinti, ką reiškia žodžiai „kompromisas“, „solidarumas“, „bendradarbiavimas“, ir įvertinti, ką jie reiškia man ir kitiems.

Mokiniai paskirstomi poromis. Kiekvienai porai pateikiami penki su vystomuoju bendradarbiavimu susiję žodžiai. Porų paprašoma parašyti šių žodžių apibrėžimus. Parašiusios apibrėžimus, poros jais apsikeičia ir bando iš jų atspėti, kuriuos terminus bandė apibrėžti kitos poros.

Atrinktieji žodžiai:

Solidarumas,
humanitarinė pagalba,
vystomasis bendradarbiavimas,
demokratija,
darnus vystymasis,
susitarimas ir t. t.

1 PRIEDAS

Pasaulis, kuriame gyvename

1. Kokia vidutinė žmogaus gyvenimo trukmė?	75 metai	53 metai
Pasirinkti: Estijoje ir Zimbabvėje		
2. Koks vidutinis šalies gyventojų amžius?	40 metai	17 metų
Pasirinkti: Malavyje ir Latvijoje		
3. Kiek kūdikių iš 1000 mirė nesulaukę savo 5-ojo gimtadienio?	141	6
Pasirinkti: Estijoje ir Zambijoje		
4. Kiek vidutiniškai kartų savo gyvenime moteris gimdo?	6	1,5
Pasirinkti: Latvijoje ir Malavyje		
5. Kiek paauglių (moterų, kurių amžius nuo 15 iki 19 metų) iš 1000 pagimdo?	13	106
Pasirinkti: Latvijoje ir Malavyje		
6. Kiek gimdymų iš 100 tūkst. baigiasi motinos mirtimi?	460	2
Pasirinkti: Estijoje ir Malavyje		
7. Kiek procentų šalies suaugusių gyventojų yra raštingi?	63 proc.	92 proc.
Pasirinkti: Indijoje ir Zimbabvėje		
8. Kiek procentų šalies suaugusių moterų (25 metų ir vyresnių) baigė bent pagrindinę mokyklą?	99 proc.	10 proc.
Pasirinkti: Latvijoje ir Malavyje		
9. Kiek mokinių tenka vienam mokytojui?	60 mokinių	10 mokinių
Pasirinkti: Mozambike ir Latvijoje		

10. Kiek vidutiniškai metų gyventojas mokosi mokymo įstaigose?	16 metų	5 metai	
Pasirinkti: Lietuvoje ir Nigerijoje			
11. Kiek procentų šalies parlamento narių sudaro moterys?	52 proc.	19 proc.	
Pasirinkti: Lietuvoje ir Ruandoje			
12. Kiek procentų šalies gyventojų namuose turi elektrą?	24 proc.	9 proc.	
Pasirinkti: Kambodžoje ir Malavyje			
13. Kiek tonų į atmosferą išmetamo anglies dioksido tenka vienam šalies gyventojui per metus?	14	0,1	
Pasirinkti: Estijoje ir Malavyje			
14. Kiek procentų šalyje pagaminamos elektros pagaminama hidroelektrinėse? (2010 m.)	99,7 proc.	53 proc.	0,2 proc.
Pasirinkti: Estijoje, Latvijoje ir Zambijoje			
15. Kiek procentų gyvūnų rūšių šalies teritorijoje gresia išnykimas?	20 proc.	4 proc.	
Pasirinkti: Latvijoje ir Naujoje Zelandijoje			
16. Kiek procentų šalies teritorijos užima miškai?	60 proc.	34 proc.	
Pasirinkti: Kambodžoje ir Lietuvoje			
17. Kiek procentų suaugusių šalies gyventojų turi atsvorį?	24 proc. vyrų ir 25 proc. moterų	30,2 proc. vyrų ir 33,2 proc. moterų	1,3 proc. vyrų ir 2,5 proc. moterų
Pasirinkti: Lietuvoje, JAV ir Indijoje			
18. Koks 2012 m. buvo vidutinis metinis šalies bendrojo vidaus produkto (BVP) augimas?	7,5 proc.	2,4 proc.	0,1 proc.
Pasirinkti: Estijoje, Prancūzijoje ir Mozambike			

Pasaulis, kuriame gyvename (su atsakymais)

1. Kokia vidutinė žmogaus gyvenimo trukmė?	75 metai	53 metai
Pasirinkti: Estijoje ir Zimbabvėje	Estijoje	Zimbabvėje
2. Koks vidutinis šalies gyventojų amžius?	40 metai	17 metų
Pasirinkti: Malavyje ir Latvijoje	Latvijoje	Malavyje
3. Kiek kūdikių iš 1000 mirė nesulaukę savo 5-ojo gimtadienio?	141	6
Pasirinkti: Estijoje ir Zambijoje	Zambijoje	Estijoje
4. Kiek vidutiniškai kartų savo gyvenime moteris gimdo?	6	1,5
Pasirinkti: Latvijoje ir Malavyje	Malavyje	Latvijoje
5. Kiek paauglių (moterų, kurių amžius nuo 15 iki 19 metų) iš 1000 pagimdo?	13	106
Pasirinkti: Latvijoje ir Malavyje	Latvijoje	Malavyje
6. Kiek gimdymų iš 100 tūkst. baigiasi motinos mirtimi?	460	2
Pasirinkti: Estijoje ir Malavyje	Malavyje	Estijoje
7. Kiek procentų šalies suaugusių gyventojų yra raštingi?	63 proc.	92 proc.
Pasirinkti: Indijoje ir Zimbabvėje	Indijoje	Zimbabvėje
8. Kiek procentų šalies suaugusių moterų baigė bent pagrindinę mokyklą?	99 proc.	10 proc.
Pasirinkti: Latvijoje ir Malavyje	Latvijoje	Malavyje
9. Kiek mokinių tenka vienam mokytojui?	60 mokinių	10 mokinių
Pasirinkti: Mozambike ir Latvijoje	Mozambike	Latvijoje
10. Kiek vidutiniškai metų gyventojas mokosi mokymo įstaigoje?	16 metų	5 metai
Pasirinkti: Lietuvoje ir Nigerijoje	Lietuvoje	Nigerijoje

11. Kiek procentų šalies parlamento narių sudaro moterys?	52 proc.	19 proc.	
Pasirinkti: Lietuvoje ir Ruandoje	Ruandoje	Lietuvoje	
12. Kiek procentų šalies gyventojų namuose turi elektrą?	24 proc.	9 proc.	
Pasirinkti: Kambodžoje ir Malavyje	Kambodžoje	Malavyje	
13. Kiek tonų į atmosferą išmetamo anglies dioksido tenka vienam šalies gyventojui per metus?	14	0,1	
Pasirinkti: Estijoje ir Malavyje	Estijoje	Malavyje	
14. Kiek procentų šalies elektros pagaminama hidroelektrinėse? (2010 m.)	99,7 proc.	53 proc.	0,2 proc.
Pasirinkti: Estijoje ir Latvijoje, ir Zambijoje	Zambijoje	Latvijoje	Estijoje
15. Kiek procentų gyvūnų rūšių šalies teritorijoje gresia išnykimas?	20 proc.	4 proc.	
Pasirinkti: Latvijoje ir Naujoje Zelandijoje	Naujoje Zelandijoje	Latvijoje	
16. Kiek procentų šalies teritorijos užima miškai?	60 proc.	34 proc.	
Pasirinkti: Kambodžoje ir Lietuvoje	Kambodžoje	Lietuvoje	
17. Kiek procentų suaugusių šalies gyventojų turi atsvorį?	24 proc. vyrų ir 25 proc. moterų	30,2 proc. vyrų ir 33,2 proc. moterų	1,3 proc. vyrų ir 2,5 proc. moterų
Pasirinkti: Lietuva, JAV ir Indija	Lietuvoje	JAV	Indijoje
18. Koks 2012 m. buvo vidutinis metinis šalies bendrojo vidaus produkto (BVP) augimas?	7,5 proc.	2,4 proc.	0,1 proc.
Pasirinkti: Estija, Prancūzija, Mozambikas	Mozambikas	Estija	Prancūzija

2 PRIEDAS

Žaidimas su kėdėmis

	Gyventojų (mln.)	BVP (mlrd. JAV dolerių)	BVP JAV doleriais vienam gyventojui
Afrika	1022	1595	1 561
Azija ir Okeanija	4193	11641	2 776
Pietų Amerika	393	3633	9 244
Šiaurės ir Centrinė Amerika	542	17506	32 299
Europa	738	18800	25 474
Iš viso	6888	53175	

Gyventojai

Dalyvių skaičius	Afrika	Azija ir Okeanija	Pietų Amerika	Šiaurės, Centrinė Amerika ir Karibai	Europa	Vienas dalyvis simbolizuoja milijonų gyventojų
	dalyvių skaičius pagal pasaulio regionus					
15	2	9	1	1	2	459
20	3	12	1	2	2	344
25	4	15	1	2	3	276
30	4	18	2	2	3	230
35	5	21	2	3	4	197

BVP

Bendras kėdžių skaičius	Afrika	Azija ir Okeanija	Lotynų Amerika	Šiaurės ir Centrinė Amerika	Europa	Viena kėdė simbolizuoja milijardų JAV dolerių
	kėdžių skaičius, tenkantis pasaulio regionams					
15	0	3	1	5	5	3545
20	1	4	1	7	7	2659
25	1	5	2	8	9	2127
30	1	7	2	10	11	1773
35	1	8	2	12	12	1519

Šaltiniai: Pasaulio bankas, 2010, JTO, 2011

2 skyrius

TARPKULTŪRINIS IR DAUGIAKULTŪRIS PASAULIS

Tikslai

Tarpkultūriškumas yra didžiausias iššūkis daugelio Europos šalių mokykloms, kur mokinių etninė sudėtis klasėse pastaraisiais metais sparčiai kinta. Mokyklose mokosi vis daugiau mokinių iš užsienio šalių ir kad mokiniai nesusigrupuotų nepasitikinčiomis tarpusavyje etninėse ar religinėse grupėse, mokyklos ugdo mokinių tarpusavio pasitikėjimą ir skirtingų kultūrų pažinimą. Baltijos šalyse situacija kitokia. Etniniu požiūriu mokyklos čia vienalytės. Mokiniai retai sutinka kitos kultūros žmones. Atrodo, kad nesusitikdami bendraamžių su kita kultūra mokiniai neišmoks suprasti kitokių žmonių, jais pasitikėti ir bendradarbiauti. Vis dėlto, kalbantis apie pasaulio tautų ir kultūrų skirtumus ir įvairovę galima išugdyti atvirumą ir pasitikėjimą. Vienas išesminių tarpkultūrinio švietimo tikslų – skatinti suvokimą, kad žmonių su skirtingomis kultūromis susitikimai atveria daug galimybių, kurias būtina išnaudoti. Kiti svarbūs tikslai – ugdyti tokias daugiakultūrės visuomenės vertybes kaip pagarba, abipusis pažinimas ir tolerancija.

Mokomieji tikslai

- Suvokti daugiakultūrės visuomenės prasmę ir ją vertinti.
- Sužinoti daugiau apie žmonių migraciją amžių bėgyje ir ypač šiais laikais.
- Atpažinti su įvairiomis tautomis susijusias išankstines nuostatas, stereotipus ir suprasti, kaip jie veikia mūsų elgseną.

Pažintiniai tikslai

- Žinoti, ką reiškia daugiakultūriškumas, tarpkultūriškumas, tarpkultūrinė visuomenė, globalaus pasaulio istorinė raida: idėjų ir technologijų sklaida pasaulyje, pasaulio piliečiai.
- Apmąstyti žmonių migraciją amžių bėgyje ir dabar: kodėl visais laikais žmonės kėlėsi iš vienos vietos į kitą? Kur jie migravo ir kodėl tai darė? Kokios yra migracijos pasekmės?
- Stereotipai. Išmokti juos atpažinti ir pastebėti, kaip jie veikia mūsų elgseną. Vaizdų ir žinių suvokimas.

Metodologija

Naudojant socioemocinės patirties metodą, siūlomi užsiėmimai, kuriuose mokiniai gali įsijausti į naujus vaidmenis ir emocijas ir tuo pačiu formuoti pasaulėvaizdį. Taikant abipusio mokymosi metodą, mokiniai ir mokytojas dalijasi sukaupta patirtimi ir žiniomis. Galiausiai organizuojamos tiriamosios veiklos, per kurias analizuojamos koncepcijos, kad mokiniai galėtų panaudoti įgytas teorines žinias kasdieniame gyvenime.

1 PRATIMAS

DRAUGE ARBA MIŠRIAI: DAUGIAKULTŪRIŠKUMAS IR TARPKULTŪRIŠKUMAS

Analizuojant skirtumus ir panašumus tarp daugiakultūrės ir tarpkultūrinės visuomenės, atrandamos tokios šių visuomenių vertybės kaip abipusis pažinimas, kultūriniai mainai ir visuomenės praturtėjimas skirtingų jų sudarančių kultūrų patirtimi. Pirmajame užsiėmime mokiniai turėtų įsitikinti, kokia mišri yra mūsų visuomenė ir kaip prie šios įvairovės amžiams bėgant prisidėjo įvairūs dalyviai.

A. Kokia pica be paprikų?

Šiame užsiėmime mokiniai sužinos, kad mūsų gyvenime yra daug dalykų, kilusių iš įvairių kitų kultūrų, nors mes dažnai siejame juos su savo pačių kultūra.

- Mokiniai bando nustatyti savo drabužių, mokymo priemonių ir kitų aplink esančių daiktų kilmę. Ar šie daiktai kilę iš vienos vietos? Kur jie buvo pagaminti? Kokios medžiagos buvo panaudotos juos gaminant?
- Padalykite mokiniams medžiagą apie kasdienių produktų, pvz., cukraus, kavos, šokolado ir popieriaus kilmę (3 priedas). Paskirstykite mokinius į keturias grupes ir kiekvienai jų išdalykite medžiagą apie produktų kilmės šalį ir Peterso žemėlapius (4priedas). Mokiniai turi atsekti produkto kelią žemėlapyje. Po to susirenkama bendrai grupės diskusijai ir aptariami rezultatai.
- Mokiniai poromis ieško internete, iš kur atkeliavę kasdien vartojami ar naudojami produktai, pvz., medvilnė, apelsinai, pipirai, cinamonas, bulvės, kosmetika, kukurūzai, kramtomoji guma, nulis, skaičiai ir t. t.

B. Naujas kalendorius

Šis užsiėmimas yra praktinis bandymas sukurti tarpkultūrinę aplinką klasėje ar kitoje veiklos vietoje. Per užsiėmimą grupė turi sudaryti metų kalendorių, kuriame būtų surašytos kasmetinės šventės, papročiai ir su jais susiję renginiai.

- Suskirstykite mokinius į grupes po penkis ar šešis. Stenkitės, kad grupės būtų kuo įvairesnės, pvz., jei klasėje yra mokinių iš kitų šalių, jų turėtų būti kiekvienoje grupėje. Išdalykite popieriaus lapus su metiniu mokyklos kalendoriumi, kuriame mokiniai turi sužymėti savo šalį ir miestų šventes.

- Atlikusi užduotį kiekviena grupė paaiškina, kokias šventes ji pažymėjo ir kaip jos švenčiamos. Sujungę visas grupių pažymėtas šventes padarykite bendrą kalendorių ir pakabinkite jį klasėje ant sienos, kad visi matytų, ir, jei įmanoma, švęskite šias šventes klasėje.
- Jei klasėje nėra nė vieno mokinio iš kitos šalies, galinčio pasidalyti savo kultūrinėmis žiniomis, paprašykite grupių paieškoti internete apie kitų šalių ir kultūrų šventes ir pagal tai parenkite kalendorių, kuriame būtų pažymėtas, pvz., musulmonų Ramadasas, pravoslavų Velykos ir liuteronų Pjūties padėkos šventė, žydų Chanuka ir Pascha bei kitos šventės. Nepaisant to, kad šiuo atveju prarandamas informacijos įsisavinimo socialinis poveikis, šis užsiėmimas vis tiek labai įsimena.

Tarpkultūrinis pasaulis: baigiamoji diskusija

- Padiskutuokite apie bet ką, ką turime iš seno savo kultūroje, ir atsakykite į klausimą: ar mūsų kultūra nesikeičia? Iš kur kilę mūsų valgiai ir mūsų papročiai?
-

2 PRATIMAS

PASAULIS KELIAUJA. PAKELIAUKIME DRAUGE: ŽMONIŲ MIGRACIJA

Antrasis modulis skirtas mokytis apie žmonių migraciją praeityje ir dabar. Daugiausia dėmesio skiriama europiečių migracijai per du praėjusius šimtmečius, tikintis, kad ši migracija galėjo daugiau ar mažiau paveikti mokinius.

A. Kaip mes save kam nors priskiriame?

Užsiėmimas yra skirtas patirti, ką reiškia priklausyti kokiam nors grupei.

Kaip formuojasi grupės, kaip jos priima naujus narius arba juos atmeta?

Kaip jaučiasi žmogus, kurio nepriima nei viena grupė?

- Paprašykite mokinių užsimerkti ir prisiklijuoti ant kaktos spalvoto popieriaus lapelį lipduką. Lapeliai turi būti skirtingų spalvų (pvz., penki žali, šeši mėlyni, šeši geltoni). Vienas lapelis turi būti kitokios spalvos. Paprašykite mokinių atsimerkti ir, **nesikalbant** tarpusavyje, susirinkti į grupes tokiu principu, koks jiems atrodo geriausias. Po kurio laiko aptarkite: kaip susiformavo grupės? Ar kas nors buvo diskriminuojamas? Ar kas nors jautėsi diskriminuojamas? Ar mokiniai jautėsi grupės dalimi? Ar kas nors jautėsi esąs ne savo vietoje?

B. Kas yra imigrantas?

Užsiėmimu siekiama išsiaiškinti terminus, kuriuos įprastai žmonės vartoja kalbėdami apie imigraciją ir kurie ne visuomet vartojami tinkamai.

Kalbėdami apie imigraciją, mesdažnai vadovaujamės stereotipais.

- Mokiniai paskirstomi poromis ir turi atsakyti į šiuos klausimus:

Ar jūs žinote, kas yra...?	
IMIGRANTAS	
TREMTINYS	
PABĖGĖLIS	
EMIGRANTAS	
UŽSIENIETIS	

- Padedant mokytojui lentelė koreguojama: ar imigrantas reiškia tą patį, ką emigrantas? O užsienietis?

C. Kurio mokinio šeimoje nėra nario, kuris nebūtų emigravęs?

Žmonių migracija nėra naujas reiškinys. Jis senas kaip pati žmonija. Laikui bėgant keitėsi tik emigracijos samprata ir jos poveikis kasdieniam gyvenimui. Dabar daug žmonių veržiasi gyventi Europoje, bet dar ne taip seniai europiečiai kėlėsi gyventi į kitus žemynus ar iš vienos Europos valstybės į kitą. Taigi, mes neturėtume pamiršti savo, kaip imigrantų, istorijos.

Paprašykite kiekvieno mokinio nupiešti savo šeimos ar giminės medį. Namuose mokiniai turėtų pakalbinti namiškius ir paklausti jų, ar kas iš giminaičių yra kada nors kur nors emigravęs, pvz., į Ameriką, arba buvo išstremtas, pvz., į Sibirą? Tokius pasakojimus, jei tik jų yra, mokiniai užsirašo ir perskaito klasėje arba prikabina juos prie klasės sienos greta savo giminės medžio.

- Pradėkite diskusiją: jei klasėje yra mokinių iš kitų šalių, pabandykite palyginti vietos gyventojų šeimų, lenkų ar lietuvių, vaikų istorijas su atvykusių iš kitų šalių mokinių istorijomis. Kodėl jie išvyko iš savo gimtosios šalies? Ką jie čia veikia? Kaip juos čia priėmė vietos gyventojai? Ar jie galvoja sugrįžti? Pasistenkite rasti panašumų tarp mūsų tėvynainių, kurie išvyko iš šalies, ir imigrantų, kurie neseniai atvyko į Lietuvą.

Šaltinis: Amani, Educación Intercultural.

D. Žmonių migravimas

Šis užsiėmimas skirtas žmonių migracijai anksčiau ir dabar palyginti, jos panašumams ir skirtumams suprasti. Tikslas – geriau suprasti priežastis, kodėl žmonės palieka gimtinę ir stengiasi įsikurti svetur.

- Sugrupuokite mokinius poromis ir duokite jiems perskaityti 5 priedą apie žmonių migraciją Europoje per pastaruosius šimtmečius.
- Perskaitę tekstą mokiniai turi užpildyti pateiktą lentelę ir pažymėti Peterso žemėlapyje žmonių migracijos kelius, apie kuriuos perskaitė.
- Pakvieskite mokinius bendrai diskutuoti: ar žmonių migravimas anksčiau labai skiriasi nuo migracijos mūsų dienomis? Kokios priežastys dažniausiai lemia, kad žmonės migruoja?

Anksčiau: ŽMONĖS, KURIE IŠKELIAVO				
Kur jie išvyko?	Kokie žmonės išvyko?	Kodėl išvyko?	Kaip jie keliavo?	Kaip ilgai trukdavo kelionė?
Iš kur jie atvyksta?	Kokie žmonės atvyksta?	Kodėl jie atvyksta?	Kaip jie atvyksta?	Kaip ilgai jie užtrunka kelionėje?
Dabar: ŽMONĖS, KURIE ATVYKSTA				

3 PRATIMAS

PAKEISKITE MĄSTYMĄ: ĮVEIKITE STEREOTIPUS.

Šiame modulyje mokiniai tirs stereotipus. Kas yra stereotipai? Kaip jie formuojasi? Kaip jie veikia mūsų mintis ir veiksmus?

A. Ar esate balta varna?

Kalba nėra tik bendravimo priemonė, bet yra bendrosios kultūros dalis ir tam tikra prasme formuoja visuomenės narių pasaulėvaizdį. Šis užsiėmimas atskleis, kad mūsų kasdienėje kalboje glūdi rasistinės ir ksenofobinės nuostatos, kurių turėtume atsisakyti.

Paskirstykite mokinius į grupes po penkis ar šešis. Užrašykite lentoje frazes ir posakius, susijusius su kitomis kultūromis, žmonių rasėmis ar gyventojų grupėmis, pvz.: „Nepūsk man arabų“, „Ramus kaip belgas“, „Juodas kaip čigonas“, „Rašo kinų hieroglifais“, „Latvis, zirgo galva“, „Lenkas?... Co to ja, co to moja kamizelka...“, „Aria kaip negras“, „Rusiška tvarka“, „Tuteišis (Pietryčių Lietuvos gyventojas)– nutautėjęs lietuvis“, „Vokiška tvarka“, „Turi pinigų kaip žydas“, „žydpalaikiai“.

Daugiau pavyzdžių galima rasti patarlių rinkinyje internete www.patarles.lt/lietuviskos-patarles/patarles-apie-zydus, *Didžiajame lietuvių kalbos žodyne* (www.lkz.lt). Žinoma, daugiausia „gyvų“ posakių yra nerašytinėje, kasdienėje šnekamojoje, kalbininkų necenzūruojamoje kalboje, interneto komentaruose. Žinoma, galima rasti panašių pasakymų ir apie lietuvius.

- Diskutuodami grupėse mokiniai įvertina, ar aukščiau išvardyti posakiai turi pozityvų, negatyvų ar neutralų atspalvį.
- Grupių įvardytus posakius užrašykite ant didelio lapo. Po to pasikalbėkite apie sąsajas, kurias įžvelgia kiekviena grupė. Įvertinkite: kiek daug posakių, susijusių su nesuprantama kalba, su kalbančiųjų akcentu ar kitos rasės žmonėmis, turi negatyvų atspalvį mūsų kalboje? O kurie iš šių pasakymų turi pozityvų atspalvį?
- Pabandykite vietoj senųjų pasakymų rasti naujų.

B. Pasakojimas apie Mariją ir Mirijam

Šis užsiėmimas padės palyginti vaidmenis, kuriuos priskiriame įvairių kultūrų žmonėms. Ką nors pasakodami mes greitai parodome stereotipus ir išankstines nuostatas, kurias turime susidarę apie kitos kultūros žmones.

- Mokiniai sustoja ratu, o mokytojas paaiškina, kad jie kurs pasakojimą apie dvi mergaites – Mariją yra lietuvė, o Mirijam – žydė. Mokytojas pradeda pasakojimą tokiais žodžiais: „Kartą gyveno mergaitė, vardu Marija. Marija...“ ir ties šiais žodžiais meta sviedinį kuriam nors rate stovinčiam mokiniui, o šis užbaigia frazę ir toliau meta sviedinį kitam rato dalyviui. Užbaigus pasakojimą apie Mariją, pradedama Mirijam istorija. Taip mokiniai drauge sukuria du pasakojimus apie dvi mergaites.
- Palyginkite abu pasakojimus. Ar jie labai skiriasi? Kuo abu pasakojimai panašūs ir kuo skirtingi?

C. Kam išnuomoti butą?

Vaidmenų žaidimas

Vaidmenų žaidimas yra improvizuotas vaidinimas, kurio dalyviai prisiima fikcinių veikėjų vaidmenis kokioje nors sumodeliuotoje situacijoje. Taip jie paruošiami susidūrimui su panašia situacija realybėje arba priartėjimui prie jiems nežinomos, o galbūt – jau įvykusios situacijos. Vaidmenų žaidimo tikslas – išanalizuoti, kokiomis vertybėmis mes vadovujamės veikdami. Užsiėmimo metu mokiniai bandys priimti sprendimus drauge.

- Pusė mokinių vaidins gyventojų asociaciją, kuri išnuomoja laisvą butą. Likusieji vaidins kandidatus.

<p>Agnė Liutkutė ir Milda Lapinskaitė</p>	<p>Abi neseniai pradėjo gyventi kartu. Jos aktyviai dalyvauja įvairiose veiklose, remiančiose moterų teises.</p>
<p>Studentai iš Pakistano, Šri Lankos, Vokietijos</p>	<p>Jamalis yra atvykęs iš Pakistano, kuris Lietuvoje studijuoja mediciną ir namo grįžta kartą per metus. Jis planuoja tęsti karjerą kurioje nors Europos šalyje.</p> <p>Amalis atvyko iš Šri Lankos ir neseniai baigė medicinos studijas Lietuvoje. Jis jau kalba lietuviškai ir norėtų čia pasilikti.</p> <p>Benjamins yra studentas iš Vokietijos, atvykęs pagal Erasmus programą studijuoti lietuvių kalbos. Jis atviro būdo ir mėgsta keliauti.</p>

Jonaičių šeima	Tėtis dirba banke, o mama yra mokytoja. Jie turi du vaikus ir laukia trečiojo.
Gerasimovų šeima	Šeima iš Gruzijos. Tėtis dirba statybų bendrovėje, mama yra namų šeimininkė ir namuose prižiūri 4 metukų vaiką. Jie turi tris vaikus. Šeima Lietuvoje jau 10 metų, bet lietuviškai kalba sunkiai.
Viktoras Nemčenko	31 metų vyras, stilistas, drabužių dizaineris. Jis gimė Ukrainoje, bet Lietuvoje gyvena jau 25 metus. Laisvai kalba lietuviškai. Nevedęs.
Radzevičių šeima	Romų šeima su keturiais vaikais: Donatas – 16 metų paauglys, kuris niekur nesimoko; Lonija – 12 metų mergaitė, lanko mokyklą ir gerai mokosi; Lena – 10 metų mergaitė, kuri nenori lankyti mokyklos; Nikolajus – 2 metukų berniukas, labai judrus. Abu tėvai legaliai niekur nedirba, bet kartais gauna trumpalaikio darbo.

- Gyventojų asociacija susitinka nuspręsti, kam skirti šį butą. Visi kandidatai bus apklausti, o tada asociacija visų šalių sutikimu turės priimti gerai pagrįstą sprendimą.
- Užbaigus vaidinimą „išename“ iš vaidmenų ir sėdėdami drauge ratu aptariame: kaip mes priėmėme šį sprendimą? Ar visi sutarėme? Į kokias priežastis atsižvelgėme? Kokios vertybės dominavo? Ką išrinkti kandidatai mano? Ką mano atmesti kandidatai? Ar jie jaučiasi dėl kokios nors priežasties diskriminuojami?

3 PRIEDAS

Ivairių produktų kilmė

KAKAVA

Kakavmedis yra kilęs iš Pietų Amerikos atogrąžų klimato kraštų. Senovės pasaulio actekams ir majams šis kartus ir karštas gėrimas buvo įprastas, teikė energijos. Kakavos pupelės actekai taip vertino, kad prekyboje jos atstodavo įprastas monetas. XVI a. Hernanas Kortesas pristatė kakavą ir jos gėrimo būdą Ispanijos karališkajam dvarui. Karališkojo dvaro damos „netyčia“ pasiliko kavos pupelių ir, pasiskanusios pipirais ar kitais prieskoniais, paslapčia gurkšnodavo. Žalias, neapdorotas kakavos pupelės pirmieji į Europą atvežė jėzuitų misionieriai. Vėliau kolonizatoriai europiečiai kakavos auginimą išplėtė į Afriką. Iš pradžių Ganoje jas auginė šveicarų misionieriai. Vėliau kakavos plantacijos buvo įsteigtos Nigerijoje, Kamerūne ir Dramblio Kaulo Krante. Būtent pastarojoje šalyje šiuo metu išauginama daugiausia pasaulyje kakavos pupelių.

CUKRUS

Cukrus, dažniausiai gaminamas iš cukrinių runkelių, cukrašvendrių, yra žinomiausias šių dienų natūralus saldiklis. Tai produktas, turintis didžiulę paklausą. Cukrašvendrė yra pietryčių Azijos augalas. Į Europą, pirmiausia – Pirėnų pusiasalį, cukrašvendres atgabeno pirkliai arabai. Cukrašvendres pradėta auginėti Malagos ir Granados pakrantėse. Iki mūsų dienų šiose vietovėse yra išlikę seniausi cukraus malūnai Vakarų Europoje. Vėliau europiečiai cukrašvendrių plantacijas įsteigė Vakarų Indijoje, kur klimatas joms augti buvo palankesnis. Šiandien pasaulyje daugiausia cukraus pagaminama ir saugoma Amerikoje, o didžiausios cukraus gamintojos yra Brazilija ir Meksika. Tobulėjant cukraus gamybos technologijai, jį imta gaminti iš cukrinių šakniavaisių. Baltijos šalyse cukrus gaminamas iš cukrinių runkelių, kuriuos čia pradėta auginėti apie 1920 m. Šiuo metu tai viena svarbiausių kultūrų mūsų šalies žemės ūkyje.

KAVA

Kavos tėvyne laikoma Etiopija. Teigiama, kad senųjų amžių Etiopijos gyventojai kavos pupelės maldavo ir darydavo košę gyvuliams šerti, taip patduodavo jos kariams prieš mūšį. 12a. kava imta vartoti ir kaimyninėse Arabijos šalyse.

Arabijos pirkliai atgabeno kavą į Iraną, Turkiją, šiaurinės Afrikos šalis. Apie 1600 m. kavą į Europą pirmieji atvežė Venecijos pirkliai. Išaugus kavos poreikiui Europoje, kolonizatoriai pradėjo ją auginėti kolonijose Karibų salose, iš kur ji buvo nugabenta į Kolumbiją, šalį, kuri šiandien yra viena didžiausių kavos augintojų pasaulyje. Beveik tuo pačiu metu

kolonizatoriai olandai išplatino kavos auginimą Indonezijoje. Dabar metinė pasaulinė kavos kompanijų apyvarta siekia 180 milijardų litų. Kava tapo antra pagal pelningumą (po naftos) preke pasaulinėje prekyboje.

POPIERIUS

Norėdami ką nors užrašyti, senovėje egiptiečiai naudojo popirusą, kuris buvo gaminamas iš vešlių Nilo pakrančių augalų stiebų.

Viduramžių Europoje užrašams dažniausiai buvo naudojamas pergamentas iš plonos ožkų ar avių odos. Kad rašalas geriau įsigertų, oda būdavo specialiai apdorojama. Žinoma, pergamentas iš gyvūnų odos visuomet buvo brangi medžiaga. Raštingumui didėjant, 18a. išplito įprotis nutrinti nuo pergamento vieną tekstą ir užrašyti ant jo kitą. Taip „perdirbant“ seną pergamentą trumparegiškai buvo sunaikinta daug svarbių tekstų.

Kinai jau seniai mokėjo gaminti popierių iš šilko, kanapių ir medvilnės. Prekiaudami su arabais, kinai juos išmokė gaminti popierių. 10a. arabai gamino popierių Sicilijoje ir Ispanijoje. Iš ten popieriaus gamybos technologija pasiekė Prancūziją, kur jau nuo 12a. popierius buvo gaminamas iš linų. 14a. išplitus marškinių dėvėjimui popieriaus gamyba labai atpigė. Marškiniai greitai susidėvi ir virsta skudurais, kurie panaudojami kaip antrinė žaliava popieriui gaminti. Išradus spausdinimo ant popieriaus presą, knyga iš retenybės tapo preke, kurią įsigyti gali labai daug žmonių.

Mūsų amžiuje sukurta daug įvairiausių sudėties, spalvos ir tekstūros popieriaus rūšių. Gaminant popierių naudojamos įvairios natūralios ir sintetinės medžiagos. Net ir skaitmeninės eros pradžioje popierius išlieka vienu būdingiausių žmonijos civilizacijos produktų.

4 PRIEDAS

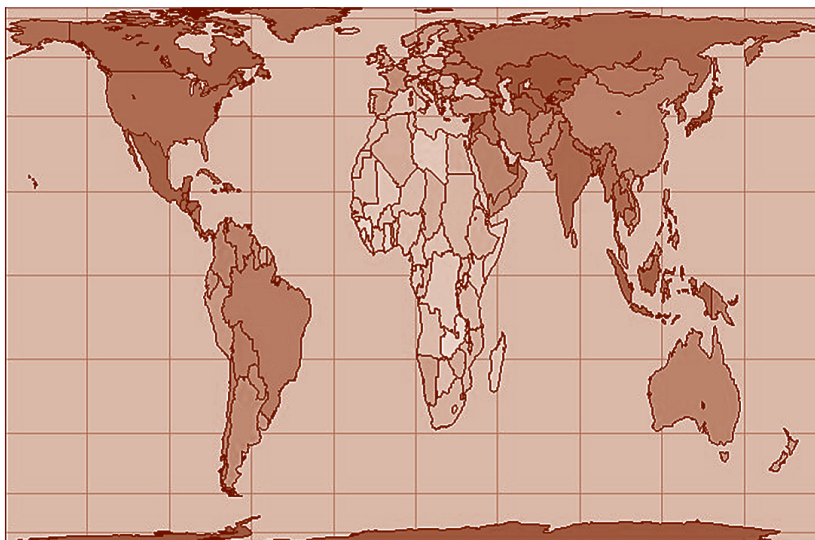
Galo ir Peterso žemėlapis

Kiekvienas žemėlapij sudarantis žmogus imasi beveik neįvykdomos užduoties – pavaizduoti Žemės rutulio paviršių plokščiaame popieriaus lape. Net ir mūsų dienomis naudojami pasaulio žemėlapiai smarkiai iškreipia tikruosius šalių ir regionų dydžius. Mums įprasti žemėlapiai sudaromi pagal taip vadinamą Merkatoriaus projekciją, kai atstumai šiaurėje pateikiami didesni, nei yra iš tikrųjų. Pvz., žemėlapiuose Grenlandija gali atrodyti didelė kaip Afrika, nors iš tiesų Afrika yra net 14 kartų didesnė!

Norėdamas ištaisyti šią klaidą, Džeimsas Galas (James Gall) jau 1855 m. sudarė žemėlapij, kuriame rutulio paviršiaus dydžiai plokštumoje pateikiami kitoje projekcijoje. Pagal šią projekciją 1967 m. Arno Petersas sudarė taip vadinamą Galo ir Peterso žemėlapij ir pateikė jį kaip alternatyvą įprastiniams žemėlapiams.

Įprastiniuose Merkatoriaus projekcijos žemėlapiuose Grenlandija atrodo didesnė už Afrikos žemyną, kurio šalys šimtmečiais buvo išnaudojamos kolonijos, omūsų dienomis yra neturtingos bei technologiškai atsilikusios. Tarsi to būtų negana, jos ir šiuolaikiniuose žemėlapiuose vaizduojamos mažesnės, nei yra iš tikrųjų, ir, kaip teigia Petersas, dėl to atrodo mažiau reikšmingos. Galo ir Peterso perspektyvoje, priešingai, distancijos žemėlapijo plokštumoje perteikiamos proporcingai. Sudarant žemėlapius pagal Galo ir Peterso projekciją ne tokioms turtingoms ir mažiau įtakingoms šalims grąžinamos jų teisėtos proporcijos.

Apie šias geometrijos ir žemėlapių sudarymo problemas internete yra apstu medžiagos, pvz., www.heliheyn.de/Maps/GallPeters/GallPeters_E.html. Be to, internete rasite daug pavyzdžių ir nurodymų, kaip atsispausdinus žemėlapius galima išlankstyti gaublį.

5 PRIEDAS

ŽMONIŲ MIGRACIJA

MIGRACIJA EUROPOJE

Naujaisiais amžiais daugybė europiečių persikėlė gyventi svetur, į kitą Europos šalį

ar net kitą žemyną. Persikėlimas gyventi svetur vadinamas **migracija**. **Emigracija** vadiname išvykimą gyventi į kitą šalį, o **imigracija** – atvykimą gyventi į priimančiąją šalį.

Europiečių migraciją laiko atžvilgiu galima skirstyti į tris periodus:

1. **Emigracijos periodas.** Per 19 šimtmetį ir 20 amžiaus pradžioje 60 milijonų europiečių išvyko gyventi į Argentiją, Braziliją, JAV ir Kanadą. Pagrindinės šios europiečių emigracijos bangos priežastys buvo gyventojų kaime perteklius ir darbo vietų miestuose stygius. Pietų ir Šiaurės Amerikos šalys tuo metu dar buvo beveik neapgyvendintos, bet teikė didžiulį darbo ir investavimo galimybių. Pietų Amerikos šalys skatino žemdirbystę ir žemės ūkio produktų eksportą, todėl buvo labai patrauklios Europos pietinių ir rytinių šalių gyventojams. Šiaurės Amerikoje sparčiai augo miestai, sėkmingai vystėsi pramonė, tad gamyklose labai trūko darbo rankų.
2. **Priverstinė migracija.** Iki Pirmojo pasaulinio karo dėl dažnėjančių išpuolių ir pogromų¹ daug Rusijos žydų išvyko gyventi į Ameriką. Po Pirmojo ir Antrojo pasaulinio karo Europos valstybių, pvz., Lenkijos ir Vokietijos, sienos pasistūmėjo per šimtus kilometrų, o vietos gyventojai buvo verčiami persikelti gyventi kitur, repatrijuoti (grįžti į tėvynę).
3. **Laisva migracija.** 20 amžiaus antroje pusėje žmonių migracija tesėsi, tik priežastys jau buvo kitos.
  - 20 amžiaus pradžioje Pietų Europos gyventojai migruodavo į Šiaurės ir Vidurio Europą dėl geresnių ekonominių sąlygų.
  - Panaikinus pasienio kontrolę tarp Europos šalių ir liberalizavus darbo rinką, Vidurio Europos šalių piliečiai neslūgstančiu srautu emigruoja į Vakarų, daugiausia dėl didesnių ekonominių ir kultūrinių galimybių.
4. **Migracija 21 amžiuje.** Tarptautinių migrantų 2013 m. pasaulyje buvo 232 milijonai². Nuo 2010 m. tarptautinių migrantų skaičius kasmet išauga 3,6 milijono žmonių. 2013 m. migrantų „Pietūs–Šiaurė“, t. y. gimusių Pietuose, bet persikėlusius į Šiaurę, skaičius pirmą kartą susilygino su migrantų „Pietūs–Pietūs“, t.y.gimusių Pietuose ir persikėlusius į kitą šalį Pietuose, skaičiumi. Bendrame migrantų sraute pabėgėlių dėl politinių krizių ar ginkluotų konfliktų, pvz., dėl pilietinio karo Sirijoje, yra palyginti nedaug – 7 procentai.

¹Pogromas – reakcinis šovinistinis kurių nors visuomenės grupių gyventojų užpuolimas, žudynės ir jų turto naikinimas (www.lkz.lt).

²Šaltinis – <http://www.oecd.org/els/mig/World-Migration-in-Figures.pdf>.

Daugiau informacijos apie tarptautinę migraciją galima rasti internete, pvz., Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (OECD) tinklapyje www.oecd.org/migration.

3 skyrius

MENAI

Tikslai

Suteikti žinių ir sustiprinti mokinių solidarumą ir pagarbą ypač neturtingų šalių gyventojams ir jų kultūrai.

Afrika yra daugybės labai skirtingų genčių, kurių kiekvienai būdinga savita kultūra ir istorija, namai. Seniausias Afrikos meno kūrinys – 6000 metų senumo raižiniai, rasti Nigerijoje. Didžioji Gizos piramidė Egipte buvo aukščiausias pasaulio statinys 4000 metų, kol 1889 m. buvo pastatytas Eifelio bokštas. Afrikos kultūra turi turtingą ir savitą šokio, muzikos, vizualinių menų, juvelyrikos, žalvario ir odos, medžio raižinių, skulptūros, tapybos, keramikos, ritualinių ir šventinių galvos apdangalų bei drabužių paveldą. Kaukės ir kostiumai tebėra labai dažnai naudojami apeigose, pasirodymuose ir vaidinimuose. Afrikos kultūra yra pasakojamoji kultūra, t. y. saugoma atmintyje ir perduodama iš kartos į kartą per šokius ir dainas.

Lotynų Amerikos kultūra formavosi veikiami iki kolumbinės, afrikietiškos, amerikietiškos ir europinės, kultūrų. Čia labai populiarūs šokiai – išraiškingi, gyvi ar žaismingai viliojantys. Lotynų Amerikos kultūrai didelę įtaką turėjo ir tebeturi afrikiečių, amerikiečių ir europiečių muzika. Lotynų Amerikos šalių muzika populiari Ispanijoje ir Portugalijoje, o tai labai praturtina Europos kultūrą. Nors vietiniai Lotynų Amerikos gyventojai actekai ir majai turėjo raštą, bet iki kolumbinės Lotynų Amerikos kultūra taip pat buvo pasakojamoji. Mitai ir religinių tikėjimų išpažinimai buvo užrašyti jau atvykus europiečiams, pvz., senovės majų epas „*Popol Vuh*“. Pasakojamoji kultūra čia tebegyvuoja ir mūsų dienomis, ypač tarp kalbančiųjų kečujų ar kičių kalbomis.

Mokomieji tikslai

Padrąsinti ir sudominti, ugdyti pagarbą kitų šalių žmonėms ir jų kultūroms.

Pažintiniai tikslai

Daugiau sužinoti ir geriau pažinti kitų tautybių žmones ir jų kultūrą. Atskleisti ryšius tarp įvairių kultūrų ir gebėti jas palyginti su savo kultūra.

Metodologija

Trys metodai.

1. *Tyrimas.* Mokiniai savarankiškai arba grupelėse pasirenka problemą, susijusią su bendra tema, ir atlieka tyrimą. Tyrimui reikalingus informacijos šaltinius ir darbo metodus nurodo mokytojas.
2. *Kursas.* Mokytojas rengia pranešimus ar prezentacijas visai klasei. Jis nustato, kaip bus organizuojami kurso užsiėmimai, ir pasirenka informacijos šaltinius.
3. *Patirtis.* Išvykos, ekskursijos, kviestinių pranešėjų pranešimai klasėje, rankdarbiai, laboratoriniai bandymai, specialūs renginiai. Mokytojas parengia darbotvarkę.

1 PRATIMAS

DAILĖ

A. Piešimas, tapyba

Namų darbai: mokiniai turi surasti kitų šalių epų ar mitų tekstų ir atsinešti juos į klasę.

Mokytojas parenka kurį nors mitą, perskaito jį visai klasei, o mokiniai piešia jam iliustracijas. Mokiniai piešdami gali kalbėtis ir aptarti, kuo jiems šalis, kurios mitas klausomas, panaši ir kuo skiriasi nuo jų šalies.

B. Raštų kompozicija

Mokiniams pristatomi pavyzdžiai iš keleto skirtingų pasaulio vietų (kasdieniai buities daiktai, tekstilė, namų papuošimai ir pan.). Mokiniai išsirenka patikusį raštą ar motyvą ir, panaudodami jį, sukuria naują kompoziciją. Sukurtą raštą galima atskleisti piešimu, keramika, koliažu, piešiant ant medžiagos ir pan.

C. Keramika

Namų darbai: mokiniai surenka internete ar knygoje medžiagą apie keramikos dirbinius pasirinktame regione.

Įsiziūrėję į pasirinkto regiono keramikos dirbinius ir jų raštus, jų pavyzdžiu mokiniai klasėje sukuria ir pagamina naujų daiktų. Organizuojama paroda, kurioje mokinių kūriniai eksponuojami kartu su trumpais pirminių pavyzdžių aprašymais ir nuotraukomis.

D. Tapk architektu – pastatyk afrikietišką kaimelį

Mokytojas pateikia mokiniams vaizdų, nuotraukų ar trumpametražių filmų, tekstų apie kasdienį gyvenimą Afrikos kaimelyje. Mokiniai pasidalija į grupes, kurių kiekviena suprojektuoja Afrikos kaimo maketą ir pagamina jį iš panaudotų kartono dėžučių, popieriaus, skardinių ir panašių medžiagų. Kiekviena grupė suteikia savo kaimui pavadinimą ir parengia jam turistų vadovą. Baigus darbus organizuojama maketų paroda.

E. Piešiniai urvuose

Namų darbai – mokiniai ieško urvų piešinių reprodukcijų ir atsineša jas į klasę. Reprodukcijų gali atnešti ir mokytojas.

Pasinaudodami reprodukcijomis mokiniai kuria naujus piešinius. Tinkamai nuotaikai sukurti jie gali atsinešti į klasę akmenų, lazdų, piešti rankomis ir pan.

F. Kaukės

Kaukės yra svarbios daugelio genčių ir tautų ritualuose. Internete gausu įdomios medžiagos apie kaukes. Pvz., vaidinimai ir pasirodymai su kaukėmis:

www.youtube.com/watch?v=ZBXOg30xPaQ&feature=related;

www.youtube.com/watch?v=ovAZyo_Xlh8&feature=relmfu;

www.youtube.com/watch?v=icjfrH5-ugQ&feature=related.

Afrikos kaukių piešinių, patarimų, kaip jų pasidaryti, jų reikšmių paaiškinimus galima rasti tinklalapyje www.artfactory.com/africanmasks/.

Kaip pasigaminti afrikietišką molinę kaukę galima pasižiūrėti www.youtube.com/watch?v=L4-4QOrAo-k.

2 PRATIMAS

ŠOKIAI IR MUZIKA

A. Ritminiai žaidimai

Mokiniai klausosi Afrikos, Azijos ar Lotynų Amerikos ritmų ir bando juos pakartoti. Taip pat galima padainuoti tradiciškai – vienas dainuoja prieš klasę, kiti – kartoja.

Namų darbai: sukurkite ritmo fragmentą plodami, barbendami į stalą, belsdami, spragsėdami pirštais ir pan. Pamokoje sujunkite visus elementus ir klausykitės, kaip skamba.

Pakvieskite ką nors ateiti į pamoką ir atsinešti būgnus – džembę, bongus ir pan. Pabandykite jais pagroti.

B. Kapueira

Jei kas nors jūsų mokyklojėmoka kapueirą, paprašykite parodyti ir pamokyti.

- a) paprašykite ką nors ateiti ir parodyti kapueirą;
- b) pabandykite patys atlikti keletą judesių;
- c) leiskite svečiui papasakoti kapueiros istoriją.

Jei jaučiate didesnę klasės susidomėjimą, galima organizuoti kapueiros pristatymą ir pakviesti žurnalistų. Kad susitikimas būtų įdomus, būtina iš anksto užduoti mokiniams savarankiškai pasidomėti kapueiros istorija ir paruošti svečiui klausimų.

Mokiniams, kurie dėl kokios nors priežasties negali dalyvauti susitikime, galima duoti užduotį pastudijuoti kapueirą savarankiškai ir parengti jos aprašymą arba interviu su kapueiros sportininku.

Informacijos lietuviškai galima rasti www.capoeira.lt

3 PRATIMAS

LITERATŪRA

A. Kelionių pasakojimai

Suraskite keleto kelionių aprašymų po skirtingas šalis, įskaitant ir Baltijos šalis. Užduokite mokiniams juos perskaityti ir klasėje aptarkite. Palyginkite kraštovaizdžių aprašymus, pvz., Afrikos kraštovaizdį su įprastu, pvz., Lietuvoje. Padiskutuokite su mokiniais, kaip skiriasi ypač neturtingų šalių žmonių ir mūsų kasdienio gyvenimo sąlygos. Remdamiesi kelionių aprašymais, personažų paveikslais ir dialogais parenkite vaidinimą, kuriame mokiniai suvaidintų, pvz., vietinių gyventojų ir europiečių keliautojų ir nuotykių ieškotojų, tokių kaip Deividas Livingstonas, ar 19 a. lietuvių kalbos ir kultūros tyrinėtojo iš Vokietijos susitikimą su jūsų gyvenamojo rajono to meto kaimo gyventojais.

B. Poezija

Palyginkite Federiko Garsijos Lorkos poeziją su kokio nors mūsų šalies poeto kūryba. Aptarkite ritmą, rimą, žodžių vartojimą, kalbą ir t.t. Pabandykite tą pati padaryti su šiuolaikiniais Pietų Afrikos poetais, pvz., Oswaldu Mtshaliu, Mzwakhe'u Mbuliu, Mafika Gwala, Siph Sepamla, Njabulo Ndebele'u, Mongane'u Wally Serote'u. Jie rašė angliškai, tad jų kūrinius galima skaityti anglų kalbos pamokose. Aptarkite, dėl ko ir prieš ką kovojo šie poetai. Be to, lietuviškai yra išleidžiama ir įvairiose pasaulio šalyse ispanų, portugalų ir prancūzų kalbomis sukurtų kūrinių.

4 skyrius

IŠSILAVINIMAS IR KRITINIS MĄSTYMAS

Tikslai

Padrąsinti mokinius labiau vertinti savo galimybes ir palaikyti kitus, atskleidžiant išsilavinimo, žmogaus teisių ir ekonominės bei politinės sistemos tarpusavio ryšius.

Esminis išsilavinimo ženklas yra suaugusio žmogaus gebėjimas skaityti ir rašyti. Pagal Jungtinių Tautų Organizacijos (JTO) raštingo žmogaus apibrėžimą – „Vyresni nei 15 metų asmenys, kurie gali perskaityti ir užrašyti paprastą sakinį apie įprastus kasdienes dalykus“ – pasaulio raštingumas 2010 m. buvo apie 80 procentų. Tai reiškia, kad dabartiniame pasaulyje vos ne kas penktas suaugęs žmogus – o tai yra daugiau nei milijardas žmonių – nemoka nei skaityti, nei rašyti.

Išsilavinimo sąvoka aprėpia mokymo ir mokymosi įgūdžius bei kažką sunkiau apčiuopiamo, bet gilesnio – gerai išvystytus protinius gabumus, gebėjimą priimti apgalvotus sprendimus ir perteikti žinias. Vienas iš esminių išsilavinimo bruožų yra gebėjimas perteikti kultūrą naujai kartai. Nacionalinės ekonomikos ir kultūros augimas labai priklauso nuo išsilavinimo, tačiau neturtingose, besivystančiose šalyse skurstantys tėvai ne visada būna tuo įsitikinę. Nematydami akivaizdžios tiesioginės išsilavinimo naudos jie daro spaudimą vaikams ir vietoj mokyklos siunčia juos į darbą. Siekiant trumpalaikio greito uždarbio, vaikams užkertami keliai susikurti geresnę ateitį. Tačiau padėtis pamažu keičiasi ir naujais vaikų darbo ir skurdo tyrimai atskleidžia, kad kai šeima pasiekia gerovę ir jau gali patenkinti esminius poreikius tėvai grąžina vaikus į mokyklą.

Kita vertus, kalbame apie išsilavinimą Šiaurės vakarų visuotinio raštingumo kultūros žmonių požiūriu. Kaip bebūtų, į neraštingus Pietų šalių žmones neturėtume žvelgti kaip į intelektualiai atsilikusius. Pietų šalyse šalia modernios rašto kultūros gyva ir kita, senesnė, kultūra, kuri remiasi gyvu pasakojimu, klausymu ir atmintimi.

Mokomieji tikslai

Sustiprinti įsitikinimą, kad išsilavinimas yra svarbus. Garantuoti visuotinį pradinį išsilavinimą visiems vaikams visame pasaulyje yra antrasis iš aštuonių Tūkstantmečio vystymosi tikslų (TVT).

Pažintiniai tikslai

Geriau suprasti skirtumus tarp žmonių, atsiradusius dėl skirtingo išsilavinimo, ir nebijoti priimti kitoje kultūroje išugdytų žmonių.

Metodologija

Trys metodai.

1. *Tyrimas.* Mokiniai savarankiškai arba grupelėse pasirenka problemą, susijusią su bendrąja tema, ir atlieka tyrimą. Tyrimui reikalingus informacijos šaltinius ir darbo metodus nurodo mokytojas.
2. *Kursas.* Mokytojas rengia pranešimus ar prezentacijas visai klasei. Jis nustato, kaip bus organizuojami kurso užsiėmimai, ir pasirenka informacijos šaltinius.
3. *Patirtis.* Išvykos, ekskursijos, kviestinių pranešėjų pranešimai klasėje, rankdarbiai, laboratoriniai bandymai, specialūs renginiai. Mokytojas parengia darbotvarkę.

1 PRATIMAS

MATEMATIKA

Mokiniai turėtų išmokyti parengti raštingumo, ekonominės būklės, galimybės mokytis ir kitų duomenų lenteles.

Naudodamiesi statistiniais duomenimis, kuriuos galite rasti duomenų bazėse arba šiame leidinyje, suformuluokite jiems uždavinių sąlygas, pagrįstas pamokos tema: procentai, sudėtis, atimtis ir t.t.

Pavyzdys: uždavinio lentelė ir sąlygos

	Estija	Latvija	Lietuva	Malavis	Zimbabvė
Plotas, km ²	45 227	64 589	65 300	118 484	390 757
Gyventojų	1 286 540	2 020 000	2 955 986	15 906 483	13 724 317
Telefono abonentų skaičius 100 gyventojų	159,3	126,8	171,7	21,5	64,3
Interneto naudotojų skaičius 100 gyventojų, proc.	74,2	71,5	62,8	2,3	11,5
Asmeninių kompiuterių skaičius 100 gyventojų (2009 m.)	25,5	32,7	24,2	0,2	7,6

Ką mokiniai supranta iš šių skaičių?

Apskaičiuokite, kurioje šalyje internetų daugiausia, procentais ir absoliučiais skaičiais? Koks absoliutus internetų skaičius kiekvienoje šalyje? Kurioje šalyje didžiausias ir mažiausias internetų skaičius 1 km²?

Ar yra koks nors ryšys tarp telefonų abonentų ir asmeninių kompiuterių skaičiaus?

2 PRATIMAS

ŽINIASKLAIDA

A. TVT žiniasklaidoje

Paskirstykite mokinius į 8 grupes ir duokite kiekvienai grupei vieną iš aštuonių TVT su užduotimi jį giliai išstudijuoti.

Mokiniai turi surasti šia tema straipsnių laikraščiuose ar internete, tik susitarkite dėl publikacijų datos. Leiskite jiems naudotis laikraščių ir žurnalų elektroninėmis versijomis.

Kitoje pamokoje aptarkite TVT. Diskusijoje galite pasinaudoti šiais klausimais:

- Kiek iš viso radote TVT temai skirtų straipsnių?
- Kiek radote straipsnių apie savo grupės TVT?
- Ar TVT yra žinomi mūsų šalyje?
- Kokie buvo mūsų šalies vyriausybės įsipareigojimai, kad šie tikslai būtų įgyvendinti ypač neturtingose šalyse?
- Kas nutiks, jei iki 2015 m. numatyti tikslai bus įgyvendinti tik iš dalies?
- Kodėl buvo svarbu šiuos tikslus numatyti ir jų siekti?
- Kas lemia, kad kai kuriuose pasaulio regionuose itin sunku įgyvendinti TVT?

Padiskutuokite:

- a) kokie turėtų būti globalaus vystymo tikslai po 2015m.;
- b) kaip kiekvienas pasaulio gyventojas galėtų prisidėti prie JTO suformuluotų vystymo tikslų įgyvendinimo?

B. TVT žiniasklaidoje, antrasis variantas

Suraskite straipsnių apie TVT, ypač apie švietimą.

Diskusija: kiek žmonių Žemės Šiaurės pusrutulyje ir kiek Pietų pusrutulyje moka skaityti ir rašyti?

Diskusija

- Kodėl taip svarbu mokytis?
- Kaip gyventojų išsilavinimas susijęs su bendru šalies išsivystymo lygiu?
- Kodėl svarbu išmanyti žmogaus teises?
- Kokias teises turite? Ar susimąstėte kada nors, kad mokytis yra teisė?
- Kodėl svarbu pažinti pasaulio žmones ir kultūras?
- Iš kur gaunate informaciją apie gyvenimą kitose, tolimose šalyse?
- Kaip informacija patenka į jums prieinamas žiniasklaidos priemones, iš kur ji atkeliauja?

C. Antraštės

- Išsirinkite vieną iš žemiau išvardytų temų:
- besivystančios šalys;
- Afrika;
- Lotynų Amerika;
- Azija;
- konkreti besivystanti šalis, pvz., Mianmaras;
- konkrečios problemos besivystančioje šalyje, pvz., pradinis švietimas ir miškų apsauga Mozambike.

Atsitiktinumo tvarka pasirinkite 10 straipsnių antraščių pasirinkta tema nacionalinėje ar vietos žiniasklaidoje.

Užrašykite šias antraštes klasės lentoje arba popieriuje.

Paprašykite mokinių, kad pagal šias antraštes jie suformuluotų keletą minčių.

Paklauskite jų nuomonės:

- ar perskaičius antraštę kyla pozityvus ar negatyvus įspūdis;
- kokie būdvardžiai, pažyminiai naudojami antraštėje;
- ar galima iš teksto antraštės nuspėti jo turinį;
- ar antraštės kuriamas įspūdis atitinka teksto turinį.

3 PRATIMAS

PILIETINIS UGDYMAS IR KALBOS

Žaidimas vaidmenimis.

Pasiūlykite mokiniams įsijausti į nemokančiojo skaityti kailį. Įveskite juos į situacijas, kuriose jie negalėtų pasinaudoti savo kalbų žiniomis. Parenkite jiems prasmingą tekstą, pvz., iš DELFI tinklapio:

- anglų kalba,
- lenkų kalba,
- rusų kalba,
- kalba, kurią žino tik mokytojas,

ir duokite jį perskaityti.

Aptarkite, kaip mokiniai jautėsi šiose situacijose.

Paprašykite jų pamąstyti, koks būtų jų gyvenimas, jei jie negalėtų skaityti ar rašyti. Ar tai įmanoma šiuolaikiniame pasaulyje? Kai kuriose besivystančiose Pietų šalyse yra daug neraštingų žmonių. Kokie to privalumai ar trūkumai?

Analizė raštu

Mokiniai suranda kelių šalių statistinius duomenis ir juos palygina, pvz., šalių suaugusiųjų raštingumo lygį ir šalies vietą pagal išsivystymo lygį, bendrąjį šalies vidaus produktą, tenkantį vienam gyventojui, vidutinę amžiaus trukmę ir pan. Duomenų galima rasti internete tarptautinių organizacijų duomenų bazėse, pvz., JTO duomenų bazėje <http://hdr.undp.org>

Mokiniais parengus duomenų lenteles, leiskite jiems jas pristatyti, aptarti ir įvertinti ryšį tarp šalies išsivystymo lygio ir gyventojų raštingumo.

5 skyrius

TURIZMO MUGĖ

Ten, kur aš važiuoju atostogauti, yra kitų žmonių namai.

Skyriaus medžiaga išdėstyta taip, kad užsiėmimuose galima būtų išėiti visus skyrius iš eilės arba keletą skyrių pasirinktinai.

Tikslai

Mokiniai supranta, kad

- keliavimas daro skirtingą poveikį (taip pat ir žalą);
- jie patys nusprendžia, kaip kelionė turėtų būti suorganizuota;
- kelionė – tai ir paslauga;
- mūsų atostogų vieta kitiems yra giminė;
- žemi kelionių agentūrų įkainiai turi įtakos darbuotojų atlyginimams priimančiojoje šalyje;
- turizmo sektoriuje veikia skirtingi veikėjai (ne visada matomi);
- keliavimas reiškia daugiau nei vieną pramogą.

Pažintiniai tikslai

A

- Išplėsti termino *geografija* supratimą.
- Susikurti asmeninį santykį su tema.
- Mokėti išreikšti žodžiu ar vaizdu, ką jam ar jai reiškia kelionė.

B

- Suprasti skirtingus turizmo aspektus.
- Pasinaudojant minčių žemėlapiu pažinti gretutines temas ir kitus požiūrius.
- Padėti kiekvienam mokiniui pasiekti bendrą supratimo lygį.
- Pažvelgti į turizmą keletu skirtingų požiūrių.
- Suprasti, kad skirtingi požiūriai į turizmą remiasi skirtinga patirtimi.

C

- Įsitikinti, kad požiūris į turizmą ir jo pasekmes gali būti pozityvus ir negatyvus.
- Įvardyti galimas pozityvias ir negatyvias pasekmes.

D

- Pažinti skirtingus turizmo sektoriaus veikėjus.
- Suprasti šių skirtingų veikėjų tarpusavio priklausomybę.
- Įsijausti į skirtingų turizmo sektoriaus veikėjų kailį.

E

- Apžvelgti turistinio keliavimo priežastis.
- Išmokti skirti turistų kategorijas.
- Išgyventi įsivaizduojamą situaciją atliekant tam tikrus vaidmenis.

F

- Mintis apie užsiėmimų turinį išdėstyti raštu ar žodžiu klausimų ir atsakymų dalyje.

Organizaciniai tikslai

Šio skyriaus tikslas – ne informuoti mokinius apie jiems dar nežinomus faktus, bet sudaryti galimybę pasimokyti iš to, ką jie jau žino ir kuo yra įsitikinę. Skyriaus tikslai įgyvendinami mokiniams aktyviai dalyvaujant. Užuot perteikę savo poziciją, turėtume leisti mokiniams patiems priėti prie išvadų mąstant individualiai ir diskutuojant, kad jie drąsiau ieškotų, atrastų ir įgyvendintų savo sumanymus. Užsiėmimus gali vesti mokiniai „eksper-tai“, o mokytojas apsiribotų „prižiūrėtojo“ vaidmeniu.

Požiūrio tikslai

Mokiniai ir jaunimas yra atviresni kitoms kultūroms. Jie netokie skeptiški, lengviau priima kitokią aprangą, tradicijas, požiūrius ir vertybes. Kur tik bekeliautų jaunieji to net nepastebėdami suima į save aplinkos vaizdus, lengviau priima tai, kad jų kultūra nėra vienintelė tinkama. Mokiniai gali pasikalbėti apie tai namuose, tačiau kai reikia ką nors nuspręsti, savo nuomonę paprastai nutyli. Tačiau reikia suprasti, kad šiandienos vaikai ir jaunimas yra rytdienos turistai.

Metodologija

Dirbama individualiai, grupėje, stovint ar sėdint ratu, minčių lietaus metodu ir kryptingoje diskusijoje.

1 PRATIMAS

PASIDARYK PATS

A variantas (darbas individualiai)

Įsivaizduokite, kad dabar jums atostogos. Ką nupieštumėte ar nutapytumėte savo draugui namuose?

Arba:

Įsivaizduokite, kad turite draugę ar draugą Afrikos šalyje, pvz., Malavyje. Ką norite jiems parašyti?

Mokiniai gauna užduotį parašyti ir nupiešti kažką ant tuščių atvirukų.

Galimi pratimai

(kėdės sustatomos ratu)

1. Kiekvieno atviruko pristatymas eilės tvarka.
2. Pakabinti atvirukus ant virvutės taip, kad visus būtų galima matyti.
3. Sudėti atvirukus į krūvą rato viduryje. Kiekvienas mokinyš paima vieną atviruką iš krūvos ir garsiai perskaito, kas užrašyta. Kiti bando atspėti, kieno šis atvirukas galėtų būti.

B variantas

Du mokiniai piešia atviruką kartu. Piešinys turėtų būti A4 formato dydžio.

2 PRATIMAS

SKIRTINGI POŽIŪRIAI Į TURIZMĄ: MINČIŲ ŽEMĖLAPIS

Dalyviai gauna žodį, pagrindinį terminą, kuriuo pasiremdami ieško susijusių temų. Pradžioje mokiniai formuluoja termino apibrėžimą, po to įvardija išplaukiančias temas ir savo nuožiūra jas sugrupuoja – tai padeda geriau suprasti temą.

Igyvendinimas

Kaip pateiktą žodį, terminą mokiniai supranta? Priklausomai nuo grupės sudėties, grupės vadovas turėtų nuspręsti, ar specifinio termino apibrėžimas turėtų būti pateiktas iš anksto, ar ne. Pradžioje apibrėžti terminą rekomenduojama tuo atveju, jei jis yra abstraktus ar mokiniams nelabai žinomas.

Naudojantis minčių žemėlapiu parenkami raktiniai su turizmu susiję žodžiai, kuriuos mokiniai pamini. Atspirties tašku turėtų būti pagrindinis žodis, terminas, pvz., „turizmas“. Temos, susijusios su šiuo terminu (pvz., turizmu), yra tarsi jo „šakos“, o įvairūs jų aspektai – „šakelės“. Žemėlapis sukuriamas dirbant visiems drauge (6 priedas).

Svarbu atsakyti į visus klausimus, kurie iškyla minčių Lietuvoje. Minčių žemėlapio tikslas – neišanalizuoti kiekvieną teiginį, bet juos struktūruoti, suskirstyti grupėmis.

3 PRATIMAS

SKIRTINGI ŽAIDĖJAI KELIONIŲ PASLAUGŲ INDUSTRIJOJE. KELIONIŲ TINKLAS

Klausimas

Turizmo paslaugų sektoriuje veikia daug skirtingų veikėjų. Apie kokius veikėjus kalbame aptardami kelionių organizavimo agentūros produktą „kelionė“?

Įgyvendinimas

Kiekvienas užsiėmimo dalyvis gauna kortelę su užrašytu vaidmeniu (7 priedas). Korteles mokiniai gali užsikabinti ant kaklo arba pasidėti priešais save ant grindų.

Paskirsčius vaidmenis mokiniai sustoja ratu ir pradeda žaidimą mesdami vienas kitam vilnonių siūlų kamuolį. Kamuolys simbolizuoja turizmo sektoriaus veikėjų tinklą ir padeda mokiniams suvokti jų tarpusavio ryšius. Kai vienas žaidėjas meta kamuoliuką kitam, pasako kodėl metė – antrasis žaidėjas neturi jam atsakyti, bet perduoda kamuoliuką kitam žaidėjui, palydėdamas paaiškinimu, ir t.t. Svarbu išsiaiškinti, koks tarpusavio ryšys sieja dalyvius.

Pavyzdys

Žvejys kreipiasi į viešbučio vadybininką, skųsdamasis, kad viešbutis perka šviežių žuvį ne pas jį, o šaldytą – prekybos centre. Viešbučio vadybininkas meta kamuoliuką vyriausybės ministrui ir skundžiasi arogantiškais valstybės inspektorais ir t.t.

Žaisdami šį žaidimą mokiniai įsitikins, kiek daug turizmo sektoriuje tarpusavyje susijusių veikėjų, ir supras, kad jų atostogos kitiems yra labai įtemptas darbų grafikas.

4 PRATIMAS

Į AFRIKĄ, Į AFRIKĄ

Šis užsiėmimas labai tinka ir žemesniųjų klasių mokiniams, jį galima atlikti per vieną dieną arba išdėstyti per visą savaitę.

Užsiėmimo dalyviai pakviečiami į įsivaizduojamą kelionę į kokią nors Afrikos šalį, pvz., į Zambiją, prie Viktorijos krioklių. Ieškodami kelionės tikslo, mokiniai suka gaublį ar varto geografinį atlasą. Pasirinkę šalį, jie mokosi apie tos šalies gamtą, klimatą ir kultūrą pasaulio pažinimo, geografijos ir istorijos pamokose ar atlikdami namų darbus, arba mokytojas jiems atskirai apie ją papasakoja.

Jei šiai temai planuojate skirti visą savaitę, tai kiekvieną dieną galite užsiimti skirtinga veikla.

- I. Daiktų susipakavimas ir kelionė – mokiniai galvoja, ką jie turi pasiimti į kelionę ir kokį keliavimo būdą pasirinkti – autobusu, dviračiu, lėktuvu, skrendančiu kilimu ir kt. Ką jie regės keliaudami?
- II. Apsilankymas vietos mokykloje ir susitikimas su mokiniais, susipažinimas su jų mokykla, mokytojais, pokalbis apie tai, ko ir kokia kalba jie mokosi.
- III. Vietinių dainų ir šokių mokymasis.
- IV. Pažintis su vietine gamta ir gyvūnais, fotografavimas gamtoje.
- V. Vietinio maisto ragavimas – galima pasigaminti svečių šalių maisto. Afrikos šalių receptų galima rasti www.africa.upenn.edu/Cookbook/about_cb_wh.html
- VI. Dalyvavimas šventėje – tą dieną galima pasidaryti kaukių ir tradicinių šalies kostiumų, padainuoti dainų ar surengti šokius.
- VII. Grįžimas namo ir pasakojimas apie tai, ką kelionėje matė ir patyrė. Vienas pratimų gali būti „nuotraukos“ – mokiniai piešia įsivaizduojamą gamtą, miestą, žmones ant atviruko formato popieriaus ir kabina juos ant klasės sienos.

6 PRIEDAS

Minčių žemėlapis žodžiui turizmas

Šakos	Šakelės
Transportas	autobusu, nuosavu automobiliu, automobiliu su draugais, dviračiu, baidare, lėktuvu, laivu, traukiniu, pakeleivingomis mašinomis
Apgyvendinimas	didelis viešbutis, mažas viešbutis, nakvynės namai, vasarnamis, namelis ant ratų, palapinių miestelis, palapinė, kaimo turizmo sodyba
Maitinimas	viešbučio restoranas, pakelės kioskas
Kelionės motyvai	susipažinti su žmonėmis, turėti laiko sau, sportuoti, pasitobulinti kalbą, nieko neveikti
Keliavimo formos	ekskursija po miestą, pažintinės klasės išvykos, piligriminės kelionės, jaunimo mainų išvykos, plenerai, kūrybinės stovyklos, meno grupių ar sporto komandų išvykos, šeimos atostogos, paskutinės minutės kelionių pasiūlymas, atostogų pasiūlymas, ilga kelionė
Kelionių organizacija	kelionių agentūra, pačių susiorganizuota kelionė, mokykla, jaunimo organizacija, aplinkosaugos organizacija, sporto klubas
Atostogų šalys	Kenija, Madagaskaras, Marokas, Mozambikas, Pietų Afrikos Respublika, Zambija

7 PRIEDAS

Kelionių tinklas

Kurortinio miestelio kavinės padavėja	Viešbučio vadybininkas
Virėjas	Vietos gyventojas
Maitinimo įstaigų inspektorius	Svečios šalies vyriausybės ministras
Taksistas	Pardavėja
Gatvės muzikantas	Pasų kontrolės darbuotoja
Interneto kavinės prižiūrėtojas	Kelionių agentūros darbuotoja
Kelionių agentūros darbuotoja	Turistė
Žvejys	Ūkininkas
Policininkė	Autobuso vairuotojas
Tautodailininkė	Vaistininkas
Stiuardėsė	Vietinė gidė

6 skyrius

KLIMATAS

Mokiniai ir jaunimas – už didesnį ekologinį teisingumą

Tikslai

Mokiniai turėtų

- įgyti bendrą supratimą apie žmonijos problemas, kylančias dėl klimato kaitos;
- suprasti, kokį poveikį klimato kaitai turi į ekonominį augimą nukreiptas gyvenimo būdas;
- susipažinti su tvarios energetikos galimybėmis Šiaurės ir Pietų pusrutuliuose;
- įvertinti savo elgesį ir įpročius, susijusius su klimato kaita;
- aptarti klimato stabilumui palankaus elgesio pavyzdžius;
- pamąstyti, kaip patys galėtų ryžtis stabilų klimatą palaikančiam gyvenimo būdui.

Pažintiniai tikslai

A. Kur namuose ar mokykloje pastebite netinkamai vartojant dujas, elektrą, vandenį?

- Sugalvokite, kaip tai pagerinti, ir padarykite tai;
- nuolat stebėkite, kaip jūsų pagerinimai veikia;
- vystykite gebėjimą žvelgti plačiau.

B. Mokiniai turi išmanyti problemas, susijusias su anglies dvideginio (CO₂) dujų išmetimu į atmosferą:

- surinkti duomenis apie įvairių transporto rūšių išmetamą CO₂ kiekį ir juos palyginti;
- žinoti, kaip transporto priemonių naudojimas veikia klimato kaitą;
- kalbėtis apie asmeninio pasirinkimo erdvę.

C. Įtvirtinti požiūrį į pasaulio energijos poreikių patenkinimą iš atsinaujinančių energijos šaltinių:

- žaidžiant suprasti, kaip veikia saulės kolektorių sistemos;
- atlikti elektros gamybos iš šviesos eksperimentą;
- susipažinti su įvairiomis saulės energijos panaudojimo galimybėmis Europoje ir besivystančiose šalyse.

Organizaciniai tikslai

Šio skyriaus užduotys gali būti atliekamos mažesnėse grupelėse ar visa grupe. Mokymo dalys parengtos taip, kad mokiniai būtų aktyvūs ir siūlytų idėjas. Kiekvieno jų žinios, patirtis, nuomonė ir požiūris labai svarbūs. Šis metodas taip pat prisideda prie mokinio asmenybės ugdymo, kadangi į jį įeina praktiniai eksperimentai ir testai. Skyriaus praktinė dalis padės pagilinti ir įsisavinti tai, ką mokiniai matė, patyrė ir darė. Vadovo-mokytojo vaidmuo yra koordinuoti.

Požiūrio tikslai

Klimato kaita turės lemiamą įtaką dabartinių vaikų ateičiai. Didėjant vartojimui ir gamybai, žaliavų, naudingųjų gamtos iškasenų ištekliai išseks, kils iškastinio kuro kainos. Smarkiai išaugs elektros energijos poreikis besivystančiose pasaulio šalyse. Nepakeitus energetikos politikos, kariniai konfliktai dėl iškastinio kuro gali tapti nuolatiniai.

Šis skyrius turėtų padėti mokiniams suprasti, kad pasaulio energijos poreikius galima patenkinti elektra ir šiluma iš atsinaujinančių šaltinių. Didesnis energijos iš atsinaujinančių šaltinių naudojimas ilgainiui užtikrintų veiksmingą gamtos išteklių apsaugą ir patenkintų besivystančių šalių energijos poreikį. Jaunimas imlesnis įgyvendinti ateities pasaulio viziją. Dalyvaudami šio skyriaus užsiėmimuose mokiniai sužinos nauja ir įgys patirties. Jie dažniau klausinės savo tėvų, kaimynų ar giminaičių ir atkakliau reikalaus atsakymų. Mokinių įtaka nėra didelė, bet sekančioje kartoje jie jau suaugusieji su tikrovę kuriančiomis nuostatomis.

Metodai

Darbas individualiai, mažose ar didelėse grupėse, minčių lietus, eksperimentas su saulės baterija, plakatų kūrimas, kryptingos diskusijos.

1 PRATIMAS

MANO EKOLOGINIS PĖDSAKAS

Ekologinis pėdsakas padeda įvertinti žmogaus vartojimo poreikius globaliais hektarais (gha). Tai sunormintas būdas apskaičiuoti žemės išteklių vartojimą ir palyginti jį su planetos gebėjimu atsinaujinti. 2008 m. žmonijos ekologinis pėdsakas buvo įvertintas 1,5 Žemės. Tai reiškia, kad žmonija sunaudoja 1,5 karto daugiau išteklių, nei Žemė pajėgia jų atnaujinti.

A. Temos klasės diskusijai:

- Kokius CO₂ pėdsakus žmonės palieka įvairiose pasaulio šalyse?
- Palyginkite pasaulio tautų globalius pėdsakus žemėje. Pagal 2008 m. duomenis statistinis pasaulio gyventojas suvartojo 2,7 gha žemės išteklių, kai gebėjimas juos atnaujinti yra 2,1 gha žmogui. Ekologinis deficitas arba poreikvojimas sudaro 0,6 gha žmogui. JAV gyventojas suvartojo 9,4 gha, kai jo šalies ištekliai yra 5 gha žmogui, taigi, ekologinis JAV deficitas yra 4,4 gha žmogui. Afrikos valstybėje Gabone žmogui užteko 1,3 gha, kai ištekliai yra 21 gha. Ekologinis rezervas yra 23,7 gha žmogui. Estijoje šie skaičiai yra 6,4 ir 4,1 gha, taigi rezervas – 2,7 gha žmogui, atitinkamai Latvijoje – 3,5 ir 7, su 3,5 gha rezervu, Lietuvoje – 3,2 ir 4,2, su 1,0 gha rezervu. Nors Baltijos šalys globalių hektarų šiuo metu sunaudoja mažiau, nei turi išteklių, bet reikia turėti galvoje, kad mūsų regione vartojami daugiausia įvežtiniai produktai, pvz., Lietuvoje populiariausi automobiliai buvo pagaminti Vokietijoje, elektronika ir tekstilė – Kinijoje, dujos ir nafta – išgautos Rusijoje. Tad juo labiau turime stengtis išlikti atsakingais vartotojais.
- Kad globalus atšilimas iki 2050 m. nesiektų 2°C, išmetamas CO₂ neturėtų viršyti 2 tūkst. kilogramų per metus vienam žmogui. Mažinant CO₂ išmetimą ir taip stabdant klimato atšilimą, galima išvengti ekologinių katastrofų ateityje.
- Kas yra CO₂?
- Iš kur CO₂ atsiranda?
- Kas yra šiltnamio efektas?
- Kiek kiekvienas prisidedame prie šiltnamio efekto?

B. Apskaičiuokite savo ekologinį pėdsaką

Po diskusijų mokiniai suskaičiuoja savo ekologinius pėdsakus pagal iš šių interneto tinklalapių pateiktą metodiką:

www.cooltheworld.com/kidscarboncalculator.php

<http://calc.zerofootprint.net/youth>

Paieškokite tinklalapių šia tema lietuviškai!

C. Paminėkite Skolos žemei dieną

(angl. *Earth Overshoot Day*), t. y. datą, iki kurios žmonija jau išnaudojo tiek išteklių, kiek Žemė gali jų atnaujinti per vienus metus. Dienos data nėra fiksuota metų kalendoriujė, bet apskaičiuojama kasmet paankstinant ją 3 dienomis. 2014 m. Skolos žemei diena yra rugpjūčio 17-oji. Daugiau informacijos:

www.footprintnetwork.org/en/index.php/GFN/page/earth_overshoot_day

---

Tolesnė diskusija:

- Kur mūsų buities CO₂ versmės?
Pvz., būsto šildymas, elektros energijos gamyba, pramonė (produktų, kuriais naudojamės, gamyba).
  - Ar įmanoma sumažinti CO₂ kiekį susidarantį ir išmetamą, pvz., jūsų klasės ar mokyklos veikloje? O namuose?
-

2 PRATIMAS

SAULĖS ENERGIJA KAIP ATSINAUJINANČIOS ENERGIJOS ŠALTINIO PAVYZDYS

1 bandymas – šiltnamio efektas

Bandymu mokiniai supras, kaip Žemės atmosferoje susidaro šiltnamio sąlygos ir kokios to pasekmės.

Reikalingos priemonės – elektros šviestuvai, termometras, stiklinis gaubtas ir apvalus akmuo. Akmenį (simbolizuojantį Žemės planetą) ir termometrą dėkite po stiklo gaubtu ir nukreipkite į gaubtą šviesos spindulių srautą. Šviečiant ilgiau, temperatūra po gaubtu pakyla daug aukščiau už bendrą patalpos temperatūrą.

Oras po gaubtu įšyla kaip šiltnamyje. Kuo daugiau Žemėje sunaudojama energijos ir į aplinką išmetama dujų, tuo daugiau jų susikaupia atmosferos viršutiniuose sluoksniuose – jie neleidžia Žemei atvėsti, panašiai kaip šiltnamio plėvelė ar stiklas. Šiltnamio efektas reiškia, kad Žemės atmosferos temperatūra kyla dėl didėjančio šilumą sulaikančio CO₂ kiekio atmosferoje.

Žinioms sutvirtinti

Klausimas: kokio dydžio turėtų būti saulės fotovoltinės jėgainės elementų darbinis plotas, kad patenkintų pasaulinį elektros energijos poreikį?

Atsakymas: jei tokia jėgainė būtų įrengta Sacharoje, užtektų kvadrato, kurio kraštinė būtų 700 km, t. y. 5 procentų Sacharos dykumos ploto! (Sachara driekiasi Rytų–Vakarų kryptimi 5700 km, o Šiaurės–Pietų kryptimi – 2 000 km).

³<http://internet.ktu.lt/lt/mokslas/zurnalai/ekovad/15/1822-6515-2010-711.pdf>

2 bandymas

Reikalingos priemonės – elektros šviestuvai-prožektorius, termometras, juodos ir baltos spalvos batų dėžutės. Į juodą dėžutę įdėti termometrą, sandariai uždaryti ir padėti po šviesos spindulių srautu. Mokiniai stebi temperatūros kaitą ir užrašo, per kiek laiko temperatūra batų dėžutėje pakilo iki, pvz., 40°C ir 50°C.

Lygiai taip lemputės šviesa nukreipiama į baltą dėžutę ir matuojama, kiek laiko reikia toms pačioms temperatūroms pasiekti jos viduje.

Fiksuojant laiką ir temperatūros dėžučių viduje kilimą, matyti, kad oras greičiau įšyla juodoje dėžutėje. Tai, kad juoda spalva geriau sugeria šilumą, yra panaudojama šiluminiuose saulės kolektoriuose.

Tolesnė diskusija

Saulės spindulių šilumos panaudojimas Lietuvoje, pvz., ant stogų įrengiami saulės kolektoriai vandeniui pašildyti, šiuolaikinių architektų sprendimai daugiau išnaudoti pastatų apšvietimui ir šildymui saulės skleidžiamą šviesą ir šilumą.

Fotovoltinės elektros energijos sistemų panaudojimas mūsų šalyje, pvz., kišeniniuose skaičiuotuovuose, kiemų ir gatvių apšvietimui, automobilių stovėjimo bilietų automatuose ir kt.

Fotovoltinės elektros panaudojimo plėtra, pvz., Indijoje.

Elektra nuošaliuose regionuose.

Soliariniai džiovintuvai.

Fotovoltiniai fermų aptvarai.

Idėjos kitiems projektams

Surenkite ekskursiją į Saulės energetikos įrenginių gamybos įmonę ar jėgainę.

Paskatinkite mokinius įrengti fotovoltinę sistemą.

Surenkite ekskursiją į technikos muziejų, kad daugiau sužinotumėte apie elektros energiją.

Užmegzkite ryšius su kita mokykla ir bendradarbiaudami įrenkite saulės kolektorių ar fotovoltinę sistemą.

---

7 skyrius

KASDIENIS MAISTAS

Tikslai

Kiekvieną dieną mes bendraujame su plačiuoju pasauliu per tai, ką valgome ir kokiais skoniais mėgaujamės. Alyvuogių aliejus, apelsinų sultys, kava ir vynas, suši, šokolado batonėliai su žemės riešutais ir daug kito mūsų mėgstamo ir jau įprasto skonio maisto yra pagaminta iš produktų, kurių kilmės šalis yra labai labai toli nuo Lietuvos. Šis skyrius skirtas globaliems žmonių tarpusavio ryšiams per kasdienį maistą parodyti bei aptarti, kaip mes galime prisidėti, kad maisto pasaulyje pakaktų kiekvienam.

Tikslinė grupė: 5–12 klasių mokiniai.

Mokomieji tikslai

- Vertinti teisę į maistą ir vandenį kaip labai svarbią.
- Pripažinti, kad kasdien esame išteklių vartotojai.
- Asmeninės elgsenos pasekmes susieti su pokyčiais globaliu mastu.
- Skatinti bendradarbiavimo nuostatą.
- Pripažinti, kad pasaulio vaizdą lemia mūsų nuostatos.
- Skleisti atidumo, jautrumo ir pagarbos aplinkai pažiūras.
- Peržiūrėti savo asmeninius įpročius, kad elgsena taptų atsakingesnė.
- Skatinti atidumą kitiems ir empatiją.

Pažintiniai tikslai

- Suprasti įvairius apsirūpinimo maistu ir vandeniu aspektus.
- Suprasti maisto ir vandens svarbą kasdieniame gyvenime.
- Žinoti pasaulinę maisto ir vandens suvartojimo ir stygiaus statistiką, gebėti šiuos duomenis analizuoti.
- Suprantamai paaiškinti, kaip galima mažinti vandens suvartojimą ir kovoti su alkio pasaulyje.

Metodologija

Grupinis darbas, vaidmenų žaidimai, diskusijos su vadovu, interviu, tiriamoji veikla.

1 UŽSIĖMIMAS

Šio užsiėmimo tikslas – suprasti, kad svarbiausia aktyvaus ir sveiko gyvenimo sąlyga yra tinkama mityba. Prasta sveikata, lėtas augimas ir vystymasis gali būti alkio ar bado pasekmė.

- Mokytojas pateikia medžiagą (8 priedas) arba mokiniai atlieka tyrimą ir aptaria, kokios maistingosios medžiagos (baltymai, riebalai, angliavandeniai, vitaminai, mineralai) reikalingos žmogui, kad jis būtų aktyvus ir sveikas, kuriuose valgiuose šių medžiagų yra ir kas nutinka, jei žmogus jų negauna.
- Paprašykite mokinių užrašyti, ką ir kiek kiekvienas jų suvalgo eilinę dieną. Įvertinus sąrašą galima padaryti išvadą, ar mokiniai gauna pakankamai įvairių maisto medžiagų. Pavyzdžiui, ar tarp išvardytų užkandžių ir patiekalų yra maisto, kuriame gausu baltymų, vitamino A, geležies? Jei mokinių parengtuose sąrašuose mažai tokio maisto, aptarkite su jais, ką reikėtų valgyti dažniau, kad būtų gautos reikalingos medžiagos.
- Paklauskite mokinių, kokia dalis jų kasdienio maisto yra vietinių gamintojų? Paaiškinkite jiems, kodėl yra geriau vartoti vietinį maistą. Jis šviežesnis, sezoninis, be to, žinome, kas jį pagamino ir iš kur atvežė, jis buvo trumpiau transportuojamas ir jam išlaikyti šviežiam panaudota mažiau konservantų. Be to, pirkdami vietos produkciją, palaikome vietinius ūkininkus ir verslininkus.

2 UŽSIĖMIMAS

Šio užsiėmimo tikslas yra suprasti, kad, nepaisant pagerėjimo, daug milijonų žmonių vis dar alksta ir dėl to yra nusilpę – jie negauna pakankamai maisto ir būtiniausių maistingųjų medžiagų.

- Supažindinkite mokinius su pirmuoju iš aštuonių Tūkstantmečio Vystymosi Tikslų: „Panaikinti ypač didelį skurdą ir badą“, ir žemėlapiu nuorodoje http://www.fao.org/fileadmin/templates/hunger_portal/docs/poster_web_001_MDG.pdf
- Kartu su mokiniais suraskite šalį, kur šiandien alkstama ar badaujama.
- Padiskutuokite tema „Kodėl badaujama?“

Suskirstykite mokinius į 6–7 mažas grupes ir duokite kiekvienai grupei vieną iš temų: gamta (gamtos nelaimės, klimato kaita), kariniai konfliktai, skurdas, žemės ūkio infrastruktūra, gamtos nualinimas, prekybos maisto produktais įstatymai, gyventojų skaičiaus augimas. Kiekviena grupė turi pasikalbėti duota tema atsakydama į klausimą, kaip tai veikia alkio ir bado problemą alkstančiose šalyse ir mūsų šalyje, ir pateikti pavyzdžių. Popieriaus lape kiekviena grupė užrašo prietas išvadas ir pristato jas bendroje užsiėmimo dalyje. Višiems pristačius išvadas, mokytojas pateikia daugiau informacijos (9priedas).

- Aptarkite savo regiono vietą pasaulyje aprūpinimo maistu atžvilgiu ir pagalvokite, kiek alkio, antsvorio ir sveikos mitybos problemos svarbios šalyse apink Baltijos jūrą bei pasaulyje apskritai.

3 UŽSIĖMIMAS

Šio užsiėmimo tikslas yra suprasti, kaip per kasdienį maistą esame glėbiai susiję su kitais.

Rekomenduojama prieš pradėdant žaidimą supažindinti mokinius su papildoma informacija apie Sąžiningą prekybą (*angl. Fair Trade*) ir kakavos keliu (10 priedas).

Dešimties žmonių grupė atsistoja ratu, kad gerai matytų vienas kitą. Paskirkite kiekvienam dalyviui vaidmenį, kurį jis garsiai praneša visai grupei. Vienas dalyvių gauna virvelės kamuoliuką ir, laikydamas už virvelės galo, perduoda kamuoliuką kitam dalyviui ir paaiškina, kodėl mano esąs susijęs su šiuo asmeniu. Pavyzdžiui, fabriko savininkas gali būti susijęs su prekybos centro savininku ar verslininku. Gavus kamuoliuką jis atvyniojamas ir nepaleidžiant virvelės iš rankų perduodamas kitam dalyviui, kuris lygiai taip perduoda jį dar kitam, kol kiekvienas stovintysis rate laiko virvelę, kuri dabar driekiasi kaip visus tarpusavyje sujungiantis voratinklis, kurio centras – rato vidury. Paklauskite mokinių, ką jiems byloja šis voratinklis?

Pasakykite grupei, kad buvo sausra, be to, kakavmedžius užpuolė parazitai. Dėl to kakavos derlius labai sumažėjo. Lai kakavos augintojai patampo už virvutės. Pajuda visas tinklas. Tai reiškia, kad vieno nelaimė atsiliepia visiems kitiems. Ką mano kiti dalyviai, kaip tai juos liečia?

Žaidimo vaidmenys:

- Ganos kakavos ūkininkas;
- aistringa šokolado mėgėja;
- Sąžiningos prekybos šokolado kompanijos direktorius;
- verslininkė, kuri kakavą perka Afrikoje ir importuoja į Lietuvą;
- didelio šokolado fabriko, kuriame gaminamos ir sąžiningos prekybos ženklų žymimos šokolado plytelės, savininkas;
- sąžiningos prekybos ženklų žymimos kakavos gamintojas iš Ganos;
- asmuo, kasdien valgantis šokoladinius sausainius;
- prekybos centro šokoladinių sausainių gamybos ir pardavimo skyriaus vedėja;
- prekybos kiosko savininkas;
- Ganos krovinių automobilio vairuotojas, kuris pristato kakavą iš ūkių į uosto sandėlius.

4 UŽSIĖMIMAS

Šio užsiėmimo tikslas yra išmokyti analizuoti ir kritiškai mąstyti apie apsirūpinimą maistu ir susieti tai su tolesnėmis studijomis.

Nusikopijuokite ir sukarpykite frazių lentelę, kad dviem mokiniams klasėje tektų vienas perpus perkirptas sakiny. Išdalykite mokiniams perpus sukarpytus sakinius ir paprašykite jų apeiti klasę ir susirasti trūkstamą dalį. Suradusi savo sakinio antrąją dalį, mokinių pora užrašo visą sakinį lentoje. Pasitarę tarpusavyje, mokiniai poroje gali parašyti komentarą po savo ar kitų sakiniams. Šiais jų komentarais galima pasinaudoti kaip tramplinu bendrai diskusijai pradėti.

Staiga pabrangus maistui ir kurui,...	...ateis ir badas, tad veikti reikia jau šiandien. Joset Šeran, Pasaulio maisto programa
Kai nuo bado kas penkios minutės miršta vienas vaikas,...	...reikia veikti dabar. Gordonas Braunas, JK ministras pirmininkas
Kai atėjo alkani žmonės, Jėzus neklausinėjo, ar čia valdžia, ar jie patys dėl to kalti, bet...	...tarė: „Jūs duokite jiems valgyti“. Mt 14,16
Tokiame pasaulyje, kur vienas turtingasis gyvena pertekliuje, o du alkani,...	...nebus taikos tarp žmonių. Džimis Karteris, buvęs JAV prezidentas
Jei norite panaikinti pasaulyje badą,...	...įsijungti turi kiekvienas. Bono, roko grupės U2 vokalistas
Jei galime užkariauti kosmosą,...	...tai galime pamaitinti ir dabar alkstančius vaikus. Buzas Aldrin, buvęs JAV astronautas
Tie, kurie siekia pasaulyje taikos, teisingumo ir darnos,...	...prisideda, kad bado panaikinimas taptų pirmuoju žmonijos tikslu. Donas Coksas, Finansų grupės „Global Portfolio“ specialistas

Yra tokių alkanų žmonių pasaulyje,...	...kad Dievas negali jiems niekaip kitaip apsireikšti, tik kaip duona. Indira Gandi, buvusi Indijos ministrė pirmininkė
Jeigu negali pamaitinti šimto žmonių,...	...tai pamaitink tik vieną. Motina Teresė, Nobelio taikos premijos laureatė.
Alkanas nepripažįsta kitų draugų...	...kaip tik savo maitintoją. Aristofanas, senovės graikų dramaturgas
Pavojai aiškūs mums visiems. Tačiau ši krizė...	...suteikia mums galimybę. Ban Ki Munas, JTO generalinis sekretorius
Tinkamas aprūpinimas maistu turi būti visuotinis...	...ir pasiektas bendradarbiaujant. Luisas Inasijas Lula, Brazilijos prezidentas
Manome, kad šios maisto krizės poveikis kovojant su skurdu pasaulyje...	...nubloškia mus septynerius metus atgal. Robertas Zoelickas, Pasaulio banko prezidentas
Karas skrandyje...	...nesiliaus. Žmonės nori ko nors ant savo lėkščių. Betli Malkoni, Zimbabvės žmogaus teisių aktyvistė
Tuščias pilvas...	...neturi ausų. Senegalo patarlė
Mūsų derlius nesumažėjo, bet kainos išaugo dvigubai ir...	...mūsų sunkumai padvigubėjo. Nguyen Ti Vanas, Vietnamo ryžių augintojas
Kai aš alkana, aš valgau. Kai ištroškusi,...	...aš geriu. Kai noriu ką nors pasakyti, aš sakau. Madona, JAV popmuzikos dainininkė, dainų autorė, aktorė.

5 UŽSIĖMIMAS

Šio užsiėmimo tikslas – išanalizuoti, kam ir kiek vandens kasdien suvartoja kiekvienas mokinys. Tai padeda mokiniams akivaizdžiai pamatyti ir suprasti su vandens vartojimu susijusias problemas, įvertinti savo įpročius ir pasiryžti elgtis kitaip.

Užsiėmime lyginami **įsivaizduojamas** ir **aktualus vandens suvartojimas**. Kiekvienam mokiniui duodamas popieriaus lapas su užrašytais klausimais apie vandens vartojimą (11 priedas). Judėdami laisvai klasėje, mokiniai gali vieni kitų paklausinėti, kiek kiekvienas mano suvartojąs vandens kasdien, ir antrame lentelės stulpelyje užsirašyti spėjamą kiekį ir bendraklasio vardą.

Vėliau mokinių atsakymai pateikiami dideliame popieriaus lape greta objektyvių vandens suvartojimo duomenų.

Mokytojas trumpai paaiškina, kodėl būtina tausoti vandenį. 97 procentai žemės vandens yra sūrus vandenynų vanduo. Gėlas vanduo sudaro tik tris procentus bendro vandens kiekio. Be to, apie du trečdaliai gėlo vandens yra kalnų ar poliariniai ledynai. Nors gėlas vanduo yra atsinaujinantis išteklius, žmonėms apsirūpinti juo tampa vis sunkiau. Daugėjant žmonių pasaulyje, auga ir gėlo vandens poreikis. Pasaulyje jau daug šalių, kur geriamojo vandens gyventojams nepakanka.

Baltijos jūros regione dažnai lyja, teritorijoje trykšta daug šaltinių. Geriamojo vandens čia nestokojama. Valdydami reikšmingą pasaulio gėlo vandens išteklių dalį, turime juos išsaugoti ateities kartoms. Vandens išteklių apsauga yra sudėtinga užduotis, bet žinodami, kad žemės sluoksniuose cirkuliuojančio vandens kokybei įtakos turi mūsų vartojimo įpročiai, turime mokėti juos įvertinti ir, prireikus, keisti. Net ir maži darbai čia yra svarbūs.

6 UŽSIĖMIMAS

Šio užsiėmimo tikslas – suprasti, ką galime nuveikti, kad sumažintume badą ir alkį.

Paprašykite mokinių pagalvoti, kaip paprastomis ir įgyvendinamomis priemonėmis galima sumažinti vandens vartojimą ir alkį pasaulyje, maitintis sveiku ir vietoje išaugintu maistu. Kiekvienas mokinys gauna užduotį sugalvoti ir **užrašyti konkrečius įsipareigojimus ir idėjas** ant iš anksto paruoštų figūrų „vandens lašas“ ir „duona“. Šios figūros iškabinamos klasėje, kad mokiniai taptų vienas kito įsipareigojimų ir idėjų įgyvendinimo liudininkais.

8 PRIEDAS

Pagal www.feedingminds.org/fmfh: „Pamaitinti protą, numarinti alkį“

1 lapas

Maistas suteikia energijos ir maistingųjų medžiagų, kurių kūnui reikia sveikatai ir gyvybei palaikyti, augti ir vystytis, judėti, mąstyti ir mokytis.

Kūnui reikia įvairių maistingųjų medžiagų – baltymų, angliavandenių, riebalų, vitaminų ir mineralų – visi jie gaunami su maisto produktais, kuriuos valgome.

- **Baltymai** yra reikalingi raumenų, kraujo, odos, kaulų ir kitų kūno audinių formavimuisi ir tinkamai būklei palaikyti.
- **Angliavandeniai ir riebalai** teikia energijos, nors kai kurie riebalai taip pat yra reikalingi kaip statybinė medžiaga ir padeda kūnui įsisavinti tam tikrus vitaminus.
- **Vitaminai ir mineralai** būtini mažesniais kiekiais nei baltymai, riebalai ir angliavandeniai, bet jie yra labai svarbūs gerai mitybai. Jie padeda kūnui tinkamai funkcionuoti ir būti sveikam. Kai kurių mineralų yra ir kūno audiniuose, pavyzdžiui, kalcis ir fluoridas randamas kauluose ir dantyse, o geležis – kraujyje.
- **Skaidulos ir švarus vanduo** taip pat reikalingas gerai mitybai. Visas maistas turi maistingųjų medžiagų, bet skirtingi maisto produktai turi skirtingą jų kiekį.
- **Baltymingas maistas** – įvairių rūšių gyvulių mėsa, paukštiena, žuvis, pupelės, žirniai, sojos pupelės, žemės riešutai, pienas, sūris, jogurtas ir kiaušiniai.
- **Angliavandenių turintis maistas** – ryžiai, kukurūzai, kviečiai ir kiti javai, visų rūšių bulvės, batatai ir krakmolingosios šaknys, cukrus.
- **Riebalų turintis maistas** – aliejai, tam tikra mėsa ir jos produktai, taukai, sviestas, kai kurie pieno produktai, margarinas, kai kurios žuvies rūšys, riešutai ir sojos pupelės.
- **Maistas, turintis vitamino A** – tamsiai žalios daržovės, morkos, tamsiai geltonos saldžiosios bulvės, moliūgai, mangai, papaja, kiaušiniai ir kepenys.
- **Maistas, turintis vitamino B** – tamsiai žalios daržovės, žemės riešutai, pupelės, žirniai, grūdai, mėsa, žuvis ir kiaušiniai.
- **Maistas, turintis vitamino C** – vaisiai ir daugelis daržovių, įskaitant bulves.
- **Maistas, turintis geležies** – mėsa, žuvis, žemės riešutai, pupelės, žirniai, tamsiai žalios lapinės daržovės ir džiovinti vaisiai.

2 lapas

Vitaminai ir mineralai

Vitaminai ir mineralai yra taip vadinami mikroelementai. Jie būtini mažesniais kiekiais negu baltymai, riebalai ir angliavandeniai, bet yra esminiai geros mitybos elementai. Jie padeda kūnui tinkamai funkcionuoti ir būti sveikam. Kai kurie mineralai taip pat įeina į kūno audinius, pavyzdžiui, kalcis ir fluoridas randamas kauluose ir dantyse, o geležis – kraujyje.

- **Geležis** yra vienas svarbiausių kraujo ląstelių komponentų, būtinas visų kūno ląstelių darbui palaikyti. Geležies trūkumas sukelia mažakraujystę, kuri yra labiausiai paplitusi su mityba susijusi problema pasaulyje. Tai gali sukelti rimtų pasekmių vaikams ir jaunoms, o ypač – nėščioms moterims, bet taip pat kelia pavojų vyrams ir vyresnio amžiaus moterims. Be to, geležies stygius gali būti mažo darbingumo, mokymosi sunkumų, lėto augimo ir vystymosi ir padidinto sergamumo, motinų mirtingumo, ypač gimdant, priežastimi. Geriausi geležies šaltiniai yra mėsa, žuvis, paukštiena, kepenys ir kita gyvulių organų mėsa. Geležies taip pat yra ankštiniuose augaluose, tamsiai žaliuose lapinėse daržovėse ir džiovintuose vaisiuose, bet ši geležis nėra taip gerai įsisavinama kaip iš gyvulinių produktų.

Įsisavinti daugiau geležies iš daržovių ir ją sunaudoti gali padėti drauge vartojamas vitaminas C.

- **Vitaminas A** yra reikalingas viso kūno audinių, ypač akių, odos, kaulų ir kvėpavimo ir virškinamojo trakto audinių, statybai ir sveikatai. Jis labai svarbus efektyviai imuninės sistemos veiklai. Vitamino A trūkumas gali sukelti blogą regėjimą naktį, o sunkiais atvejais – ilgalaikį apakimą. Tai dažniausiai nutinka nepakankamai maitinamiems vaikams, ypač jei jie suserga tymais. Vitaminas A natūraliai randamas gyvuliniuose produktuose, kaip pienas ir pieno produktai, kepenys, kiaušiniai. Taip pat daugelis tamsios spalvos vaisių ir daržovių turi pigmentų, vadinamų karotiniais, kuriuos kūnas gali paversti vitaminu A. Maistas, turintis vitamino A – morkos, tamsiai geltonos ir oranžinės saldžiosios bulvės, mangai ir papaja.
- **Tiaminas, riboflavinai, niacinas, vitaminas B6, folio rūgštis, pantoteno rūgštis, vitaminas B12 ir biotinas** priklauso taip vadinamų B vitaminų grupei. B vitaminai reikalingi angliavandenius, riebalus ir baltymus verčiant energija ir kūno audinių statybai bei atnaujinimui. Šių vitaminų trūkumas gali sukelti rimtų padarinių – raumenų silpnumą, paralyžių, protinius sutrikimus, nervų sistemos sutrikimus, virškinimo sistemos problemas, pleiskanojančią odą, mažakraujystę ir širdies nepakankamumą.

- **Folio rūgštis** būtina sveikų kūno ląstelių formavimui. Jos trūkumas dažniausiai yra vaikų ir moterų mažakraujystės bei sunkumų gimdant priežastis. Todėl svarbu kasdien gauti būtiną B vitaminų kiekį. Maistas, kuriame gausu vitaminų B – tamsiai žalios daržovės, žemės riešutai, pupelės, žirniai, grūdai, mėsa, žuvis ir kiaušiniai.
- **Vitaminas C** yra reikalingas geležies įsisavinimui pagerinti, kolagenui (jungiamajam audiniui), kuris sujungia visas kūno ląsteles, gaminti. Vitaminas C yra antioksidantas. Ilgalaikis vitamino C trūkumas gali sukelti skorbūtą. Skorbuto požymiai yra kraujuojančios dantenos ir gerklė, patinę sąnariai, kas gali privesti iki mirties. Dauguma vaisių, ypač citrusiniai, ir dauguma daržovių, įskaitant bulves, yra geri vitamino C šaltiniai. Valgyti šviežių vaisių ir daržovių turi suaugusieji ir vaikai.
- **Vitaminas D** ypač svarbus kalcio įsisavinimui. Vitamino D yra žuvų taukuose, kiaušiniuose ir piene, jis gaminamas paties kūno, kai oda atidengjama saulės spinduliams. Vitamino D trūkumas yra mažamečių vaikų rachito priežastis.
- **Kalcis ir fosforas** svarbūs visam organizmui, kad kaulai ir dantys būtų stiprūs, sveiki. Pienas ir jo produktai yra puikūs kalcio ir fosforo šaltiniai.
- **Jodas** yra svarbus, kad augimas ir vystymasis vyktų sklandžiai. Jodo trūkumas maiste gali sukelti strumą ir protinį atsilikimą. Jodo yra jūros gėrybėse ir maiste, išauginamame dirvoje, kurioje gausu jodo. Vietovėse, kur dirvoje yra mažai jodo, reikia juo papildyti savo dietą. Dažniausiai vartojamas produktas yra joduota druska.

3 lapas

Dauguma sveikatos problemų kyla dėl nepakankamo ir prasto maitinimosi

- **Baltymų ir energijos stoka** lemia lėtą augimą, medžiagų apykaitos sutrikimus ir sumažėjusį atsparumą infekcijoms, nes maiste nėra pakankamai baltymų, reikalingų kūno energijai palaikyti. Apie 200 milijonų vaikų iki penkerių metų amžiaus kenčia nuo ilgalaikio baltymų ir energijos trūkumo.
- **Vitamino A trūkumas** gali lemti blogą matymą naktį, sukelti regėjimo sutrikimus, o sunkiais atvejais – net ilgalaikį apakimą. Taip pat vitamino A trūkumas gali padidinti polinkį sirgti ir mirties nuo infekcijos tikimybę. Vitamino A trūkumą patiria daugiau kaip 200 milijonų vaikų iki penkerių metų amžiaus
- **Jodo trūkumas** gali sukelti strumą, protinį atsilikimą, smegenų pažeidimus ir nevaisingumą. Pasaulyje du milijardai žmonių negauna pakankamai jodo.

- **Geležies trūkumas** gali sukelti mažakraujystę, sunkumų nėštumo metu, lėtesnį augimą ir mažesnę atsparumą infekcijoms, taip pat protinio ir motorinio vystymosi atsilikimą. Pasaulyje trys su puse milijardo žmonių kenčia nuo geležies trūkumo.
- **Per mažo svorio** (mažiau nei 2,5 kg) gimę ir išgyvenę kūdikiai dažnai lieka per mažo svorio ir ligoti visam gyvenimui. Besivystančiose šalyse kasmet gimsta apie 30 milijonų kūdikių, kurių vystymosi sutrikimus lemia prasta mityba dar motinos įsčiose.

Kita vertus, daug sveikatos problemų susijusios su permaitinimu. Persivalgymas sukelia širdies ir kraujagyslių ligas, cukrinį diabetą, insultą ir antsvorį. Šios ligos plinta tiek išsivysčiusiose, tiek besivystančiose pasaulio šalyse.

Dar viena sveikos mitybos kliūtis yra maisto užterštumas. Ypač lengvai per maistą plintančios ligos pažeidžia vaikus, kurie viduriuodami netenka svarbiausių maistingųjų medžiagų.

9 PRIEDAS

Bado priežastys

Gamta

Klimato kaita vis dažniau laikoma šių dienų ir ateities skurdo, alkio ir bado priežastimi. Dažnėjančios sausros, potvyniai ir klimato kaita yra pagrindinės problemos, verčiančios keisti gyvulininkystės ir žemdirbystės metodus.⁴

Sausra yra viena iš dažniausiai minimų nelaimių, dėl kurios pasaulyje vis dažniau ima trūkti maisto. Nuo pasikartojančių sausrų ypač smarkiai nukentėjo Etiopijos, Somalio ir Kenijos gyvulių augintojai ir žemdirbiai.

Daugelyje šalių klimato kaita dar labiau apsunkina ir taip jau sunkias ypač mažųjų maisto augintojų ūkininkavimo sąlygas. Įprasta, kad sausros metais neturtingi ūkininkai, pvz., iš Etiopijos ar Gvatemalos, norėdami sumažinti savo nuostolius ir nusipirkti maisto parduoda galvijus. Tačiau kai sausros seka viena po kitos, baigiasi visi jų ištekliai⁵.

⁴www.worldhunger.org/articles/Learn/world%20hunger%20facts%202002.htm

⁵www.wfp.org/hunger/causes

Karai

Kur karas, ten ir badas. Kai siaučia prievarta, griaujami keliai, pastatai ir tiltai, o išsigelbėjimo ieškantys gyventojai priversti išvykti, sunku išlaikyti veiksmingą aprūpinimo maistu sistemą. Regione, kur siaučia ginkluotų kovotojų grupės, žemdirbiai negali ramiai išeiti į laukus dirbti ar tikėtis didesnių pajamų.

Nuo 1992 m. bendroje maisto stygiaus statistikoje žmogaus veiklos sukeltų krizių dalis padidėjo nuo 15 iki 35 procentų. Kariniai konfliktai yra pernelyg dažna šių krizių priežastis.

Ginkluotos kovos pasaulyje išvaro iš namų milijonus žmonių ir sukelia badą. Nuo 2004 m. konfliktas Darfūro regione (Sudane), kuriame dažnai lyja ir uždera puikus derlius, sukėlė didžiausią maisto krizę ir pabėgėliais pavertė daugiau kaip milijoną žmonių.

Kai 2011 m. kovą Sirijoje įsipiplieskė pilietinis karas, daugiau kaip 2,5 milijono gyventojų buvo priversti palikti savo namus. Daugiau nei 600 tūkstančių žmonių gelbėjosi išvykdami į kaimynines šalis. Pagal Jungtinių Tautų pabėgėlių agentūros (UNHCR) duomenis 2013 m. žmonių, kurie dėl karų turėjo palikti savo gyvenamąsias vietas, pasaulyje buvo per 22 milijonus. Pabėgėlių į kitas šalis pasaulyje buvo apie 12 milijonų.

Kare ir maistas tampa ginklu. Kovotojai strategiškai naikina maisto atsargas, žudo galvijus, žlugdo prekybą. Laukai ir vandens šaltiniai užminuojami arba užteršiami, o ūkininkai priverčiami palikti savo žemes.

Skurdo spąstai

Itin neturtingose šalyse kaimo žmonės dažnai neturi išsilavinimo, žemės ir vandens, užtikrinančių jiems saugią ateitį. Jie dažnai neišgali apsėti laukų, kad išaugintų derlių ir aprūpintų maistu savo šeimas. Taip jie dar labiau nusilpsta ir nepajėgia gaminti tiek, kad nupirktų daugiau maisto. Vargas, alkis ir skurdas nepaleidžia jų iš skurdo spąstų.

Žemės ūkio infrastruktūra

Ilgalaikės investicijos į žemės ūkio pagerinimą leidžia greičiau spręsti skurdo ir alkiio problemas. Pagal Jungtinių Tautų maisto ir žemės ūkio organizacijos (*angl. Food and Agriculture Organization*) 2004 m. maisto stygiaus ataskaitą, šalims, kuriose geriausiai sekasi įgyvendinti TVT, bendra yra tai, kad jų visų žemės ūkis auga pastebimai greičiau nei vidutiniškai.

Deja, dažnai itin neturtingose šalyse nėra pagrindinių žemės ūkiui svarbių dalykų, pavyzdžiui, kelių, drėkinimo sistemų ir sandėlių. Tai lemia aukštas transportavimo ir sandėliavimo kainas. Daug išaugintų produktų lieka po atviru dangumi ir pražūva. Visa tai mažina žemės ūkio našumą ir tuo pačiu galimybę apsirūpinti maistu. Neturtingose šalyse dauguma žmonių gyvena kaimiškose vietovėse, bet jų nacionalinėse vystymo strategijose dominuoja miestų plėtra.

Gamtos išteklių poreikvojimas

Netinkamas ūkininkavimas, miškų kirtimas, pievų nuganymas ir žemės nualinimas išsekina Žemės derlingumą.

Dėl to plinta derlingųjų žemės plotų erozija, jie druskėja ir dykumėja. Priežasčių yra daug, pvz., tik vienos rūšies augalų, pvz., sojos ar kukurūzų auginimas, miškų naujiems laukams išskirtimas, dirvos pertręšimas ir t. t. Per pastaruosius 50 metų neorganinių trąšų naudojimas žemės ūkyje išaugo maždaug 20 kartų, iki 100 milijonų tonų per metus.

Dirvos pertręšimas neorganinėmis trąšomis didina jos rūgštingumą ir užteršia aliuminio metalu, kuris labai nualino dirbamus žemės ūkio plotus Indonezijoje ir Malaizijoje.

Žalingos ekonominės sistemos

Vis dėlto, svarbiausia skurdo ir alkio priežastis – neteisingas ekonominių ir politinių sistemų veikimas pasaulyje. Pasaulio išteklių ir pelno kontrolė remiasi karine, politine ir ekonomine jėga, kuri paprastai yra gerai gyvenančiųjų mažumos rankose. Absoliuti pasaulio gyventojų dauguma gyvena skurdžiai.

Gyventojų skaičiaus augimas

Didėjant pasaulio šalių gyventojų skaičiui, auga ir maisto poreikis. Didžiausias gyventojų skaičiaus prieaugis yra neturtingose šalyse. Didėjant maisto produktų poreikiui ir kylant jų kainoms, gyventojų aprūpinimas kasdiene duona išlieka nuolatinė vyriausybės užduotis.

10 PRIEDAS

1 lapas – Medžiaga „Nuo sėklos iki gurkšnio“

Kavos uogos kelionė nuo kavos krūmo iki jūsų puodelio

2 lapas

Kakava Ganoje

Viena geriausių pasaulyje kakava išauginama Ganoje. Ganos Respublika – valstybė Vakarų Afrikoje. Jos sostinė Akra. Gana yra maždaug pusantro karto didesnė už Estiją, Latviją ir Lietuvą kartu sudėjus. Gyventojų – 26 milijonai. Pagal išsivystymą Gana yra 135 vietoje tarp 186 pasaulio valstybių, taigi labai neturtinga šalis: trečdalis šalies suaugusiųjų yra visiškai neraštingi, dar trečdalis labai skursta ir turi išsiversti su 3 litais per dieną. 74 iš 1 000 gimusių kūdikių Ganoje miršta nesulaukę penktojo gimtadienio.

Daugiausia puikiosios Ganos kakavos išauginama mažuose, 3–4 hektarų dydžio ūkiuose, kurių šalyje yra per 720 tūkstančių. Daugelis jų per metus uždirba apie 1 400 litų. Didesniąją šeimai reikalingo maisto produktų dalį šie ūkininkai išsiaugina patys, bet jiems reikia grynųjų pinigų, kad įsigytų mašinų, trąšų, vaistų, drabužių, sumokėtų už vaikų mokslą mokykloje, gydymą ir t.t. Ganoje visa tai gana brangu.

Iš tų keletu litų, kuriuos mes susimokame už vieną šokolado plytelę, ūkininkai kakavos augintojai gauna tik keletą centų. Smulkiesiems ūkininkams tariantis dėl savo išauginto derliaus pardavimo kainos, vietiniai supirkėjai nuvertina jų išaugintų pupelių kokybę arba sumoka kuponais. Kakavos pupelių supirkimo kaina pasaulio rinkoje gali smarkiai kristi, atitinkamai ir kakavos augintojų pajamos. Ganos kakavos augintojų likimas yra kaip ir daugumos smulkiųjų žemdirbių pasaulyje. Smulkiesiems ūkininkams sunku tikėtis savo darbu susikurti geresnę ateitį. Tie, kurie savo kasdieniu darbu išaugina laukuose puikų derlių, skursta būdami įtraukti į prekybos sistemą, kuri, deja, naudinga tarptautinėms kompanijoms, įsikūrusioms turtingiausiose šalyse.

Šaltinis: <http://papapaa.org>.

3 lapas

Kas yra Sąžininga prekyba (angl. Fair Trade)?

Sąžiningos prekybos ženklas

Sąžininga prekyba yra alternatyvus požiūris į įprastą prekybą, grįstas bendradarbiavimu tarp gamintojų ir vartotojų. Sąžininga prekyba suteikia gamintojams geresnių sandorių ir prekybos sąlygų galimybę. Tai leidžia jiems pagerinti savo gyvenimo sąlygas ir planuoti ateitį. Sąžininga prekyba taip pat siūlo pirkėjams prisidėti

prie kovos su skurdu pasaulyje ir per kasdienį apsipirkimą.

Sąžininga prekyba buvo pradėta siekiant pataisyti neteisybę, atsiradusią dėl to, kad išsivysčiusių šalių vyriausybės skiria reikšmingas subsidijas savo šalies maisto augintojams, kad šie galėtų konkuruoti tarptautinėje rinkoje parduodami savo produktus pigiau. Besivystančių šalių rinka yra užverčiama pigiais užsienio šalių gaminiais, pvz., Afrikos rinka – pigia šaldyta Europos šalių paukštiena. Besivystančių šalių gamintojai dažnai turi mokėti didesnius mokesčius eksportuodami produktus, o įveždami juos į kitą šalį yra verčiami mažinti jų kainas. Tokios aplinkybės iškreipia prekybos sąlygas ir apsunkina besivystančių šalių galimybes parduoti produkciją tarptautinėje rinkoje, jų ekonomikos augimą ir bendrą vystymąsi.

Ką reiškia Sąžininga prekyba?

Kaina. Sąžininga prekyba reiškia, kad ūkininkai savo išaugintus produktus parduoda už teisingesnę kainą, kuri dažniausiai būna didesnė už įprastą, mat į supirkimo įkainius įskaičiuojami produkto išauginimo kaštai ir pragyvenimui reikalingos pajamos. Pagal šiuos įkainius supirkėjai atsiskaito su vietos ūkininkais.

Premijos. Į rinkoje parduodamo derliaus kainą įskaičiuojama ir Sąžiningos prekybos premija. Šiuos papildomus pinigus ūkininkai ir jų darbininkai gali skirti mokyklai, vandentiekiiui arba tam, ko jiems tuo metu labiausiai reikia. Šias išlaidas apmoka vietiniai sąžiningos prekybos supirkėjai, superkantys ūkininkų išaugintą derlių.

Socialiniai reikalavimai. Sąžiningos prekybos tinkle užsiregistravusi ūkininkų bendrovė įsipareigoja reguliariai organizuoti bendrus susirinkimus, kuriuose kiekvienas dirbantysis galėtų pasisakyti apie bendrovės veiklą. Sąžininga prekyba siekiama užtikrinti kiekvieno dirbančiojo teisių apsaugą ir draudžiamas vaikų darbas.

Aplinkosaugos reikalavimai. Bendrovė norinti prekiauti Sąžiningos prekybos tinkle, turi įrodyti, kad ūkininkauja laikydamasis aplinkosaugos reikalavimų. Sąžininga prekyba draudžia naudoti nuodingus chemikalus, be to, turi atskleisti, kaip naudoja ir tausoja vandenį bei elektrą. Šiais gamtosauginiais reikalavimais siekiama užtikrinti darnų ūkininkavimą.

Lietuvoje Sąžiningos prekybos ženklą galima pamatyti ant arbatos, cukraus, kavos, medvilnės, prieskonių, ryžių, šokolado, vaisių, vyno pakuočių.

Šaltiniai:

Pasaulinė Sąžiningos prekybos organizacija www.fairtrade.net.
Apie Sąžiningą prekybą Lietuvos vartotojų institutas 2013 m. paruošė medžiagą, kurią galima rasti internete www.vartotojai.lt.

11 PRIEDAS

1. Kiek vandens išgeriate kiekvieną dieną?	2–3 litrus
2. Kiek kiekvieną kartą valydamiesi dantis sunaudojate vandens?	Jei dantis valotės vandeniui tekant laisvai, sunaudojate 30 litrų vandens, o užsukę maišytuvo čiaupą – tik 2 litrus
3. Kiek vandens sunaudojate prausdamiesi veidą?	2–3 litrus vandens per 15 sekundžių, o užsukus maišytuvo čiaupą – 2/3 litro.
4. Kiek vandens sunaudojate valgio virimui kasdien?	5–7 litrus
5. Kiek sunaudojate vandens prausdamiesi po dušu?	60–70 litrų vandens. Užsukdami maišytuvo čiaupą sutaupote 30 litrų.
6. Kiek kasdien sunaudojate vandens plaudami indus?	10 litrų, jeigu leidžiate vandeniui tekėti
7. Kiek vandens sunaudojate nuplauti tualetui?	Kaskart 10–15 litrų
8. Kiek vandens sunaudoja skalbimo mašina vienam skalbimo ciklui?	45–60 litrų vienam ciklui
9. Kiek vandens sunaudojate savo motociklui arba automobiliui nuplauti?	120–160 litrų vandens, naudojantis žarna

<p>10. Kuri iš šių priežasčių yra dirvos dykumėjimo priežastis:</p> <p>a) smėlio audra;</p> <p>b) gruntinio vandens stygius ir užteršimas;</p> <p>c) gyventojų skaičiaus didėjimas?</p>	<p>Gruntinio vandens stygius ir užteršimas</p>
<p>11. 70 proc. vandens pasaulyje sunaudojama:</p> <p>a) namų ūkyje;</p> <p>b) industrijoje;</p> <p>c) žemės ūkyje</p>	<p>c – žemės ūkyje (20 proc. suvartojama pramonės įmonėse, 10 proc. – namų ūkyje)</p>
<p>12. Vandens kiekis žmogaus kūne prilysta:</p> <p>a) $\frac{1}{2}$ kūno svorio;</p> <p>b) $\frac{7}{8}$ kūno svorio;</p> <p>c) $\frac{3}{4}$ kūno svorio</p>	<p>b – $\frac{7}{8}$ kūno svorio</p>
<p>13. Vanduo yra visų turtas:</p> <p>a) jis priklauso kiekvienam;</p> <p>b) vandens yra visur</p>	<p>a – jis priklauso kiekvienam</p>
<p>14. Pasaulyje yra per 7 milijardus žmonių. Kiek jų stokoja gėlo geriamojo vandens?</p> <p>a) 0,5 milijardo;</p> <p>b) 1,1 milijardo;</p> <p>c) 2 milijardai</p>	<p>b – 1,1 milijardo</p>
<p>15. Vandens stygius juntamas ne tik dykumų regionuose, bet ir:</p> <p>a) neturtinguose ir pernelyg daug gyventojų turinčiuose miestuose;</p> <p>b) dideliuose miestuose netoli uostų;</p> <p>c) apgyvendintuose industriniuose miestuose</p>	<p>a – neturtinguose ir pernelyg daug gyventojų turinčiuose miestuose</p>
<p>16. Ypač sausringuose regionuose vanduo aptinkamas:</p> <p>a) dideliuose kanaluose;</p> <p>b) grunte;</p> <p>c) upėse ir ežeruose</p>	<p>b – grunte, kuris ten susikaupė, kai regione buvo daugiau drėgmės</p>

17. Būtiniesiems poreikiams patenkinti kasdien žmogui reikia mažiausiai: a) 100 litrų per dieną; b) 1000 litrų per dieną; c) 40 litrų per dieną	c – 40 litrų per dieną
18. Kiek vandens reikia 1 kg jautienos išauginti?	Nuo 20 iki 25 tūkst. litrų
19. Kiek vandens reikia 1 lapui popieriaus pagaminti?	½ litro vienam lapui; standartiniam 500 lapų popieriaus paketui – 185 litrų
20. Kiek vandens reikia vienerių marškinėlių medvilnei išauginti?	2700 litrų.

Papildomi informacijos šaltiniai:

http://www.fairtrade.org.uk/schools/support_resources/

<http://globaldimension.org.uk/resources/>

<http://www.oxfam.org.uk/coolplanet/>

Naudinga medžiaga mokytojams apie sąžiningą prekybą:

http://www.fairtrade.org.uk/schools/support_resources/

<http://globaldimension.org.uk/resources/>

<http://www.oxfam.org.uk/coolplanet/>

Vietinis maistas:

http://environment.about.com/od/greenlivingdesign/a/locally_grown.htm

<http://modern-simplicity.com/2011/07/flashback-7-reasons-to-eat-locally.html>

<http://www.uvm.edu/vtvegandberry/factsheets/buylocal.html>

Video medžiaga apie tai, ką žmonės valgo įvairiose šalyse. „Alkana planeta“ (angl. Hungry planet):

<http://www.youtube.com/watch?v=osSpWbmEYF4>.

8 skyrius

VIETINIAI GYVENTOJAI: KULTŪRA IR TEISĖS

Tikslai

Šio skyriaus tikslas yra padėti mokiniams geriau suprasti mažai pažįstamus vietinius gyventojus ir jų pastangas būti pripažintiems.

Iš darbo su mokiniais žinome, kad jų supratimas apie vietinius gyventojus labai prieštaringas, netikslus ir paviršutiniškas. Labai dažnai jie apie juos susidaro primityvių ir neišprususių žmonių, atsilikusių ne tik dėl to, kad nėra susipažinę su technologijomis, bet pirmiausia dėl to, kad stokoja kultūros paveldo, įvaizdį. Jaunimui vietiniai gyventojai asocijuojasi su žmonėmis, kurie nesugeba bendrauti žodžiu, kuriems nebūdingi meniniai, būties apmąstymai ar religiniai vaizdiniai, kurie stokoja gilesnių emocijų.

Šis stereotipas greičiausiai susiformavo dėl daugelio susijusių prieštaringų įtakų, kurias žmogus sukaupia per įvaizdžius, dažnai karikatūriškus, skleidžiamus žiniasklaidoje, reklamoje ar tam tikruose filmuose.

Pagrindinė užsiėmimų užduotis yra paklausti, kas yra vietiniai gyventojai, ir atsakyti į šį klausimą, ne pateikiant supaprastintą liaudies gyvenimo ir papročių vaizdų rinkinį, bet skatinant mokinius pritarti vietinių gyventojų apsisprendimui dėl savo teisių, tuo pačiu įsigilinti į vietinių gyventojų vertybes ir žinojimą, kurį šie žmonės įgijo patys.

Mokomieji tikslai

- Suprasti situacijas, kurios yra kitokios nei mūsų, supažindinti mokinius su kitomis kultūromis ir kita aplinka.
- Griauti stereotipus apie vietinius gyventojus.
- Pripažinti vertybę būti kitokiu ir tam tikrų vertybių visuotinumą.
- Pripažinti kiekvieno teisę į orumą ir tas pačias teises kiekvienam žmogui.

Pažintiniai tikslai

- Sužinoti apie vietinių gyventojų teises.
- Suprasti, kad šioms teisėms užsitikrinti reikia drąsos ir asmeninio ryžto.
- Sužinoti apie vietinių žmonių kovas dėl savo kultūrinės tapatybės ir teisių pripažinimo.
- Palyginti įvairias situacijas remiantis informacija, kuri atstovauja vietinių gyventojų požiūrį.
- Iš naujo įvertinti mokymosi dalykus ir informaciją, pradedant kitokių kultūrų situacijų analize, kad būtų atnaujintos įgytos žinios.

Metodai

Dirbama mažose ir didelėse grupėse, naudojami minčių lietaus, vaidmenų, kryptingų diskusijų ir mokymosi drauge metodai. Užsiėmimuose naudojama garso ir vaizdo medžiaga.

1 PRATIMAS

KAS YRA VIETINIAI GYVENTOJAI (AUTOCHTONAI)?

Pratimo tikslas – supažindinti mokinius su šia tema ir padėti jiems geriau suprasti sudėtingą jos turinį. Pratime pereiname tris etapus. Pirmasis – skirtas patikrinti, kokį vietinių gyventojų, autochtonų, įvaizdį turi mokiniai ir kiek jis nulemtas stereotipų, t. y. paviršutiniškų vaizdinių, susidarytų neišsiaiškinus nei bendro situacijos konteksto, nei atskiro įvykio aplinkybių.

Tolesnis ir pats įdomiausias etapas – pažadinti mokinių smalsumą ir po truputį atskleisti sudėtingą, įvairų ir daugialypį autochtonų pasaulį.

Trečiasis etapas yra skirtas atskleisti sudėtingai situacijai, kodėl vietiniai gyventojai gyveno ir tebegyvena pašiepiami ar net niekinami, negali atskleisti savo žinių ir kultūros, o jų teisės nuolat pažeidžiamos. Užsiėmimu siekiama parodyti ir žmonių viltį bei pastangas atkovoti laisvę, kuri yra pagrindinė kiekvieno teisė.

Šio užsiėmimo atspirties taškas yra ankstesnės mokinių žinios, iš kurių siekiama sužinoti, kiek jos yra paveiktos stereotipų ir iškreipto vaizdo.

Mokytojas pasiūlo minčių lietuvių pagal žodžius *vietiniai žmonės* (angl. *indigenous, pranc. autochtones*). Užrašęs klasės lentoje ar ant didesnio popieriaus lapo žodžius „vietiniai gyventojai, autochtonai“, mokytojas pakviečia grupę pasidalyti mintimis ir jas užrašo. Kai jau viskas pasakyta, užrašytas mintis galima grupuoti, apibendrinti ir padaryti minčių žemėlapij, kuriame atsispindėtų mokinių supratimas apie vietinius gyventojus autochtonus.

2 PRATIMAS

KOKS TAVO VARDAS?

Padalykite mokiniams popieriaus lapus su užrašytais vietinių gyventojų vardais, bet nesakykite jiems, ką tie žodžiai reiškia. Paklauskite jų: kaip manote, ką šie žodžiai reiškia? Jei niekas neatpažįsta, kad tai vardai, mokytojas paaiškina, kad tai yra žmonių vardai, ir pateikia pasaulio gyventojų statistinių duomenų lenteles bei specialius žemėlapius. Šie duomenys gali pasirodyti kiek atitrūkę nuo mūsų mokinių tikrovės, todėl rekomenduojama juos panaudoti paskutiniame užsiėmimo etape, kai mokiniai jau išmoko ir žino apie vietinius gyventojus truputį daugiau nei tik sausus faktus.

Kad mokiniai ugdytųsi gebėjimą vertinti pateikiamą jiems informaciją kritiškai, pateikiami duomenys turi būti tikslūs ir iš patikimų šaltinių.

Šiame etape, panaudodami audiovizualinę medžiagą, pasiūlykite mokiniams užsiėmimą apie stereotipus ir prietarus. Patyrinėkite patį reiškinį ir pasistenkite kartu su mokiniais įvardyti keletą bendrų stereotipų apie vietinius gyventojus.

Kaip kontrastas stereotipams, atpažintiems jaunimo, pateikiama faktinė informacija apie vietinius gyventojus ir kitoks požiūris į keletą jų gyvenimo situacijų.

Parinkta informacija turėtų parodyti, kad šie žmonės perduoda žinias, kurios, nors ir išreikštos kitokiu ar neatitinkančiu „normos“ būdu, yra lygiai tokios pat svarbios ir gerbtinos. Tai gali būti tradicinės medicinos ar gamtos pažinimo žinios, kurios yra jų gyvenimo ir visuomenės pagrindas, žinios apie meninę išraišką ir pasakojimą, jų santykį su technologijomis. Dėl to labai svarbu naudotis medžiaga, kurią parengia vietiniai gyventojai ir organizacijos, kurios dirba su jais. Viena iš tokių organizacijų yra „*Survival International*“, kuri remia gentis visuose kontinentuose ir organizuoja kampanijas plačiosios visuomenės dėmesiui atkreipti. Organizacijos svetainėje www.survival-international.org galima rasti daug medžiagos.

3 PRATIMAS

„SILVAESPESA“

Kad mokiniai įgytų vietinių gyventojų patirties, pasiūlykite jiems įsijausti į jų kasdienybę ir suvaidinti situaciją.

Šis užsiėmimas naudingas, kadangi toli esantį pasaulį, kuris nesusijęs su mūsų kasdieniu gyvenimu, mes galime geriau ir greičiau suprasti, kai mokomės įsitraukdami emociškai.

Žaidimas vaidmenimis

10 dalyvių mokinių pakviečiami būti aktoriais, kiekvienas jų gauna personažo kortelę (12 priedas). Tuomet aktoriai eina į kitą kambarį, kur atidžiai perskaito ant kortelių užrašytas personažų, kuriuos jie suvaidins prieš visą grupę, charakteristikas.

Likusiems be vaidmenų užsiėmimo dalyviams paaiškinama, kad aktoriai vaidins personažus, kuriems reikia derėtis ir ieškoti bendro sprendimo tam tikroje situacijoje (13 priedas). Grupės dalyviai žiūrovai turės stebėti, kokius pasiūlymus ir vertinimus teikia kiekvienas personažas ir kas keičiasi dalykinio susitikimo metu.

Dalyviai aktoriai grįžta į klasę ir susėda ratu klasės viduryje priešais kitus užsiėmimo dalyvius – žiūrovus, kurie šiame žaidime bus ir vertintojai.

Užsiėmimo vadovas garsiai perskaito situacijos sąlygas (13 priedas) ir įteikia sąlygų teksto kopiją kiekvienam aktoriui. Dalyviai aktoriai gauna 30 minučių dalykiniam susitikimui suvaidinti ir susitarimui jame pasiekti.

Kiekvienas aktorius turi suvaidinti jam tekusį personažą, atitinkamai kalbėti ir derėtis su kitais personažais aprašytoje situacijoje.

Suvaidinę situaciją visi dalyviai susėda ratu bendrai diskusijai, kurioje vadovas sieks atskleisti svarbiausius vaidinime paliestus klausimus, t. y. vietinių gyventojų teises.

- Iškart po vaidinimo galima kiekvieno aktoriaus paklausti, kaip ji ar jis jautėsi atlikdama(s) savo vaidmenį? Lengvai įsijautė į savo personažą, ar ne? Taip pat trumpai pakomentuoti kitų personažų vaidmenų atlikimą.
- Paklauskite, kaip sekėsi derybose? Ar dalyviai labai įsitraukė į savo vaidmenis derybose ir kodėl? Ar kiti dalykinio susitikimo personažai buvo draugiški ar priešiški? Kodėl?
- Ar užteko gautos informacijos?

- Einant prie pratimo naudingumo įvertinimo, diskusiją reikia kreipti prie esminių suvaidinto susitikimo klausimų, pvz., gyvenamoji aplinka ir teritorijos nuosavybė, sąlygos, nustatytos statybos leidime, ir jų pasekmės, žmonių teisė gyventi ten, kur jie visados gyveno, socialiniai ir kultūriniai pasikeitimai, kurie įvyks pastačius turistinį kompleksą, vietinių kaimo gyventojų kultūrinis išnaudojimas.

Apibendrindami ir vertindami galite pažvelgti plačiau ir aptarti situaciją keliais rakursais. Kiekvienas dalyvis gali pasakyti, ką galvoja ir kaip siūlytų spręsti panašias problemas. Svarbu išlaikyti pasisakymų ir vertinimų laisvę.

Kai mokiniai jau gali pasakyti, ką jiems davė vaidinimas, jie drauge turi įvardyti, kurios vietinių gyventojų teisės buvo pažeistos, taip pat pasakyti, ko reikėtų, kad gyventojai išreikštų savo kultūrą ir susigrąžintų teises, kurios jiems priklauso.

4 PRATIMAS

KIEKVIENAS TURI TEISĘ BŪTI SAVIMI

Kitas etapas yra parodyti mokiniams Jungtinių Tautų Organizacijos ir Tarptautinės darbo organizacijos parengtus dokumentus ir reikalavimus, kuriuos žmonės kelia dėl apsisprendimo ir kultūrinio identiteto teisių.

Viena iš galimybių būtų paprašyti mokinių dalyvių drauge perrašyti Vietinių gyventojų teisių deklaraciją.

Ši užduotis padeda sustiprinti keletą nuostatų ir supaprastinti pernelyg sudėtingas jų formuluotes oficialiuose dokumentuose. Be to, į šią temą gali būti įtrauktos kitos klasės ir mokytojai.

12 PRIEDAS

KOMPANIJOS „Turizmo vystymas“ atstovė	
<p>VARDAS: Gloria</p> <p>PAVARDĖ: Rodriguez</p> <p>KUR GYVENA: kitos šalies sostinėje</p> <p>AMŽIUS: 54</p> <p>VAIDMUO: kompanijos vadybininkė</p>	<p>KO TIKIUOSI IŠ SUSITIKIMO?</p> <p>Projektas turi būti priimtas be pakeitimų.</p> <p>Man reikia besąlyginio ministerijos darbuotojo ir savivaldybės tarybos nario pritarimo.</p> <p>Mūsų kompanija yra didelė ir įtakinga. Jei susitikime bus užsispyrėlių, galima jiems pažadėti sumokėti kompensacijas arba priedus už perkėlimą žmonių, kurie dabar gyvena ten, kur norime statyti turistinį kompleksą. Be to, Silvaespesa kaimas gaus 50 proc. pelno iš bilietai, kuriuos nupirks lankytojai turistai.</p>
MINISTERIJOS ATSTOVAS	
<p>VARDAS: Marcus</p> <p>PAVARDĖ: Levitt</p> <p>KUR GYVENA: šalies sostinėje</p> <p>AMŽIUS: 63</p> <p>VAIDMUO: Ūkio ministerijos turizmo ir komercijos departamento direktorius</p>	<p>KO TIKIUOSI IŠ SUSITIKIMO?</p> <p>Po susitikimo turiu parengti pranešimą pagal ministerijos priimtus sprendimus dėl šio turistinio komplekso projekto. Mano pranešimas bus svarbus dokumentas rengiant ministerijos leidimą projekto vykdymui.</p> <p>Žinau, kad ministerija gaus 10 proc. „Turizmo vystymo“ kompanijos pelno mokesčių.</p> <p>Mano šalis nėra pasirašiusi jokios tarptautinės konvencijos ar deklaracijos, ginančios vietinių žmonių teises.</p> <p>Galiojančių valstybės įstatymų, kurie įpareigoję atsižvelgti į vietos gyventojų bendruomenių nuomonę, pas mus nėra.</p>

SILVIFI GENTIES ATSTOVAS	
<p>VARDAS: Se sana</p> <p>PAVARDĖ: Silvaespesa</p> <p>KUR GYVENA: Silvaespesa</p> <p>AMŽIUS: 45</p> <p>VAIDMUO: oficialus tautinių mažumų organizacijos atstovas</p>	<p>KO TIKIUOSI IŠ SUSITIKIMO?</p> <p>Esu nacionalinės genčių organizacijos atstovas. Esu tam, kad atstovaučiau Silvaespesa gyventojams. Niekas negali priversti Silvaespesa gyventojų išsikelti iš jų kaimo.</p> <p>Jei gyventojai bus priversti išsikelti kitur, jų kaimo gali ir visai nebelikti.</p> <p>Svarbu įvertinti, ar Silvaespesa kaimui naudinga, ir ne tik ekonomiškai, persikelti kur nors kitur.</p>
APLINKOSAUGOS ORGANIZACIJOS „ŽALIASIS PASAULIS“ ATSTOVAS	
<p>VARDAS: Mario</p> <p>PAVARDĖ: Borchia</p> <p>KUR GYVENA: sostinėje</p> <p>AMŽIUS: 40</p> <p>VAIDMUO: nacionalinės žaliųjų organizacijos vietinis atstovas</p>	<p>KO TIKIUOSI IŠ SUSITIKIMO?</p> <p>Projektas pastatyti turizmo kompleksą mums yra visiškai nepriimtinas.</p> <p>Kompleksas su viešbučiais, futbolo aikšte ir golfo laukais jūros pakrantėje labai pažeis vietovės ekosistemą. Išskirtus medžius, pakrantės teritoriją staigiai išstiks dirvos erozija. Pasikeitus gamtinėms sąlygoms gyvūnai negalės išgyventi ir bus priversti palikti šias vietas.</p> <p>Be to, „Turizmo vystymo“ kompleksas su baseiniais ir golfo laukais pareikalaus daug gėlo vandens, kurio čia ir taip trūksta.</p>
ASOCIACIJOS „TEISĖS VISIEMS“ PREZIDENTĖ	
<p>VARDAS: Guenda</p> <p>PAVARDĖ: Suarez</p> <p>KUR GYVENA: Satorego mieste, 150 km nuo Silvaespesa kaimo</p> <p>AMŽIUS: 40</p> <p>VAIDMUO: asociacijos „Teisės visiems“ prezidentė</p>	<p>KO TIKIUOSI IŠ SUSITIKIMO?</p> <p>Esu kovos už žmogaus teises asociacijos prezidentė ir dalyvauju šiame susitikime, nes planuojamas statyti turizmo kompleksas mums yra visiškai nepriimtinas.</p> <p>Silvifi gentis gyvena šiame regione šimtus metų karta iš kartos. Gyvenimas čia labai susijęs su jūra, mišku ir žeme, kuriais vietiniai naudojami su didžiausia pagarba.</p> <p>Teritorijos naudojimo paskirties pakeitimas iš esmės pakeis vietos žmonių gyvenimą. Pasikeis žmonių darbai, socialinis gyvenimas, religinė dvasinė praktika, kitaip bus auklėjami vaikai.</p> <p>Šio projekto žala vietos gyventojams akivaizdi, o nauda abejotina. Turizmo kompleksą statyti reikėtų visai kitoje vietoje ir netrikdyti Silvaespesa kaimo gyvenimo ritmo ir papročių.</p>

ESIMBA	
<p>VARDAS: Esimba</p> <p>PAVARDĖ: pavardžių čia neturime; esu Silvifi genties.</p> <p>KUR GYVENU: Girkalnis</p> <p>AMŽIUS: pagal vakarietišką kalendorių – 9 metai</p> <p>VAIDMUO: Padedu namiškiams žvejoti, einu į mokyklą, be to, mėgstu žaisti su draugais pajūryje, karstytis medžiuose. Taip pat turiu didelę kriauklių kolekciją.</p>	<p>KO TIKIUOSI IŠ SUSITIKIMO?</p> <p>Man patinka kiekvieną rytą eiti į mokyklą brendant per vandenį. Kaip sužinojau, ten, kur dabar stovi mūsų mokykla, bus statomas pastatas. Mes eisime į kitą mokyklą, bet ten važinėsime autobusu. Kitoje mokykloje niekas nei kalbės, nei mokys mano gimtąją pamedėnų kalbą. Ten turėsiu kalbėti ir mokytis kalbą, kurios dabar mokausi kaip antrosios kalbos.</p> <p>Jei paplūdimoje pastatys viešbučius, ten bus daugybė žmonių, o mums neleis žaisti, kur norėsime. Žaidimams teks susirasti kitas vietas. Bijau, kad ir kriauklių paplūdimoje nebegalėsime rinkti.</p>
GUIOMAR	
<p>VARDAS: Guiomar</p> <p>PAVARDĖ: pavardžių čia neturime; esu Silvifi genties.</p> <p>KUR GYVENU: Silvaespesa</p> <p>AMŽIUS: pagal vakarietišką kalendorių – 21 metai</p> <p>VAIDMUO: gydytoja žolininkė, gydau žmones vaistažolėmis.</p>	<p>KO TIKIUOSI IŠ SUSITIKIMO?</p> <p>Aš esu gydytoja žolininkė. Šio amato išmokau iš savo mamos ir senelės. Gydymas vaistažolėmis yra mūsų šeimos tradicija, perduodama iš kartos į kartą.</p> <p>Gydyme naudojame vaistažoles, kurios auga pajūryje. Užstačius pajūrį, jos ten nebeaugs. Tai labai pakenktų vaistų gamybai ir mano atliekamam gydymo darbui.</p>
PACHAMA	
<p>VARDAS: Pachama</p> <p>PAVARDĖ: pavardžių čia neturime; esu Pamedėnų genties.</p> <p>KUR GYVENU: Tankiosiose giriose</p> <p>AMŽIUS: pagal vakarietišką kalendorių – 28 metai</p> <p>VAIDMUO: mokytoja</p>	<p>KO TIKIUOSI IŠ SUSITIKIMO?</p> <p>Esu pradinės mokyklos mokytoja, mokau vaikus nuo 6 iki 9 metų.</p> <p>Mokykloje mes kalbame silvifi kalbą, kuria visada buvo kalbama Girkalnyje. Kitų kalbų, kuriomis kalbama už Silvifi genties ribų, yra mokoma papildomai, kaip užsienio kalbų.</p> <p>Mes manome, kad reikia puoselėti silvifi kalbą, nes tai svarbi mūsų kultūros dalis. Mokydami apie žemę ir metų laikus, mes perteikiame vaikams silvifi genties žinias, kurių jiems reikia įvairiuose bendruose renginiuose ir darbuose.</p> <p>Jei mokykla bus uždaryta, mūsų vaikai nustos kalbėti gimtąją silvifi kalbą ir nesimokys genties žinių. Silvifi kalbą ir genties žinias kurį laiką dar prisimins vyresnieji žmonės, bet ilgainiui visa tai nugrims į užmarštį. Tai būtų labai skaudu, nes būtų prarasta didelė mūsų kultūros dalis.</p>

Tsuubee	
<p>VARDAS: Tsuubee</p> <p>PAVARDĖ: pavardžių čia neturime; esu Silvifi genties.</p> <p>KUR GYVENU: Silvaespesa</p> <p>AMŽIUS: pagal vakarietišką kalendorių – 32 metai</p> <p>VAIDMUO: Esu kaimo dvasinis vadovas. Iš klausau gyventojų pasakojimų, patariu jiems, stengiuosi padėti išspręsti problemas bei vadovauju religiniams ritualams šventose mūsų maldų vietose.</p>	<p>KO TIKIUOSI IŠ SUSITIKIMO?</p> <p>Ten, kur gyvename, yra daug mums šventų vietų, kuriose per amžius būdavo meldžiamasi ir pagerbiami mirusieji. Turizmo kompanija suplanavo pastatyti golfo aikštiną mūsų senojoje laidojimo vietoje.</p> <p>Ši vieta mums yra nepaprastai svarbi. Čia švenčiame daugumą savo religinių švenčių ir nenorime, kad tai, kas mums taip svarbu, būtų nuvertinta.</p>

ADAM PRESBURY	
<p>VARDAS: Adam</p> <p>PAVARDĖ: Presbury</p> <p>KUR GYVENU: Silvaespesa mieste</p> <p>AMŽIUS: 45</p> <p>VAIDMUO: Sivaespesa savivaldybės tarybos narys</p>	<p>KO TIKIUOSI IŠ SUSITIKIMO?</p> <p>Aš noriu, kad turistinis kompleksas būtų pastatytas mano savivaldybėje, kur esu tarybos narys. „Turizmo vystymo“ investicija naudinga mums ekonomiškai, savivaldybė turėtų daugiau pinigų.</p> <p>Tačiau nesutinku, kad reikėtų išskeldinti žmones iš jų žemių. Čia reikia siekti abipusiškai naudingo susitarimo, pavyzdžiui, palikti vietos gyventojams šventas vietas nepaliekamas, kaip turistinį objektą. Galima būtų uždirbti daugiau pinigų, o vietos gyventojai galėtų naudotis vieta kaip įpratę.</p> <p>Mokykla dabar yra ten, kur planuojama statyti viešbutį. Vaikai neliktų be mokyklos, bet lankytojų arčiausiai esančią mokyklą, kuriai pasiekti organizuotume mokinių vežimą autobusiuku.</p>

13 PRIEDAS

SILVAESPESA RAJONO GYVENTOJAMS

PRANEŠAME SILVAESPESA RAJONO GYVENTOJAMS, KAD TURISTINIO KOMPLEKSO STATYBOS LEIDIMO KONKURSAŲ LAIMĖJO KOMPANIJA „TURIZMO VYSTYMAS“.

STATYBOS LEIDIMAS SUTEIKIA KONKURSAŲ LAIMĖJUSIAI TURIZMO KOMPANIJAI TEISĘ STATYTI SILVAESPESA RAJONE TURISTINĮ KOMPLEKSĄ, KURIS GERIAUSIAI IŠNAUDOTŲ NATŪRALŲ GROŽIŲ, MAUDYNIŲ IR ARCHEOLOGINES VIETAS RAJONO TERITORIJOJE.

PAGAL VALSTYBINĖS MIŠKO IR ŽEMĖS PARDAVIMO PRIVAČIAM INVESTUOTOJUI KONTRAKTĄ, 15 PROC. PELNO ATITEKS SILVAESPESA SAVIVALDYBEI. DETALI TURISTINIO KOMPLEKSO STATYBOS LEIDIMO SUTARTIS BUS PARENGTA IKI PRADEDANT VYKDYTI STATYBOS DARBUS.

SILVAESPESA SAVIVALDYBĖ

9 skyrius

ŽMOGAUS TEISĖS

Tikslai

- Mokyti į globalias problemas pažvelgti naujai.
- Mokyti siekti taikos.
- Gerbti žmogaus teises, mokėti užjausti, solidarizuotis ir bendradarbiauti.

Pažinimas

- Suprasti ryšį tarp žmogaus poreikių ir teisių.
- Sužinoti apie pagrindines visuotinai pripažintas žmogaus teises ir jų tris kartas.
- Atkreipti dėmesį į teisių pažeidimus žmonių liudijimuose.
- Suprasti kiekvieno asmens, bendruomenių ir valstybių atsakomybę ir uždavinius.

Ugdymas

- Atpažinti ir įveikti stereotipus.
- Diskutuoti apie asmens požiūrį į gyvenimą ir vienpusišką požiūrį į problemas.
- Plėtoti asmens gebėjimus suprasti kitokią nuomonę.
- Veikti komandoje.
- Dirbti bendradarbiaujant.
- Stiprinti pagarbų elgesį ir nuostatas savo ir kitų žmonių teisių atžvilgiu.
- Skatinti jautrumą kitiems ir kitokiems.

Metodologija

Individualus darbas, minčių lietus, diskusija, darbas grupėje, žaidimas vaidmenimis.

1 PRATIMAS

NUO POREIKIŲ PRIE TEISIŲ

A. Suteikti mokiniams galimybę susimąstyti apie keletą Martino Liuterio Kingo idėjų.

Pasaulio kaimynystė

Mes paveldėjome didelį namą, puikų „pasaulio namą“, kuriame turime gyventi visi – juodi ir balti, rytiečiai ir vakariečiai, pagonys ir žydai, katalikai ir protestantai, musulmonai ir induistai – bendra pernelyg skirtingų idėjų, kultūrų ir interesų šeima, todėl – kadangi nebus taip, kad galėtume gyventi be vienas kito – turime kažkaip išmokti gyventi drauge šiame viename dideliam pasaulyje.

(Nobelio premijos įteikimo kalba, 1964 m.)

Visi didelio Žemės rutulio gyventojai yra mūsų kaimynai (...) Ar kada nors pagalvojote, kad kiekvieną rytą išeidami į darbą demonstruojate savo priklausomybę nuo viso likusio pasaulio? Juk tik atsibudę einame į vonią, pasiimame kempinę, kuri pas mus pateko iš Ramiojo vandenyno salų. Tiesiame ranką prie muilo, kurį pagamino prancūzai. Rankšluosčio, išausto turkų. Prie stalo geriamo kavą, kuri atkeliavo iš Pietų Amerikos, arba arbatą, užaugintą Kinijoje, arba kakavą, atkeliavusią iš Afrikos. Kol išeiname į savo darbus, turime padėkoti už viską daugiau kaip pusei pasaulio.

(Meilės jėga, 1963)

Iš esmės viskas gyvenime tarpusavyje yra susiję. Visi žmonės neišvengiamai priklauso mainų tinklui, yra jausti į bendrą likimo kilimą. Tai, kas paliečia vieną tiesiogiai, paliečia visus netiesiogiai.

(Laiškas iš Birmingamo miesto kalėjimo, 1963)

Mūsų Visata taip sukurta. Mes neturėsime ramybės tol, kol nesuprasime, kad sudėtinga tikrovė stovi ant tarpusavio priklausomybės pagrindo.

Martinas Liuteris Kingas

Mokinių galima paklausti:

- Ar sutinkate su Martino Liuterio Kingo teiginiu: „Tai, kas paliečia vieną tiesiogiai, paliečia visus netiesiogiai“?
- Taip, nes ..... - Ne, nes .....
- Jeigu jūsų atsakymas buvo „taip“, ar galite pateikti pavyzdžių?

B. Pakeičiami žmonės: Sebos istorija

Tekstas duodamas mokiniams skaityti garsiai

Seba yra 22 metų amžiaus moteris, gyvena Paryžiuje pas draugus. Ji nežino savo gimimo datos, bet jau mokosi skaityti ir rašyti.

Mane išaugino mano senelė Malyje. Kai buvau vaikas, moteris, kurią pažinojo mano šeima, atėjo į mūsų namą ir paklausė, ar galėtų mane pasiimti į Paryžių padėti prižiūrėti jos vaikus. Mano močiutei ji sakė, kad leis mane į mokyklą ir galėsiu išmolti prancūzų kalbos. Bet kai atvykau į Paryžių, užuot mokiusis, aš buvau priversta dirbti visą dieną. Dariau viską: prižiūrėjau šeimnininkų vaikus, maudžiau ir maitinau naujagimį, tvarkiau butą. Mano šeimnininkė nieko nedarė, miegodavo iki pietų, išėdavo kur nors arba žiūrėdavo iki vėlumos televizorių.

Aš buvau pervargusi ir prislėgta. Vieną dieną aš pasakiau šeimnininkei, kad noriu eiti į mokyklą. Ji man atsakė, kad čia esu tam, kad prižiūrėčiau jos vaikus, o ne mokyčiausi. Man skaudėdavo dantį, kartais net žandas ištindavo. Skaudėdavo skrandį, bet vis tiek turėdavau dirbti, net sirgdama. Kai sirgdavau, verkdavau, mano šeimnininkė mane tik bardavo.

Miegodavau ant grindų vaikų kambaryje, valgydavau tai, ką man atskirai palikdavo. Man nebuvo leista imti maisto iš šaldytuvo kaip vaikams. Jei imdavau, gaudavau mušti. O mušdavo šeimnininkė dažnai ir stipriai, net iki kraujo – šluota, elektros laidu, bet kokiu po ranka pasitaikiusiu daiktu. Iki dabar likę randai. Kartą, kai pavėlavau pažadinti jų vaikus, šeimnininkai labai supykę išmetė mane iš namų. Atsidūriau gatvėje ir nežinojau, kur eiti. Nemokėdama prancūziškai klajojau miesto gatvėmis. Apsigalvojęs šeimnininkas susirado mane ir parsivedė atgal. Namuose jie man surišo rankas, išrengė ir mušė dviese. Paplūdusi krauju šaukiau, bet jie nenustojo mušę. Kai nualpau, vienas iš vaikų atrišo rankas. Ten, kur mane sumušė ir nualpusių paliko, pragulėjau porą dienų. Visur skaudėjo, bet niekas mano sumušimų negydė. Kai jau galėjau atsikelti, turėjau eiti iškart dirbti. Bet nuo tada jie laikė buto duris man užrakintas ir niekur nebeišleisdavo. Jie ir toliau mane mušdavo...

(Užrašė Kevin Bales, Pakeičiami žmonės. Naujoji vergystė globalioje ekonomikoje, Kalifornijos universitetas: 1999. Publikuota pagal susitarimą su Kalifornijos universiteto leidykla).

Perskaite šį liudijimą, mokiniai turi įvardyti svarbiausius Sebos poreikius, apie kuriuos byloja jos advokatas.

C. Esminiai poreikiai

Jungtinių Tautų Organizacija įvardijo svarbiausius žmogaus poreikius, nesvarbu, ar žmogus gyvena vienas ar kartu su kitais. Šie poreikiai gali būti skirstomi į dvi grupes: fizinius ir psichologinius.

Fiziniai poreikiai	Psichologiniai poreikiai
<ul style="list-style-type: none"> • Maistas • Drabužiai • Sveikata • Būstas • Vanduo 	<ul style="list-style-type: none"> • Kūrybingumas • Pagarba • Saugumas • Saviraiška • Savirealizacija • Darbas • Pripažinimas • Malonumai • Draugystė • Dalyvavimas • Mokymasis • Meilė • Nepriklausomybė

Galima mokinių paklausti:

- Kuriuos šių poreikių jaučiate visiškai patenkinantys?
- Kurių šių poreikių jaučiate nepatenkinantys?
- Kuriuos poreikius bent iš dalies patenkinate savo bendruomenėje?

Jei kuris iš esminių poreikių nėra patenkintas, mūsų gyvenimas tampa pažeidžiamas.

Teisės – tai absoliučios ir aiškios taisyklės, įpareigojančios gerbti kiekvieno žmogaus esminius poreikius.

Galima mokinių paklausti:

- Kuris sakinytis jums atrodo svaresnis:
  - man reikia laisvės;
  - aš turiu teisę į laisvę.

2 PRATIMAS.

TRUPUTIS ISTORIJS

Mokiniai turi perskaityti 14 priedą ir Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją ir remdamiesi šiais tekstais atlikti užduotis.

A. Išbraukite frazes, nesusijusias su žmogaus teisėmis:

1. visuotinė
2. prigimtinio
3. gyventojų daugumos
4. neatimamų
5. pagal gyventojų tautinę kilmę
6. bendras
7. be jokių skirtumų
8. visuotinės gerovės
9. lietuvių etninės žemės

Pasitikrinimui

Išbrauktinos frazės – 2, 3, 6 ir 10.

B. Užbaikite sakinius:

1. Žmogaus teisių pripažinimas yra ....., ... ir ..... pasaulyje pagrindas.
2. Visi žmonės gimsta ..... ir ..... savo orumu ir teisėmis.
3. Kiekvienas turi teisę į ....., ... ir .....
4. Visi žmonės yra lygūs .....
5. Santuoka sudaroma tik ..... būsimų sutuoktinių valia ir visišku abiejų .....
6. Pradinis mokslas yra ..... ir .....
7. Kiekvienas turi pareigų .....

Pasitikrinimui

1 – laisvės, teisingumo – taikos 2 – laisvi ir lygūs 3 – gyvybę, laisvę – asmens saugumą 4 – įstatymui 5 – laisva – sutarimu 6 – nemokamas – privalomas 7 – bendruomenėje.

3 PRATIMAS

EKONOMINĖS, SOCIALINĖS IR KULTŪRINĖS TEISĖS

A. Mokiniai turi perskaityti šį tekstą:

Ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės yra išvardytos Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje ir Tarptautiniame ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakte. Šios teisės daugiausia liečia:

- santuoką ir šeimą;
- darbą ir poilsį (galimybė įsidarbinti, tinkamos darbo sąlygos, lygiavertis apmokėjimas už lygiavertį darbą, teisingas atlyginimas, laisvė organizuoti ir stoti į profsąjungas, teisė į poilsį);
- gyvenimo sąlygų kokybės standartus, taikomus maistui, būstui, drabužiams, sveikatos ir socialinei apsaugai;
- apsaugą nedarbo, ligos, neįgalumo, našlystės ir senatvės atveju;
- ypatingą paramą ir pagalbą nėštumo ir vaikų auginimo metu;
- išsilavinimą (nemokamas privalomas pradinis išsilavinimas, lygios galimybės atsižvelgiant į mokymosi rezultatus, tėvų pasirinkimas ir visiškas asmenybės išsivystymas);
- kultūrinį bendruomenės gyvenimą;
- literatūrinių, mokslinių ir meno kūrinių apsaugą;
- socialinius ir tarptautinius santykius, kurie leidžia šias žmogaus teises įgyvendinti praktikoje;
- kiekvieno pareigas savo bendruomenei.

Daugelyje įvairių tarptautinių susitarimų vardinamos ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės, pvz.: Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo (1965, galiojanti nuo 1969); Konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims (1979, galiojanti nuo 1981); Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (1984, galiojanti nuo 1987); Vaiko teisių konvencija (1989, galiojanti nuo 1999). Turėtume paminėti ir Tarptautinės darbo organizacijos konvencijas, įpareigojančias užtikrinti asociacijų ir kolektyvinių susitarimų laisvę, orumo nežeinančią darbą, lygias galimybes kiekvienam, priverstinio ir vaikų darbo uždraudimą.

1993 m. Vienos konferencija žmogaus teisių klausimais labai aiškiai patvirtino žmogaus teisių tarpusavio priklausomybę ir vientisumą.

Gerbti žmogaus teises privalo ne tik valstybinės institucijos, bet ir nevyriausybinės struk-

tūros, pvz., tarptautinės verslo korporacijos. Daug buvo pasiekta 2003 m., kai Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetas patvirtino verslo korporacijų socialinės atsakomybės taisykles.

B. Kad mokiniai geriau suvoktų civilinių, politinių, ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių grupes bendrame teisių apsaugos kontekste, surenkite diskusiją:

1. Paprašykite mokinių parengti du plakatus – vieną, teigiantį „aš už“, ir kitą, teigiantį „aš prieš“, ir pakabinkite juos priešingose klasės pusėse, taip, kad mokiniai galėtų padalyti klasę pusiau išvesdami ant grindų tiesią liniją (liniją galima nubrėžti kreida ant grindų arba ištiesti virvutę).
2. Užsiėmimą pradėkite 5 minučių trukmės minčių lietuvi apie įvairias teises. Klasės lentoje nupieškite lentelę su dviem langeliais. Pirmąjį langelį pavadinkime „Pilietinės ir politinės teisės“, o antrąjį – „Ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės“. Paprašykite mokinių įvardyti ir į joms skirtus langelius įrašyti teisių, paminėtų diskusijoje, pavadinimus. Užsiėmime mokiniai gali naudotis Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos tekstu.
3. Pasakykite mokiniams, kad perskaitysite keletą teiginių. Skaitant teiginius kiekvienas mokinytis pagal tai, kiek jis teiginiui pritaria ar nepitaria, turi nuspręsti, kur jam atsistoti. Stojamasi arčiau tų, kurių nuomonė artimiausia. Mokiniai gali diskutuoti tarpusavyje, kad kiekvienas rastų sau vietą.
4. Garsiai perskaitykite teiginius vieną po kito. Skaitymo greitį galima keisti, nes į vienus teiginius galima atsakyti iškart, o kitiems reikia pauzės pagalvoti.

Teiginiai žmogaus teisių klausimais

- turėti būstą yra svarbiau, nei galėti pasakyti, kas patinka;
- dirbti yra žmonių pareiga, bet ne teisė;
- pirmoji kiekvienos vyriausybės pareiga yra užtikrinti, kad kiekvienas pilietis turėtų ką valgyti;
- teisė ilsėtis ir džiaugtis yra prabanga, kurią sau gali leisti tik turtingos valstybės;
- užtikrinti, kad žmonės nemirtų iš bado, nėra vyriausybės užduotis, bet pačių žmonių;
- tai, kaip mūsų šalyje elgiamasi su bendrapiliečių mažumomis, nėra tarptautinės bendruomenės reikalas;
- neturtingiausios šalys visų pirma turėtų rūpintis užtikrinti minimalų pragyvenimo lygį kiekvienam, o ne žmogaus asmeninėmis ir politinėmis teisėmis;

- gilūs socialiniai skirtumai prieštarauja pagrindinėms žmogaus teisėms;
- ekonominės ir socialinės teisės išreiškia žmonijos idealą, bet dabartinis pasaulis nepajėgus jų užtikrinti;
- jei teisių neįmanoma užtikrinti, nėra priežasties jų siekti.

5. Paskatinkite mokinius susimąstyti. Kai mokiniai sustoja kiekvienas savo vietoje, galima paklausti, kodėl jis ar ji atsistojo būtent čia. Mokinių, stovinčių klasės viduryje, galite paklausti, ar tokia jų pozicija yra dėl neapsisprendimo, ar dėl žinių stygiaus. Klausydami vieni kitų komentarų, mokiniai gali keisti savo nuomonę ir pereiti į kitą vietą.

6. Galiausiai pateikite mokiniams klausimų, kad jie pasisakytų ir padiskutuotų.

Pagalbiniai klausimai:

- Ar buvo teiginių, dėl kurių neįmanoma apsispręsti? Ką sunkiausia buvo nuspręsti? Ar buvo neteisingai suformuluotų klausimų?
  - Kodėl vieni mokiniai pakeitė savo nuomonę ir vietą diskusijos metu?
  - Ar jus nustebino nuomonių skirtumai dėl kai kurių klausimų?
  - Ar nesutarimai dėl žmogaus teisių yra svarbūs?
  - Kaip manote, ar, kalbant apie žmogaus teises įmanomi „teisingi“ ir „klaidingi“ atsakymai? Kuo žmogaus teisės skiriasi nuo asmeninės nuomonės?
  - Kaip manote, ar įmanoma sutarti su kiekvienu dėl žmogaus teisių?
  - Ar yra esminis skirtumas tarp pirmųjų dviejų žmogaus teisių kartų? Ar galime pasakyti, kurios kartos teisės yra svarbiausios?
-

4 PRATIMAS

ŽAIDŽIAME VAIDMENIMIS

Pasiūlykite mokiniams šį žaidimą vaidmenimis, kad paskatintumėte jų jautrumą ir empatiją kitokiems mūsų visuomenės nariams.

Žengti žingsnį pirmyn

Visi esame lygūs, bet kai kurie yra lygesni. Šiame užsiėmime mokiniai patirs, ką reiškia būti kitokiu savo visuomenėje. Žaidžiant bus paliesti šie klausimai:

- socialinės nelygybės priežastimi dažnai yra diskriminacija ir atskirtis;
- mūsų visuomenės jautrumo ir empatijos kitokiems ribos.

Užduotys

- Didinti jautrumą ir empatiją tiems, kurie yra kitokie mūsų visuomenėje.
- Padėti geriau suvokti apie skirtingas žmonių galimybes visuomenėje.
- Padėti geriau suvokti, kokios asmeninės pasekmės gali laukti socialinės mažumos ar tam tikros kultūrinės grupės atstovų.

Vaidmenų kortelės

Žaidimui paruoškite vaidmenų korteles, po vieną kiekvienam dalyviui. Korteles galima nusikopijuoti arba užrašyti ranka. Turėkite ir tuščių kortelių, kad prirėikus galėtumėte įvesti į žaidimą naujų personažų.

Esi nėščia dvyliktokė.	Esi mokinė ir gyveni su tėvais, kurie verčiasi vien iš socialinių pašalpų.
Esi banko vadybininko dukra ir studijuoji ekonomiką Londono universitete.	Esi 19-metis sūnus ūkininkų iš Švenčionių rajono.
Esi 20-metė panevėžietė, atvykusi į Hamburgą ir ieškai ten darbo.	Esi 25 m. amžiaus neįgalusis ir judi neįgaliojo vežimėliu.
Esi 17-metė čigonė, kuri taip ir nebaigė pradinės mokyklos.	Esi 25 m. ŽIV infekuotoji.
Esi bedarbė chemijos mokytoja, lietuviškai kalbi su akcentu.	Esi kaunietė, vienuoliktokė, tavo abu tėvai išvykę į Angliją dirbti.

Esi nelegalus imigrantas iš Pakistano.	Esi politinės partijos jaunimo organizacijos pirmininkas (jūsų partija dabar kaip tik valdžioje).
Esi verslininko amerikiečio, kuriam labai sekasi informacinių technologijų versle, sūnus.	Esi Norvegijos ambasadoriaus dukra, gyveni šalyje, kurioje jis dabar dirba.
Esi sėkmingos tarptautinės prekybos kompanijos savininkas.	Esi taksistas, buvęs elektronikos gamyklos inžinierius.
Esi juodaodis šokėjas, atvykęs gyventi į Lietuvą iš Pietų Afrikos.	Esi vidurinės mokyklos abiturientė, aplinkybių priversta susirasti darbą ir gyventi gimtajame Kavarske.
Esi Sveikatos mokslų universiteto (Kaune) studentė, atvykusi iš Libano.	Esi 27 m. amžiaus Vilniaus benamis.

1. Išdalykite korteles atsitiktinumo tvarka, po vieną kiekvienam dalyviui. Pasakykite laikyti jas sau ir kitiems nerodyti.
2. Pakvieskite dalyvius susėsti (geriausia ant grindų) ir perskaityti savo personažo apibūdinimą ir vaidmenį.
3. Paprašykite mokinių įsijausti į savo personažų vaidmenis. Kad būtų lengviau, perskaitykite jiems kai kuriuos iš žemiau pateikiamų klausimų. Skaitydami darykite pauzes tarp teiginių, kad mokiniai turėtų laiko pagalvoti apie savo personažo gyvenimą:
  - Kokia buvo jūsų vaikystė? Kokiame name gyvenote? Kokius žaidimus žaidėte? Ką dirbo jūsų tėvai?
  - Kaip gyvenate dabar? Su kuo dažniausiai bendraujate? Ką veikiate rytais, po pietų, vakare?
  - Kaip ir kur gyvenate? Kiek uždirbate kiekvieną mėnesį? Ką veikiate laisvalaikiu? Ką veikiate per atostogas?
  - Kas jus labiausiai stebina ir gąsdina?
4. Kai dalyviai pagalvoja ir jau turi minčių apie savo vaidmenį, paprašykite jų išsiričiuoti eilėje vienas šalia kito ir pabūti visiškoje tyloje.
5. Pasakykite mokiniams, kad dabar perskaitysite jiems gyvenimo situacijų sąrašą. Kiekvieną kartą, kai dalyvis pritaria teiginiui, kurį girdi, težengia vieną žingsnį į priekį. Jei nepitaria, tepasilieka ten, kur stovi.
6. Vieną po kito skaitykite situacijų aprašymus. Tarp situacijų darykite pauzes, kad kiekvienas turėtų laiko pagalvoti: žengti žingsnį į priekį ar ne, ir stebėti, kaip tolsta vienas nuo kito.

7. Pabaigoje paprašykite dalyvių atkreipti dėmesį į tai, kaip sustojo visa grupė. Prieš apibendrinami ir įvertinami, duokite dalyviams keletą minučių atsipalaiduoti ir „išeiti“ iš vaidmenų.

Apibendrinimas ir įvertinimas

Pradėkite nuo klausimų apie tai, kaip sekėsi ir kaip mokiniai dabar jaučiasi. Po to pereikite prie paliestų temų ir aptarkite, ko išmokote.

1. Kaip mokiniai jautėsi žengdami žingsnį į priekį arba likdami stovėti vietoje?
2. Paklauskite dažnai žengusiųjų į priekį, kada jie pradėjo pastebėti, kad kiti atsilieka ir nejuda taip greitai, kaip jie?
3. Ar kas nors jautė, kad buvo momentų, kai nebuvo paisoma pagrindinių žmogaus teisių?
4. Ar pratime dalyvavę mokiniai gali atspėti vienas kito vaidmenis? (Šioje diskusijos dalyje galite leisti dalyviams atskleisti savo vaidmenis).
5. Ar vaidinti savo personažą buvo lengva, ar sunku? Kaip dalyviai įsivaizdavo asmenį, į kurio vaidmenį teko įsijausti?
6. Ar pratimas atspindi tikrovę? Kaip labai?
7. Kokios žmogaus teisės atsiduria pavojuje kiekviename iš šių vaidmenų? Ar kas nors gali pasakyti, kad jo atveju žmogaus teisių nebuvo paisoma arba kad jis neturėjo galimybės jomis pasinaudoti?
8. Ko reikėtų imtis pirmiausia, kad būtų sušvelnintos labai nelygios galimybės visuomenėje?

Patarimai grupės vadovui, mokytojui

Jei šį užsiėmimą atliekate lauke, įsitinkinkite, kad dalyviai jus gerai girdi, ypač jei dirbate su didele grupe. Galbūt jums teks pasitelkti pagalbininkus nurodymams perduoti.

Įsijautimo į personažą etapo pradžioje kai kurie dalyviai gali sakyti, kad jie mažai ką žino apie personažą, į kurio vaidmenį turi įsijausti. Pasakykite jiems, kad tai nesvarbu. Jie gali pasikliauti savo vaizduote ir elgtis taip, kaip jiems atrodo būsiant geriausia.

Šis pratimas leidžia dalyviams pajusti socialinius skirtumus, kurie ypač išauga pratimui baigiantis. Kad užsiėmimas būtų paveikesnis, reikia parinkti tokius personažus, kurie atspindėtų dalyvių gyvenimo įvairovę. Jei dirbate su didele grupe, galite įvesti daugiau įvairių vaidmenų. Svarbu, kad jie būtų įvairūs ir skirtingi ir tik keletas dalyvių galėtų dažnai žengti į priekį, t.y. atsakyti „taip“.

Apibendrinant ir įvertinant užsiėmimą svarbu aptarti, ką dalyviai jau žinojo apie savo personažą, kurį turėjo suvaidinti. Ar tos žinios buvo iš asmeninės patirties, ar iš kitų informacijos šaltinių (žiniasklaidos, knygų, anekdotų)? Ar dalyviai yra tikri, kad jų turima informacija apie personažus yra patikima? Tuo pačiu galima aptarti, kaip veikia stereotipai ir išankstinės nuomonės.

Šiame užsiėmime labai svarbu atskleisti ryšius tarp kelių teisių kartų (piliетinių/politinių ir socialinių/kultūrinių teisių) ir galimybių jomis pasinaudoti. Kova su skurdu ir socialine atskirtimi nėra tik viešųjų teisių užtikrinimo, bet ir valstybės vidaus politikos užduotis. Šios teisės pripažintos ir šalyje gyvenantiems nepiliečiams, pvz., pabėgėliams ir prieglobsčio prašantiesiems. Problema labai dažnai yra ne įstatymai, bet galimybių veiksmingai pasinaudoti teisėmis stoka.

Idėjos veiklai

Žemiau pateikiamas idėjų sąrašas. Pasidomėkite, kaip jūs ir jaunimas galite padėti organizacijoms, dirbančioms su kultūrinėmis ir socialinėmis mažumomis, įgyvendinti šias idėjas praktikoje.

Gyvenimo situacijų ir įvykių sąrašas

Perskaitykite garsiai gyvenimo situacijų sąrašą. Skaitydami teiginius, darykite tarp jų pauzes, kad dalyviai turėtų laiko pagalvoti ir nuspręsti, žengti į priekį ar stovėti vietoje, ir stebėti, kaip tolsta vienas nuo kito.

- Jums niekada nepritrūko pinigų būtiniausiems dalykams.
- Jūs turite gražų namą su kabeline televizija ir interneto prieiga.
- Jūs jaučiate, kad jūsų kalba, religija ir kultūra yra gerbiamos jūsų visuomenėje.
- Kai pasisakote apie socialinius ir politinius reikalus, jūsų klausosi.
- Kiti žmonės tariasi su jumis įvairiais klausimais.
- Jums nebaisu, kad policininkas paprašys jūsų pateikti asmens dokumentus.
- Jūs žinote, kur kreiptis patarimo ir pagalbos, kai jums to reikia.
- Jūs niekada nepatyrėte diskriminacijos dėl savo kilmės.
- Jūs gaunate tinkamą socialinę ir medicininę pagalbą, kai jums to reikia.
- Jūs galite išvykti atostogų kartą per metus.
- Jūs galite pasikviesti pietums draugų.
- Jūsų gyvenimas įdomus ir jūs žinote, kad ateityje bus dar geriau.
- Jūs esate tikras, kad galite studijuoti ir daryti karjerą savo pasirinktoje profesinėje srityje.
- Jums nebaisu, kad prie jūsų priekabiaus arba užpuls gatvėje.
- Jūs nebijote, kad apie jus bus negražiai kalbama televizijoje ar rašoma spaudoje.
- Jūs galite balsuoti Seimo ir savivaldos rinkimuose.
- Jūs nebijodami galite švęsti religines šventes drauge su giminėmis ir draugais.
- Jūs galite išvykti į užsienį dalyvauti tarptautinėje jaunimo stovykloje.

- Jūs galite nueiti į klubą arba koncertą bent kartą per savaitę.
- Jums nebaisu dėl savo vaikų ateities.
- Jūs galite nusipirkti naujų drabužių bent kartą per tris mėnesius.
- Jūs galite įsimylėti žmogų, kuris jums patinka.
- Jūs jaučiate, kad aplinkiniai atsižvelgia į jūsų nuomonę.
- Jūs dalyvaujate socialiniuose tinkluose internete.

14 PRIEDAS

1948 m. gruodžio 10 d. Jungtinių Tautų Asamblėja paskelbė Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją. Žmonijos civilizacijoje tai buvo pirmasis dokumentas, skirtas visiems be išimties pasaulio žmonėms. Deklaracijoje parašyta, kad yra neatimamų teisių, kurias turi kiekvienas asmuo vien dėl to, kad gimė.

Deklaracija buvo parengta iškart po Antrojo pasaulinio karo, didžiausios tragedijos žmonijos istorijoje. Šiame kare žuvo per 55 milijonus žmonių, pusė iš jų buvo civiliai. Žydai buvo žudomi siekiant juos sunaikinti visiškai, o čigonai ir homoseksualai žiauriai persekiojami. Kare buvo panaudotos atominės bombos su didžiule naikinimo galia. Po šios siaubingo stragedijos Jungtinių Tautų Organizacijoje buvo susitarta, kad be pagarbos žmogaus teisėms žemėje nebus taikos. Pirmasis žingsnis siekiant užkirsti kelią konfliktams ateityje buvo parengti dokumentą apie neatimamas žmogaus teises. Dokumento punktai turėjo apibrėžti „bendrą idealą, kurio turi siekti visos tautos ir visos valstybės“.

Visuotinė žmogaus teisių deklaracija turi pratarmę ir 30 punktų.

Pratarmėje pažymima, kad „žmogaus teisių nepaisymas ir niekinimas pastūmėjo vykdyti barbariškus aktus, kurie papiktino žmonijos sąžinę“, ir daroma išvada, kad pagarba žmogaus teisėms yra būtina sąlyga siekiant išsaugoti taiką ir laisvę ateityje.

René Cassinas, prancūzų mokslininkas ir diplomatas, vienas iš Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos rengėjų, sakė, kad daugelį jos nuostatų reikia matyti kartu, tarsi jos būtų vienos šventyklos kolonos, laikančios didelį stogą. Kiekviena kolona simbolizuoja skirtingos rūšies žmogaus teises.

Pirmasis žmogaus teisių rinkinys (1–11 straipsniai) reiškia „AŠ TURIU TEISĘ BŪTI SAVIMI“. Tai pirmoji teisių kolona: asmeninės teisės ir laisvės (pilietinės ir politinės teisės).

Antroji teisių grupė (12–17 straipsniai) yra skirta ginti žmonėms, jų vietai visuomenėje ir tarpusavio ryšiams. Ši kolona byloja: „NESIKIŠKITE Į MŪSŲ REIKALUS“ (pilietinės ir politinės teisės).

Trečioji žmogaus teisių kolona (18–21 straipsnis) siekia įgalinti žmones ir neša idėją „AŠ GALIU PADĖTI NUSPREŠTI“: tai teisės į nuomonės ir išraiškos laisvę, susirinkimus ir asociacijas (pilietinės ir politinės teisės).

Ketvirtoji žmogaus teisių kolona (22–27 straipsniai) skirta pagrindiniams žmonių poreikiams, tokiems kaip turėti maisto, būstą ir darbą. Šiuose straipsniuose išvardijamos ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės, kurios visos drauge byloja: „MAN REIKIA APSAUGOS IR DARBO“.

Baigiamieji straipsniai (28–30), sekant R.Cassino palyginimu, simbolizuoja stogą. Laikydamos stogą kolonos stovi ir nevirsta. Šio skyriaus straipsniai byloja apie teisę į tokią socialinę ir tarptautinę santvarką, kurios laikantis galima užtikrinti ir visas kitas teises– „MUMS REIKIA STOGO, KAD IŠLIKTUME VIENINGI“.

Vėliau buvo priimta ir daugiau tarptautinių sutarčių ir deklaracijų, ypač svarbūs du paktai, priimti 1966 m. – Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas (*angl. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, ICESCR*) ir Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (*angl. International Covenant on Civil and Political Rights, trumpai ICCPR*). Šie paktai yra įpareigojantys, t. y. juos patvirtinusios valstybės, tarptautinės bendruomenės narės, įsipareigoja įtvirtinti šias nuostatas savo teisės aktuose.

Žmogaus teisių specialistai įžvelgia keturis istorinius teisių vystymosi etapus, dar vadinamus teisių kartomis.

Pirmoji teisių karta – tai **pilietinės ir politinės teisės**, užgimusios XVIII a. ir vadinamos „negatyviomis teisėmis“. Šioje teisių kartoje pirmoji valstybės prievolė yra nesikišti į savo piliečių asmeninę laisvę.

Antroji teisių karta – **ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės**, pripažintos antroje XIX a. pusėje, vadinamos „pozityviomis teisėmis“. Šias teises įgyvendinti turėjo valstybinės institucijos.

Trečioji teisių karta – **solidarumo teisės** (apsisprendimo teisė, teisė į taiką, vystymąsi ir sveiką aplinką). Šios teisės buvo patvirtintos per pastaruosius 20 metų įvairiuose tarptautiniuose dokumentuose, pvz., Jungtinių Tautų Žmogaus aplinkos konferencijos (*angl. United Nations Conference on the Human Environment*, taip pat žinomos kaip Stokholmo konferencija), vykusios 1972 m., ir Jungtinių Tautų Aplinkos ir plėtros konferencijos (*angl. United Nations Conference on Environment and Development*, taip pat žinomos kaip Žemės susitikimas arba Rio konferencija), vykusios 1992 m. Rio de Žaneire, nutarimuose, ir kituose bendrai priimtinuose „minkštuosiuose įstatymuose“.

Mūsų amžiuje vis dažniau kalbama apie *ketvirtąją teisių kartą*, susijusią su žmogaus genomu ir genetinė nuosavybe.

Visos šios teisės yra tarpusavyje susijusios ir neatskiriamos. Tai reiškia, kad visos teisės yra vienodai svarbios užtikrinant laisvą ir gerą gyvenimą.

